

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra filosofie a religionistiky

Židovské vzdělávání v okrese Písek
Diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. Martin Klapetek, Ph.D.

Autor práce: Bc. Josef Motyka

Studijní obor: Učitelství náboženství a etiky

Ročník: 4.

2021

Prohlašuji, že jsem autorem této kvalifikační práce a že jsem ji vypracoval pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Dne: 31. 3. 2021

Podpis

Rád bych poděkoval Mgr. Martinu Klapetkovi, PhD. za jeho metodické vedení mé práce. Dále děkuji pracovníkům Státního okresního archivu v Písku Mgr. Lucii Buršíkové a Mgr. Jiřímu Peštovi, stejně tak pracovníkům Prácheňského muzea v Písku a archivu Židovského muzea v Praze. Vděčný dík patří také Mgr. Pavlu Šnorkovi, Mgr. Blance Rozkošné, Ivě Steinové a Bohumíru Koštelovi.

Obsah

1.1	Prameny tématu	8
1.2	Historický kontext	11
1.2.1	Dějiny Židů v Čechách druhé poloviny 19. století	11
1.2.2	Spolky česko-židovského hnutí	13
1.2.3	Situace školství monarchie ve vztahu k židovským obcím	15
2.1	Židovské náboženské obce a jejich školy	19
2.1.1	Písek	19
2.1.2	Škola	20
2.1.3	Osobnosti	24
2.2.1	Protivín	27
2.2.2	Škola	28
2.3.2	Škola	29
2.4.1	Milevsko	30
2.4.2	Škola	31
2.4.3	Osobnosti	32
2.5.1	Veselíčko	34
2.5.2	Škola	35
3	Asimilace	37
3.1	Jazykový posun	37
3.2	Jazyk bohoslužeb	38
3.3	Jazyk úředních dokumentů	39
3.4	Demografická situace	42
3.4.1	Písek	43
3.4.2	Protivín	45

3.4.3 Mírotice	47
3.4.4 Milevsko	49
3.4.5 Veselíčko	50
3.5 Literární život	51
3.6 Židovské hřbitovy	53
3.6.1 Židovský hřbitov Písek	55
3.6.2 Židovský hřbitov Protivín	56
2.6.3 Židovský hřbitov Mírotice	57
2.6.4 Židovský hřbitov Milevsko	58
2.6.5 Židovský hřbitov Zběšičky	59
4.1 Reflexe lokálního židovského vzdělávání	60
4.1.1 Prameny	60
4.1.2 Školy	61
4.1.3 Žáci	63
4.1.4 Učitelé	64
Zobecnění	65
4.2 Reflexe asimilace lokálního židovského obyvatelstva	65
4.2.1 Prameny	65
4.2.1 Židovské obce	66
4.2.1 Demografie	68
4.2.2 Židovské hřbitovy	69
4.2.6.1 Náhrobky židovských hřbitovů	69
4.2.7 Zobecnění	73
4.3 Zhodnocení	74
Závěr	76

Úvod

Ve své diplomové práci se zabývám tematikou židovského vzdělávání na území dnešního okresu Písek. Jak z názvu vyplývá, téma se úzce dotýká regionálních židovských náboženských obcí. Pozornost problému vzdělávání židovské minority však v souvislosti s místními vzdělávacími institucemi doposud unikala nebo v některých případech byla reflektována spíše na obecné úrovni. V práci jsem se soustředil primárně na období druhé poloviny 19. století, kdy v souvislosti s tehdejší školskou legislativou probíhala výuka v židovských obecných školách. Z pohledu oboru, který studuji, je však potřeba upozornit, že v rámci předloženého pojmu vzdělávání nejde o systematickou studii židovského školství, ale spíše snaha poukázat na samotné školy, ve kterých se vzdělávání uskutečňovalo.

Z tohoto důvodu jsem obsah práce zaměřil na dílčí problémy, dotýkající se jednotlivých aspektů, jež považuji za klíčové pro samotný proces vzdělávání. Jak písemné, tak i hmotné připomínky židovské populace nabízejí široké spektrum témat. Ty v souvislosti s asimilací nacházím nejvíce patrné právě v oblasti jazykové. Ve věci výzkumného pole se věnuji lokalitám dnešního okresu Písek. Předně však jde o zvolený postup, směřující k doplnění mapování regionálních židovských obcí, kde lze předpokládat určitou kontinuitu. V tomto případě popisují pět lokalit, jimiž jsou Písek, Protivín, Mirovice, Milevsko a Veselíčko. Motivací výběru se stala snaha poukázat na příklady vzdělávání nejen ve věci městského, tak také venkovského prostředí. Vzhledem k tomu, že jsem si vědom rozdílných členění těchto územních celků, snažím se na jednotlivá úskalí v průběhu práce poukázat.

Za cíl práce jsem si stanovil nejen deskripci uvedených příkladů s ohledem na místní vzdělávání v historickém kontextu, ale současně zjištěné poznatky reflektovat a analyzovat z pohledu jakéhosi jazykového posunu. Tou je problém, jak se projevovала interakce mezi vzděláváním a asimilací. Dá se rovněž říci, že mezi důležité body patří věc tzv. židovské identity. Na začátku zde formuluji hypotézu, kterou je předpoklad vzájemného ovlivňování obou procesů. Metodou je jakýsi experiment si v souvislosti s vlastním přístupem ověřit předpoklad české jazykové orientace židovské menšiny na území vybraných lokalit. K tomu patří práce s jednotlivými příklady, jež lze v rámci dochovaného stavu zobecnit na konkrétní potvrzení či vyvrácení počátečního předpokladu.

Práce je členěna na čtyři základní okruhy. V první části představuji teoretická východiska, zaměřená na dobový kontext, jenž by měl posloužit čtenáři pro snazší orientaci v tématu. Následující kapitola uvádí stěžejní informace o jednotlivých židovských obcích a školách, kde vzdělávání probíhalo. Další okruh přibližuje jednotlivé aspekty procesu asimilace s ohledem na vzdělávání. V této oblasti se zaměřuji nejen na oblast úřední, která v této záležitosti zastává dominantní postavení, ale i ukázky děl významných autorů, spojených s literaturou. Podle mého názoru nelze z vizuálních příkladů opomenout židovské hřbitovy, jejichž náhrobky mohou poukázat nejen na osud pohřbených osob, ale také celkový charakter židovských obcí. Poslední okruh otevírá samostatný prostor výzkumné části, kde se lze věnovat oběma stěžejním problémům této práce ve věci reflexe, srovnání a zobecnění. Věnovat se zde hodlám rovněž konkrétnímu závěru, kde si nastíněnou předpoklad ve věci výzkumné otázky ověřím.

V této části nemohu vynechat základní typologii zdrojů, z nichž jsem pro další postup práce čerpal. Primárně jsem se rozhodl poukázat na informace převážně z dostupných materiálů. Významné a pro tematiku vzdělávání a školství podstatné jsou fondy Archivu Židovského muzea v Praze a Státního okresního archivu v Písku. Snahu zařadit jednotlivé údaje do širšího kontextu usnadnil výběr z oblasti odborné a regionální literatury. Jeden z nejpodstatnějších zdrojů je sborník Hugo Golda *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart I.* ze třicátých let minulého století. Ze soudobých reflexí významné místo zastává publikace *Formování českého židovstva* od Hillela J. Kievala. Výčet těchto dokumentů vhodně doplnily dobové články, ilustrující situaci konce 19. století, zaměřené na přiblížení aktuálního pohledu na zpřístupňování zejména regionálních památek. S ohledem k tomu, že jednotlivé informace byly zaznamenány v rozdílných dobách, snažím se tyto aspekty porovnávat a dávat do souvislosti s širším kontextem.

Vzhledem k tomu, že se v odborné literatuře některé termíny z oblasti judaistiky rozcházejí v jejich transkripci do češtiny, volím verzi převzatou z publikace Jaakova Newmana a Gabriela Sivana *Judaismus od A do Z*. V případě citací, použitých v textu tyto pojmy ponechávám podle originálu.

1 Teoretická východiska

1.1 Prameny tématu

Informace, dotýkající se tematiky vzdělávání pro zmíněné židovské pospolitosti 19. století, mají zejména archivní charakter. Archiválie byly do archivu Židovského muzea v Praze deponovány v souvislosti se svozem materiálů zrušených českých a moravských židovských obcí.¹ Zpracované fondy této instituce (například Židovská náboženská obec Písek, Židovská náboženská obec Milevsko apod.) evidují úřední záležitosti jednotlivých komunit. Ke každému z těchto souborů patří inventáře, respektive archivní pomůcky. Ty v roce 1971 zkompletovali archiváři tehdejšího Státního židovského muzea v Praze, a to Karel Dolista a Jan Heřman.

V případě písecké židovské obce tento archiv přibližuje několik klíčových pramenů o lokálním vzdělávání. Přehled dětí navštěvujících píseckou židovskou školu dokládá evidence žáků z let 1866–1892.² První část textu obsahuje kroniku, týkající se Rychnova nad Kněžnou v Královéhradeckém kraji. Podle struktury a vzdálené lokace se naskýtá možnost jejího druhotného použití.³ Příčinou může být příchod úřední osoby či učitele z Rychnova do Písku. Podobné údaje k rychnovské škole je možné najít i v hlavních matrikách.⁴ Na soupis událostí o výuce v Písku navazuje přehled žáků, kde se vedle jmen, objevují i německé zápisy s daty a místy narození, třídy, případně data zahájení školní docházky. Celkový průběh výuky včetně nastínění předmětů obsahově pojímají dvě třídní knihy.⁵ Krom toho tři katalogy dokumentují docházku a prospěch.⁶ Časově lze tento dokument specifikovat do osmdesátých let 19. století, do doby, kdy došlo ke změně vyučovací řeči.

¹ Srov. Archiv. *Židovské muzeum v Praze*. [online]. [cit. 2018-06-25]. Dostupné na WWW: <https://www.jewishmuseum.cz/sbirky-a-vyzkum/sbirky-a-fondy/archiv-sbirky-a-fondy/>.

² Srov. Archiv Židovského muzea v Praze, fond Židovská náboženská obec Písek, sig. 20971, Matrika žáků (1866–1892).

³ Podle matriky žáků osobní vazbu k Rychnovu nad Kněžnou měli sourozenci Popperovi, později žáci písecké školy. Jejich otec Jonas Heinrich Popper byl v Písku učitelem.

⁴ Srov. *Archiv Židovského muzea v Praze*, fond Židovská náboženská obec Písek, sig. 20969ab, Hlavní matriky školy v Rychnově n. Kn. a v Písku.

⁵ Srov. *Archiv Židovského muzea v Praze*, fond Židovská náboženská obec Písek, sig. 20965, *Classenbuch der Ober-classe an der Volksschule in Pisek*; Srov. *Archiv Židovského muzea v Praze*, fond Židovská náboženská obec Písek, sig. 56323, *Třídní kniha (1886–1887)*.

⁶ Srov. *Archiv Židovského muzea v Praze*, fond Židovská náboženská obec Písek, sig. 20966, *Katalog docházky a prospěchu (1882–1884)*.; Srov. *Archiv Židovského muzea v Praze*, fond Židovská náboženská obec Písek, sig. 20962, *Katalog docházky a prospěchu (1884/5, 1886/7)*.; Srov. *Archiv Židovského muzea v Praze*, fond Židovská náboženská obec Písek, sig. 20967, *Katalog docházky a prospěchu (1889/90, 1891/2)*.

Ve fondu, zaměřeném na Milevsko nelze opomenout stanovy obce.⁷ Dokument z roku 1896 obsahuje sto pět paragrafů a pojednává o organizaci milevské komunity. Dále se ke studiu nabízí třídní kniha z let 1894–1896.⁸ Německy psané zápisy dokládají průběh výuky dvou školních ročníků pro tři oddělení židovské jednotřídní školy. Tu navíc doplňuje kronika instituce s důležitými událostmi o jejím fungování od roku 1885 do konce působení v roce 1897.⁹ Text v němčině zároveň podává přehled učitelů. Více dostupných úředních dokladů k židovské náboženské škole v Milevsku se pravděpodobně nedochovalo.

Vzhledem k lokaci materiálů, týkajících se škol v ostatních komunitách jako Mírotice, Veselíčko či Protivín je třeba nastínit členění tehdejších židovských osídlení. To se často měnilo, a tak například Mírotice výše uvedení archiváři zařadili pod soubor židovské obce Březnice. Administrativa protivínských Židů, včetně školy, se přiřčenila k pozdějšímu většímu územnímu celku, a to k židovské obci Vodňany.

Lokality Veselíčko a blízké Zběšičky se v dostupné literatuře objevují v již uvedeném sborníku Hugo Golda. Svou pozornost jistě získá i publikace Petra Fořta *Z dějin obce Veselíčko*, která se dočkala dvou vydání.¹⁰ Autor zde uvedl místní židovskou pospolitost, včetně její školy. Pro Veselíčko, respektive Zběšičky není známo velké množství archivních pramenů, tak, jak tomu bylo v předešlých případech. Za jistou příčinu lze považovat lokalizaci tohoto územního celku a členění židovské obce.¹¹

Sekundární zdroje archivní povahy se staly součástí fondů Státního okresního archivu v Písku. Pro ilustraci detailnější situace žáků těchto škol a jejich rodin mohou posloužit sčítací operáty¹² okresních úřadů z jednotlivých sčítání lidu. Jména obyvatel strukturované ve fasciklech se objevují poprvé v souvislosti s rokem 1857. Následně existují doklady o jednotlivých údajích z let 1869, 1880, 1890 a 1900. K doplňujícím materiálům patří vzpomínky písecké obyvatelky Marie Axamitové, která v průběhu

⁷ Srov. *Archiv Židovského muzea v Praze*, fond Židovská náboženská obec Milevsko, sig. 34453a, Stanovy /něm., tisk/ (1896).

⁸ Srov. *Archiv Židovského muzea v Praze*, fond Židovská náboženská obec Milevsko, sig. 34429, Třídní kniha (1894–1896).

⁹ Srov. *Archiv Židovského muzea v Praze*, fond Židovská náboženská obec Milevsko, sig. 34437, Kronika školy (1885–1897).

¹⁰ Srov. FOŘT, P. *Z dějin obce Veselíčko*. Milevsko, 2008; FOŘT, P. *Z dějin obce Veselíčko*. Milevsko, 2015.

¹¹ V případě matrik jsou Veselíčko i Zběšičky vedeny pod židovskou obcí Bernartice.

¹² Synonymum pro sčítání lidu.

19. století zaznamenala podobu města Písek v období po roce 1820.¹³ V neposlední řadě lze z archivních fondů Národního archivu v Praze uvést židovské matriky. Tyto knihy obsahují přehled o narozeních, úmrtích a svatbách židovských obyvatel a v současné době jsou k dispozici v elektronické podobě.

Tématiku vzdělávání doplňují rovněž články celé řady periodik. Několik exemplářů se nachází ve studovnách různých knihoven na území České republiky. Badatelé dnes mohou využít i digitalizovanou verzi v rámci projektu Kramerius a digitální knihovny Židovského muzea v Praze. Z regionálních časopisů se nabízí ke studiu například *Otavan* nebo *Písecké listy*. Dále jde, v případě těch, které byly vydávány spolky česko-židovského hnutí, například o *Českožidovské listy* či *Kalendář česko-židovský*.

Literatura se časově vymezenému období ve vztahu k uvedené komunitě v Čechách věnuje zejména v odborných publikacích. Mezi nastíněnými podstatnými zdroji najde svou pozornost kniha Hillela J. Kievala *Formování českého židovstva: Národnostní konflikt a židovská společnost v Čechách 1870–1918*.¹⁴ Ve třicátých letech došlo k publikování sborníku Hugo Golda *Die Juden und Judengemeinen Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Zde jsou popsána jednotlivá židovská osídlení na českém území.¹⁵ K dalším neopominutelným pramenům patří publikace Jiřího Fiedlera¹⁶, případně Blanky Rozkošné a Pavla Jakubce.¹⁷ Píseckou školu zmiňuje také profesor Jan Matzner ve svém průvodci *Královské město Písek*, vydaném 1898.¹⁸ Co se týká milevské komunity, obecné informace ve své knize *Židé na Milevsku* nastínil ředitel Milevského muzea Vladimír Šindelář.¹⁹ O pozdějším židovském učiteli náboženství Vilému Katzovi pojednává kniha o historii Milevska Jana Růžičky.²⁰ Za zmínku rovněž stojí vydané vzpomínky mlynáře Bohumila Chochole, k jehož vyprávění

¹³ Srov. *Státní okresní archiv Písek*, fond Archiv města Písek, kniha 310. Jak vypadal Písek po roce 1820 (Pamětní kniha Marie Axamitové).

¹⁴ Srov. KIEVAL, J. J. *Formování českého židovstva: Národnostní konflikt a židovská společnost v Čechách 1870–1918*. Praha; Litomyšl, 2011.

¹⁵ Srov. GOLD, H. (ed.). *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart I*. Brünn [Brno], 1934.

¹⁶ Srov. FIEDLER, J. *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Praha, 1992.

¹⁷ Srov. ROZKOŠNÁ, B.; JAKUBEC, P. *Židovské památky Čech: Historie a památky židovského osídlení Čech*. Brno, 2004.

¹⁸ Srov. MATZNER, J. *Královské město Písek: Průvodce městem i okolím, jakož i dějiny jeho*. Písek: Jaroslav Burian, 1898.

¹⁹ Srov. ŠINDELÁŘ, V. *Židé na Milevsku*. Milevsko: Milevské muzeum, 2005.

²⁰ Srov. RŮŽIČKA, J. *Vývoj Milevska a okolí od pravěku až do r. 1939*. Milevsko: Spolek pro rozvoj kultury, 1996.

také patří informace o milevském advokátovi židovského původu Bohdanu Klinebergerovi.²¹

K tématu židovského vzdělávání a školství zaměřenému na jiné regionální příklady přispělo několik kvalifikačních a studentských výstupů. Absolventka Lepařova gymnázia Jičín, Anna Sedláčková obhájila v rámci středoškolské odborné činnosti svou práci *Mezi tradicí a úplnou sekularizací: Pohled do historie židovského triviálního školství v 18. a 19. století na příkladu židovských škol v Jičíně, Hořicích, Novém Bydžově, Turnově a Mladé Boleslavi*.²² Dále se problematice věnuje bakalářská práce Moniky Dibelkové. Autorka vystudovala Filosofickou fakultu Masarykovy univerzity v Brně, přičemž vznikl přehled o obcích Miroslav a Šafov v Jihomoravském kraji.²³

Z uvedeného přehledu je patrné, že výzkum pro uvedené výzkumné pole proběhl spíše okrajově. Studium židovských obcí se tak stalo díky významné činnosti Jiřího Fiedlera předmětem dlouhodobého výzkumu, na nějž dodnes navazuje celá řada badatelů v různých oblastech. Avšak vzdělávání s ohledem na školství popisovaného židovské osídlení 19. století stále na svou detailní reflexi teprve čeká.

1.2 Historický kontext

1.2.1 Dějiny Židů v Čechách druhé poloviny 19. století

Dění 19. století ovlivnila rozvíjející se ideologie nacionalismu.²⁴ Po revolučních událostech v roce 1848 byla Židům umožněna svoboda pohybu (zákon o volném pohybu) a zároveň zrušena platnost předchozích povinností a nařízení. V tomto případě šlo o familiantský zákon, jenž v podobě maximálního počtu židovských rodin stanovoval numerus clausus neboli předepsaný počet občanů židovského vyznání v zemi. To se dále týkalo toleranční daně, umožňující jejím členům pobyt v Čechách na dalších deset let.²⁵ Situace se změnila dne 4. března 1849, kdy císař František Josef I. vydal Březnovou či Stadionovu ústavu. Ta, vedle ostatních dokumentů, zaručovala

²¹ Srov. ŠINDELÁŘ, V. (ed.) *Vzpomínky starého mlynáře*. Milevsko: Milevské muzeum, 2011.

²² Srov. SEDLÁČKOVÁ, A. *Mezi tradicí a úplnou sekularizací: Pohled do historie židovského triviálního školství v 18. a 19. století na příkladu židovských škol v Jičíně, Hořicích, Novém Bydžově, Turnově a Mladé Boleslavi*. Jičín, 2017. Středoškolská odborná činnost. Lepařovo gymnázium Jičín.

²³ Srov. DIBELKOVÁ, M. *Vzdělávání židů v triviálních školách na příkladu obcí Miroslav a Šafov*. Brno, 2016. bakalářská práce (Bc.). MASARYKOVA UNIVERZITA V BRNĚ. Filosofická fakulta.

²⁴ Základem nacionalismu je přesvědčení, že národ je nebo by měl být hlavním principem politické organizace. (HEYWOOD, A. *Politické ideologie*, s. 159.)

²⁵ Srov. PĚKNÝ, T. *Historie Židů v Čechách a Moravě*, s. 98.

rovnost občanů před zákonem a náboženskou svobodu. Zmíněná nejvyšší právní norma však nenabyla účinnosti a k jejímu zrušení došlo s příchodem Silvestrovských patentů.²⁶ Jimi také dosáhly platnosti základy rakouského neoabsolutismu. Od roku 1852 Židé získali povolení k svobodnému nabývání domovního majetku.²⁷ Kromě toho mohli volně uzavírat sňatky a měli umožněný přístup do veřejných úřadů. Období po roce 1859 pro tyto židovské obyvatele monarchie znamenalo svobodné vlastnictví půdy. Vyhlášení ústavy v průběhu prosince 1867 přineslo prohlášení občanské rovnoprávnosti židovské populace na území Rakouska–Uherska, čímž začal posun v emancipaci tehdejších židovských obcí. Zvláštní význam pro organizaci židovských obcí nese vydání zákona č. 57 z 21. března 1890, kdy byly vymezeny obvody jednotlivých židovských obcí.²⁸ Vyhláška tímto ustanovila veřejný status židovské obce a její územní obvod. Reorganizací způsobenou tímto nařízením zanikly ty demograficky menší. Obyvatelstvo, jež se v tomto období často stěhovalo, mělo rovněž povinnost finančně podporovat židovskou obci v místě svého bydliště.²⁹ Nově zreorganizované komunity musely hranice své působnosti specifikovat ve svých stanovách, které následně vešly v platnost.

Po demografické stránce lze sledovat nárůst židovské populace na území Čech. Zatímco v roce 1850 tato menšina v Čechách dosáhla počtu 75 459 osob, na začátku 20. století se jejich počet zvýšil na 92 746. Od dalšího sčítání (1869) začaly migrace židovského obyvatelstva do větších sídel, zejména do Prahy a jiných průmyslových měst. Přistěhovalí sem přicházeli většinou z českého jazykového prostředí, zastoupeného ve středních a východních Čechách.³⁰ V těchto místech se členové židovských komunit stali významnými osobnostmi nejen tehdejšího uměleckého života (Max Glaser, Gustav Mahler, Hugo Zuckermann), ale stejně tak není možné opomenout jejich význam například pro politický život devatenáctého století (Adolf Stránský, Josef Žalud).

Židé v Čechách se dělili na několik hlavních proudů. Vedle asimilačních hnutí po vydání knihy Theodora Herzla *Židovský stát* a následném Prvním sionistickém

²⁶ Srov. HLAVAČKA, M.; KAŠE, J.; KUČERA, J. P.; TINKOVÁ, D. *Velké dějiny země koruny české: Svazek XI.b.*, s. 98.

²⁷ Srov. PAŘÍK, A. *Z dějin židovských náboženských obcí v Čechách a na Moravě*. In FIEDLER, J. *Židovské památky v Čechách a na Moravě*, s. 21.

²⁸ Srov. Zákon č. 57 ze dne 21. března 1890 o vnějších poměrech israelitské náboženské společnosti. [online]. [cit. 2020-11-12]. Dostupné na WWW: spcp.prf.cuni.cz/lex/57-1890.htm.

²⁹ Srov. KIEVAL, H. J. *Formování českého židovstva*, s. 92.

³⁰ Srov. tamtéž, s. 25.

kongresu v Basileji vzniklo sionistické hnutí.³¹ Přelom 19. a 20. století se v duchu nacionalismu projevil v napjaté atmosféře Hilsnerova procesu. Dění kolem tzv. Hilsneriády se zároveň dotýká sledovaného výzkumného pole, konkrétně z důvodu, že soudní proces s Leopoldem Hilsnerem probíhal v roce 1900 v Písku. Následkem událostí v tehdejší veřejném životě čelili členové židovské komunity v monarchii, podobně jako u Dreyfusovy aféry ve Francii, četným antisemitistickým útokům.

Změny přicházející po roce 1848 měly rovněž vliv na architekturu sakrálních staveb. Přestože náboženská tradice postrádá striktní vymezení podoby zevnější synagog, došlo v této době ke změně v předepsaných omezeních v podobě interiérů. Vždy zde přetrval význam orientace svatostánku směrem k Jeruzalému. V polovině 19. století jednotlivé židovské obce začaly měnit interiér těchto staveb. To se projevilo orientací čtecích pultů ke svatostánku, čímž muži v lavicích seděli čelně k východní straně, kde obvykle probíhalo čtení z Tóry.³² Vrcholem emancipace bylo, kromě jiného, pronikání celé řady architektonických slohů, spojených s neostyly. Jedním z nejvýraznějších se stal tzv. maurský či orientální sloh. K příkladům těchto staveb lze přiřadit Velkou synagogu v Plzni, Španělskou synagogu v Praze, synagogu v Písku či dnes již neexistující synagogu v Táboře. Objevují se i synagogy novogotické (České Budějovice), klasicistní (synagoga v Bechyni s novorománským průčelím) nebo novorománské (Stará synagoga v Plzni, Nová synagoga v Libni). Situace židovských hřbitovů získala také jiný ráz. Reformační hřbitovy se staly více podobné sekulárním stavbám. Tradiční macevy popsané čistě hebrejskými texty bývaly často nahrazovány žulovými náhrobkami s německými, potažmo českými epitafy. Prostory márnice se zázemím pro taharu našly svá zázemí v architektonicky hodnotných funerálních stavbách. K takovým patří práce Bedřicha Münzbergera, autora obřadní síně na Novém židovském hřbitově v Praze, popřípadě Františka Bergera, jenž projektoval obřadní síň na židovském hřbitově v Hradci Králové.

1.2.2 Spolky česko-židovského hnutí

V průběhu druhé poloviny 19. století mělo mezi Židy na území Čech své místo tzv. sionistické hnutí. Představitelé tohoto ideového směru zastávali myšlenku vytvoření židovského státu a přesídlení Židů do země izraelské. Vedle jejich orientace vzniklo

³¹ Srov. STEMBERGER, G. *Úvod do judaistiky*, s. 175.

³² Srov. PAŘÍK, A. *Synagogy*. In FIEDLER, J. *Židovské památky v Čechách a na Moravě*, s. 32.

hnutí česko–židovské. Obecně řečeno, kladlo si za cíl kulturní a politickou integraci popisované minority do českého národa. Uvedený pojem zahrnoval několik důležitých uskupení. Ta získala svou organizovanou podobu až v sedmdesátých letech. Tehdy přicházeli na vysoké školy židovští studenti z oblastí jižních či středních Čech, kde převládalo užívání češtiny. Zmíněná konfrontace s německy mluvícími židovskými korporacemi tak dala podnět pro vznik Spolku českých akademiků–židů.³³ Česko–židovské hnutí dosáhlo svého největšího rozmachu v devadesátých letech, kdy společně s předchozím příkladem zahájily činnost i další organizace. Náplň činnosti těchto sdružení oslovovala zejména menší venkovská města, což na přelomu století vedlo k nárůstu členů židovské menšiny, pro něž hlavní obcovací řečí byla čeština.³⁴

První uskupení tehdejší periodika spojují se Spolkem českých akademiků–židů, založený roku 1876 studenty a absolventy univerzit a technických škol.³⁵ Své stanovy zveřejnili jeho členové tiskem o pět let později. Účelem se stalo pěstování vzájemnosti mezi těmito příslušníky a hmotná podpora nezámožných občanů monarchie. Dosahovali ho udržováním zábav na schůzích a pořádáním vědeckých přednášek. Dále k tomu patřilo poskytování finančních záloh členům k dosažení jejich studií nebo například zaopatřování bezplatných obědů. Bod vydávání tiskovin nepolitického obsahu se dotýká vydávání ročenky *Kalendář česko–židovský*, jejíž první ročník obsahuje dataci 1881–1882.³⁶ Prvním šéfredaktorem periodika se stal právník, spoluzakladatel Židovského muzea v Praze a v neposlední řadě pozdější starosta pražské židovské obce August Stein. V případě Steinovy činnosti nelze opomenout překladatelskou činnost související s přeložením hebrejských modlitebních knih do českého jazyka. Jak napovídá název, struktura prvního ročníku obsahovala kalendář, přehledy výročních trhů v Čechách a na Moravě, část zábavní a vedle toho i příspěvky A. Steina, úředníka a novináře Karla Fischera a překladatele a žurnalisty Josefa Penížka.

Prosazování bohoslužeb v českém a hebrejském jazyce zastávala organizace Or–Tomid, jejímž českým překladem je Věčné světlo. K jejímu založení (1883) přispělo

³³ Srov. ŠINDELÁŘ, A. V 70. letech 19. století založili židovští studenti českožidovské hnutí. *Český rozhlas*. [online]. 4.12.2016 [cit. 2019-10-14]. Dostupné na WWW: https://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/zpravy/_zprava/v-70-letech-19-stoleti-zalozili-zidovsti-studenti-ceskozidovske-hnuti--1676274.

³⁴ Srov. KIEVAL, J. J. *Formování českého židovstva*, s. 42.

³⁵ Srov. tamtéž, s. 39.

³⁶ Vycházel do roku 1939.

několik vůdčích představitelů Spolku českých akademiků–židů.³⁷ Ve svém programovém prohlášení zakladatelé sdružení uvedli, že nehodlají židovské náboženství měnit ani reformovat. Změna spočívala v orientaci na češtinu u jednotlivých složek židovské synagogální bohoslužby. Funkci předsedy vykonával Štěpán Žalud nebo již zmíněný August Stein. Svůj význam coby nositele prvotní myšlenky nese i první vrchní zemský rabín Filip Bondy, jenž vedle výuky v českém jazyce publikoval český překlad Tóry. Za zakladatele je rovněž považován učitel židovského náboženství Mořic Kraus. Pozdější činnost hnutí se věnovala vydání jeho práce, česko–hebrejské modlitební knihy *Sichat Jicchak*.³⁸ Krausovy aktivity zahrnují i úpravu siduru³⁹ *Or–Tomid* (1899).

Mezi významnými spolky měla od roku 1893 své místo Národní jednota českožidovská. Působení tohoto sdružení dokládá čtrnáctideník *Českožidovské listy*.⁴⁰ Periodikum o dvanácti stranách obsahovalo nejen prohlášení k aktuálnímu dění, ale také literární práce tehdejších autorů. Mezi ty, kteří do tohoto periodika přispívali, patří například literáti Viktor Vohryzek či Vojtěch Rakous. Vytvořením politické českožidovské organizace se její členové zaměřovali na židovské obce v Čechách.⁴¹ Za zmínku stojí počet 1500 členů, zaznamenaný v lednu 1894.

Politickým představitelem českožidovského hnutí se stala Politická jednota českožidovská, založená v roce 1897.⁴² Vedoucí osobností se stal Maxim Reiner, kromě svého veřejného působení v různých radách a spolicích známý jako starosta pražské židovské obce. V době svého založení tato jednota měla okolo tisíce členů.

1.2.3 Situace školství monarchie ve vztahu k židovským obcím

Židovské vzdělávání má své počátky již v biblických dobách. Jedním z pramenů morálních principů náboženské výchovy je kniha Přísloví, známá jako součást hebrejské Bible. V tradičním pojetí výchova potomků patří k základním povinnostem otce. Její náplň se dotýká zejména zasvěcování do základů hebrejštiny. Další klíčový zdroj

³⁷ Srov. KIEVAL, J. J. *Formování českého židovstva*, s. 61.

³⁸ Srov. KAEMPF, S. I. *Sichat Jicchak: Modlitby pro dni všední, šabaty a svátky jakož i Jom Kipur Káatan*, Praha, 1903.

³⁹ Dosl. „uspořádání, pořádek“. Výraz označující modlitební knížku, v níž jsou liturgické texty uspořádány ve stanoveném „pořádku“ (NEWMAN, J.; SIVAN, G. *Judaismus od A do Z*, s. 175.)

⁴⁰ Vycházel v letech 1894–1907.

⁴¹ Srov. KIEVAL, J. J. *Formování českého židovstva*, s. 79.

⁴² Srov. ZAHRADNÍKOVÁ, M. Nejstarší údobí českožidovského hnutí. *Český rozhlas*. [online]. 1.3.2009 [cit. 2018-03-05]. Dostupné na WWW: http://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/salom/_zprava/nejstarsi-udobi-ceskozidovskeho-hnuti--553796.

Talmud specifikuje vzdělávací proces, kdy školní docházka má začít ve věku šesti let, děti se mají trestat pouze lehce a starší by měly pomáhat vyučovat mladší. Tradice náboženských škol, včetně institucionalizace školství má počátek v 5. století v Babylonu. Za první školy se považují bet sefer (pro základní studium) a bet talmud (pro pokročilé studium). Vedle těchto historických institucí vznikaly obecné školy známé pod pojmy Talmud Tóra⁴³, cheder⁴⁴ a ješiva⁴⁵.

Židovské školy v českých zemích mají svůj počátek na konci 18. století. Dekret Josefa II. z roku 1781 stanovil, že židovské děti mohou navštěvovat všechny veřejné školy, a to i univerzity. Dále v důsledku tohoto dokumentu došlo k zakládání sekulárních židovských škol, jež vznikly v rámci židovských obcí. Ty pod státním dohledem poskytovaly výuku předmětů elementárního vzdělání.⁴⁶

Změny v právním postavení židovského obyvatelstva všeobecně nastaly po roce 1848. Za formální dovršení emancipace Židů se obvykle považuje rok 1867 s vyhlášením Prosinčové ústavy.⁴⁷ Vznik obecných židovských škol, jimž bude věnována pozornost, je předpokládán v období konce šedesátých let 19. století.⁴⁸ Tyto instituce působily obvykle ve větších městech při synagogách nebo v případě menších obcí byly situované v některém ze židovských domů, zároveň splňujících funkci modlitebny. Jejich postupný zánik podle jednotlivých zpráv je datován do období přelomu 19. a 20. století.⁴⁹

Pro přiblížení situace, jež se řídila tehdejšími zákony a nařízeními stojí za zmínku, že v roce 1855 uzavřelo Rakouské císařství se Svatou stolicí dokument nazývaný *konkordát*, zaručující katolické církvi monopol disponovat nad školskými

⁴³ „Studium Tóry“. Základní povinnost a chvályhodný čin v judaismu. (NEWMAN, J.; SIVAN, G. *Judaismus od A do Z*, s. 56.)

⁴⁴ dosl. „místnost“. Náboženská základní škola k výuce Tóry a základů judaismu. (NEWMAN, J.; SIVAN, G. *Judaismus od A do Z*, s. 56.)

⁴⁵ Dosl. „zasedání, sezení“. Škola vyššího židovského vzdělání, konkrétně určená ke studiu Talmudu. (NEWMAN, J.; SIVAN, G. *Judaismus od A do Z*, s. 67.)

⁴⁶ Srov. Židovské vzdělávání a školství. *Židovské muzeum v Praze*. [online]. [cit. 2019-12-12]. Dostupné na WWW: <https://www.jewishmuseum.cz/program-a-vzdelavani/vystavy/putovni/120/zidovske-vzdelavani-a-skolstvi/>.

⁴⁷ Srov. PĚKNÝ, T. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, s. 91.

⁴⁸ Srov. KOŘÁN, J. J. Židovské školy v Čechách roku 1894–1895. *Kalendář česko-židovský na rok 1896–1897*. 1896, roč. 16, s. 152–157.; srov. KOŘÁN, J. J. Židovské školy v Čechách. *Kalendář česko-židovský na rok 1886–1887*. 1886, roč. 6, s. 97–102.

⁴⁹ Srov. KIEVAL, J. J. *Formování českého židovstva*, s. 87.

záležitostmi.⁵⁰ Pro vznik obecných náboženských škol pro Židy je však důležitým impulzem vydání říšského zákona, který od května 1868 upravuje poměr církve a státu v záležitosti organizace školství. Na základě tohoto nařízení, jinak známého jako říšský zákon 48/1868, řízení veškerého vyučování a vychovávání příslušelo státu, přičemž bylo vykonáváno orgány ustanovenými zákonem. Církve a náboženské společnosti zastávaly pozici garanta výuky náboženství, přičemž na ni zároveň dohlížely, a to jak na obecných, tak i středních školách. Patent také stanovoval, že tyto náboženské společnosti mohou ze svých prostředků zřizovat školy k vyučování mládeže.⁵¹ V tomto případě jde o židovské obce, které mohly zajišťovat provoz svých škol, přestože obecně podléhaly tehdejším zákonům monarchie.

Vedle tohoto zákona vešel v platnost zákon 49/1868, jenž upravoval „*mezináboženské poměry občanů státních ve příčinách v něm jmenovaných*“.⁵² Tento zákon lze považovat za praktické řešení možných mezináboženských rozdílů, jež se může dotýkat společného vzdělávání v některých školách. Článek 15 tak ve školách, kde se výuky zúčastňovali žáci různých církví a náboženských společností, zaručoval věnovat se ze strany vyučujících jejich náboženským povinnostem. Zásady týkající se obecných škol definuje zákon 61/1869.⁵³ Ten vešel ve známost jako Hasnerův zákon. Školské instituce, popisované v následujících kapitolách vymezuje kategorie obecných škol, specifikovaná ústavy soukromými. Za základní charakter výuky bylo považováno dosažení předmětů náboženství, jazyku, počtům, přírodovědy, zeměvědy a historie, psaní, nauce o formách geometrických, zpěvu a tělocviku.⁵⁴

Další dokumenty z oblasti školské legislativy se týkaly výnosů. Jeden z příkladů vztahu monarchie k židovským žákům pochází z 9. února 1876. V tomto nařízení č. 1683 jde o to, „*jak se má nakládati s israelitskými žáky na obecných školách ve příčině psaní, kreslení a ručních prací v sobotu a o israelitských svátcích*“.⁵⁵ Jiný výnos C. k. zemské rady školní rovněž specifikoval jednotlivé dny, kdy židovští žáci byli ve věci dodržování náboženských svátků osvobozeni od výuky.⁵⁶

⁵⁰ Srov. Císařský patent. *Společnost pro církevní právo (SPCP)* [online]. [cit. 2019-12-09]. Dostupné na WWW: <http://spcp.prf.cuni.cz/lex/195-1855.htm>.

⁵¹ Srov. KRÁL, J. (ed.) *Sbírka říšských zákonů školských*, s. 1.

⁵² KRÁL, J. (ed.) *Sbírka říšských zákonů školských*, s. 6.

⁵³ Srov. tamtéž, s. 17.

⁵⁴ Srov. tamtéž, s. 8.

⁵⁵ Tamtéž, s. 348.

⁵⁶ Srov. tamtéž, s. 347.

Ačkoliv autonomie samostatných škol z pozice židovských obcí i po roce 1900 pokračovala, v mnoha městech se děti židovských rodin staly žáky ostatních obecných nebo měšťanských škol, včetně gymnázií. Některé instituce, nadále zajišťující výuku židovského náboženství, přetrvaly do doby jejich uzavření a vyloučení žáků v průběhu druhé světové války. Svého obnovení se dočkaly až po událostech spojených s rokem 1989.

2. Vzdělávání

2.1 Židovské náboženské obce a jejich školy

2.1.1 Písek

Jihočeské město Písek tvořilo centrum nejen samostatného školního okresu, ale také tradičního Prácheňského kraje. Ten však jako správní jednotka zanikl v rámci reformy krajského uspořádání v letech 1849–1850. Období těchto změn patřilo v lokální historii k době, kdy lze kromě výrazného posunu v oblasti školství zaznamenat i změnu ve společenském dění. Po reorganizaci městské samosprávy občané města přispěli k rozvoji společenského, kulturního a spolkového života.⁵⁷ Aktivita těchto osobností je spojena s některými členy židovské pospolitosti a zároveň patrná v oblasti obchodní a zejména průmyslové.

Pro druhou polovinu 19. století se stal charakteristický rozvoj spolkové činnosti.⁵⁸ O tehdejší stavu komunit v Čechách pojednávají údaje v knize protokolů, vzniklé pro potřeby pražského sjezdu *Notablenversammlung*. Na základě údajů vypracoval rabín Albert Kohn knihu *Notablenversammlungen der Israeliten Böhmens in Prag* se statistickými tabulkami. Přílohy těchto dokumentů poukazují na stav tehdejších židovských obcí. Písek tehdy příslušel k nedalekým Miroticím, jež spadaly pod krajský rabinát v Březnici.⁵⁹

Ve sledovaném období se někteří z píseckých Židů stali rovněž aktivní při vzniku korporací, jakými byla Měšťanská beseda nebo Sokol.⁶⁰ Další význam pro jejich obec mělo bezpochyby zakoupení měšťanského domu číslo popisné 78 v roce 1868. Ten splňoval funkci obecního domu a zároveň zde našla zázemí židovská škola se služebním bytem rabína. V prosinci 1868 se židovská pospolitost rozhodla vystavět samostatný prostor pro náboženský život. V zadním traktu domu navíc místní židovská obec počátkem sedmdesátých let 19. století dokončila stavbu synagogy.⁶¹ Co se týká dalšího místa, spojeného s židovskou populací, k vybudování písecké nekropole pro

⁵⁷ Srov. PRÁŠEK, J. *Písecké 2. tisíciletí*, s. 160.

⁵⁸ Více JÍŠA, Z. *Historie a současnost podnikání na Písecku*. Žehušice: Městské knihy, 2000.

⁵⁹ Srov. ROKYCANA, J. Dějiny Židů v Písku. In GOLD, H. (ed.) *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart. Band I.*, s. 497.

⁶⁰ Svým způsobem jde o období stanov obce.

⁶¹ Srov. *Státní okresní archiv Písek*, fond Archiv města Písek, sig. D IV 29, kart. 1883.

Židy došlo roku 1876 na Pražském předměstí.⁶² Stejně jako při synagogálních bohoslužbách, měla rovněž na epitafech židovského hřbitova dlouho své zastoupení vedle hebrejštiny také němčina. Obrat v jazyce epitafů židovského hřbitova učinil v roce 1882 také Spolek českých akademiků–židů. Ten přispěl na postavení prvního náhrobku s českým textem.⁶³ Dne 17. května 1896 představenstvo židovské obce v Písku schválilo nové stanovy.⁶⁴ V čele židovské komunity stálo v této době několik osobností. K těm nejvýznamnějším patřil písecký lékař a primář všeobecné nemocnice Simon Sachs.⁶⁵

Vztah k majoritě v popisovaném časovém období završila společenská antisemitská atmosféra, spojená se dvěma veřejnými událostmi. Vedle proslulé Dreyfusovy aféry české prostředí zasáhly soudní procesy s židovským mladíkem Leopoldem Hilsnerem. Ve vztahu k Písku lze hovořit o skutečnosti, že se tento soud na přelomu října a listopadu 1900 ve městě odehrával za velkého zájmu veřejnosti a celospolečenské antisemitské atmosféry.⁶⁶

2.1.2 Škola

Židovská škola byla od počátku svého působení v Písku situována ve Školní, později Smetanově ulici v centru města. Dům číslo popisné 78 patřil, jak bylo již výše zmíněno, židovské náboženské obci. Vedle obecního domu jako administrativního sídla se zde nacházel služební byt rabína. Lokace tzv. rabínského domu má svůj význam díky těsnému sousedství s budovou synagogy. Vzdělávání židovských dětí probíhalo až do zrušení školy na stejném místě. Pouze v krátkém časovém období, od 3. dubna 1884 do 4. května 1884, kdy probíhala stavba nové vyučovací místnosti, probíhala působnost této školy provizorně v boční místnosti této židovské modlitebny.⁶⁷

Autor textu o dějinách Židů v Písku Jaroslav Rokycana ve své stati konstatoval, že písecká konfesijní neboli náboženská škola vznikla na konci šedesátých let 19. století. Ta ve městě nahradila předchozí vzdělávací instituce, jež sloužily dětem

⁶² Srov. MOTYKA, J. *Židovská náboženská obec Písek*. České Budějovice, 2017. Bakalářská práce, s. 29.

⁶³ Srov. FRANK, K. *Písek*. Kalendář česko-židovský, 1893-1894, s. 144.

⁶⁴ Srov. *Archiv židovského muzea v Praze*, fond ŽNO Písek, Stanovy pro israelitskou náboženskou obec v Písku, tisk.

⁶⁵ *Státní okresní archiv Písek*, Okresní úřad Písek I, inv. č. 1825, fascikl 100, sčítací arch z roku 1900 pro Písek–Vnitřní město (čp. 83–115). Dostupné na WWW: <https://digi.ceskearchivy.cz/633814/102>.

⁶⁶ Srov. ROZKOŠNÁ, B.; JAKUBEC, P. *Židovské památky Čech*, s. 291.

⁶⁷ Srov. *Archiv Židovského muzea v Praze*, fond Židovská náboženská obec Písek, sig. 20971, Matrika žáků (1866–1892).

židovských věřících. Jako nejstarší uvedenou židovskou školu ve městě zmiňuje literatura o dějinách místní komunity již roku 1789 v souvislosti s přijetím učitele Gersona Lebla do města.⁶⁸

K prvním desetiletím existence popisované instituce prameny obsahují minimální informace. Z archivních materiálů se k bližší charakteristice jejího fungování nabízí období osmdesátých let 19. století. Pro další část této práce nelze opomenout rok 1893, kdy dochází ke změně vyučovací řeči. Tímto mezníkem však končí dobová situace, zaznamenaná tehdejšími úřady. Výuka od svých počátků do tohoto přechodu probíhala výhradně v jazyce německém. V souladu se školským zákonem škola fungovala jako soukromá obecná. Vedle státu, který všeobecně definoval průběh školství, zde přirozeně měla vliv také židovská obec.

K průběhu výuky je na místě uvést, že začátek školního roku probíhal v horizontu poloviny měsíce srpna a poloviny září. V případě konkrétních dochovaných datací 26. srpna 1883, 1. září 1884, 16. srpna 1885, 1. září 1886, 22. srpna 1887, 10. srpna 1888, 16. září 1889, 21. září 1890, 1. září 1891 a 5. září 1892.⁶⁹ Jakýsi časový harmonogram jednoho ročníku úřady dělily na dvě pololetí, přičemž k předpokladu jejich absolvování žáci museli složit veřejnou zkoušku, zpravidla za přítomnosti členů židovské komunity. Obsah výuky splňovalo učivo hlavních předmětů jako čtení, psaní, hebrejštiny, počítání, zeměpis, přírodopis, dějepis, hodiny Bible a náboženství.⁷⁰ Uvedená zkoušení z těchto předmětů probíhala v dopoledních hodinách, od osmi do jedenácti hodin. Závěr výuky děti absolvovaly v průběhu července, přičemž 16. července 1887 a 1890 byl spojen s blíže nespecifikovanými výlety. Závěr školního roku 1892 prameny spojují s návštěvou školního inspektora Sochora. Ten, za přítomnosti pánů doktorů Lacka a Blocha, byl doprovázen úředníkem židovské obce Wolfgangem Blochem, přičemž se zúčastnili zkoušení v obou třídách.⁷¹

Ke stavu žáků se jednotlivé třídy dělily na tzv. vyšší a nižší, strukturované do několika oddělení. Archivní materiály přibližují detailní stav žactva v období po roce 1883. První z nich tehdy po svém příchodu 1. května tohoto roku převzal po rabínu

⁶⁸ Srov. ROKYCANA, J. Dějiny Židů v Písku. In GOLD, H. (ed.) *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart. Band I.*, s. 500.

⁶⁹ Srov. *Archiv Židovského muzea v Praze*, fond Židovská náboženská obec Písek, sig. 20971, Matrika žáků (1866–1892).

⁷⁰ Srov. *Archiv židovského muzea v Praze*, fond ŽNO Písek, Třídní kniha (1883–1884).

⁷¹ Srov. *Archiv Židovského muzea v Praze*, fond Židovská náboženská obec Písek, sig. 20971, Matrika žáků (1866–1892).

Janowitzovi učitel Jonas Heinrich Popper, příchozí z Rychnova nad Kněžnou. Tu nižší učil kantor Markus Rosenfeld. Pro zajímavost lze uvést, že ve škole začínal svou školní docházku pozdější básník Richard Weiner.⁷² Detailnější pokus ilustrovat počet žáků je uveden v níže přiložené tabulce č. 1. Podrobný počet žáků se dochoval pro vyšší třídu, což má vazbu na působení učitele Poppera. Údaje se tak zakládají na zápisech matriky žáků v komparaci s katalogem docházky a prospěchu. Historicky mladší údaje zaznamenal profesor Jan Matzner ve svém průvodci⁷³ a rovněž Jaroslav Rokycana.⁷⁴ V několika případech se tyto údaje rozcházejí. Pokusu o detailnější analýzu demografii se věnuje výzkumná část této práce.

Co se týká počtu žactva, archivní materiály naposledy uvádí přehled ze školního roku 1896–1897, a to počet 21 žáků pro první oddělení a 28 pro druhé.⁷⁵ V případě jiné vzdělávací instituce ve městě je evidován stav studentek měšťanské školy dívčí v Písku. V souvislosti se školním rokem 1888–1889 archiválie uvádí počet sedmi děvčat, jež docházely na židovskou školu a od září 1888 se staly žákyněmi dívčí školy. Obdobně v navazujících ročnících šlo o jedno děvče v roce 1890, o rok později pět dívek a jedna žákyně, jež přešla v září 1892.⁷⁶ Příčinami přechodů na jinou školu mohly být různé důvody, stěhování, neabsolvovaná školní docházka nebo nejpravděpodobnější je studium, navazující na charakter obecné školy, kterým místní židovská škola byla.

⁷² Srov. tamtéž.

⁷³ Srov. MATZNER, J. *Královské město Písek: Průvodce městem a okolím, jakož i dějiny jeho*, s. 278.

⁷⁴ Srov. ROKYCANA, J. Dějiny Židů v Písku. In GOLD, H. (ed.) *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart. Band I.*, s. 498.

⁷⁵ Srov. MATZNER, J. *Královské město Písek*, s. 278.

⁷⁶ Srov. *Státní okresní archiv Písek*, fond II. střední škola Písek (měšťanská škola dívčí Písek), sig. I/15, Školní matrika měšťanské školy dívčí.

	Nižší třída (M. Rosenfeld)		Vyšší třída (J. H. Popper)	
	Chlapců	Dívek	Chlapců	Dívek
1882/1883	30 žáků		7	15
1883/1884	?	?	10	20 (2 vystoupily)
1884/1885	?	?	8	23
1885/1886	?	?	10	20
1886/1887	?	?	14	18
1887/1888	?	?	17	17
1888/1889	36 žáků		13	17
1889/1890	?	?	12	19
1890/1891	?	?	16	19
1891/1892	18	4	20	12
1896/1897	44 žáků (Matzner)			
	21 žáků (Rokycana)		28 žáků (Rokycana)	

Tab. č. 1 (Počet žáků v letech 1882–1897)

Za pozornost stojí, že škola byla usnesením židovské obce 1. prosince 1893 přeměněna na dvojtřídní, s českou vyučovací řečí. Ve svém průvodci *Královské město Písek* ji současně zmínil profesor Jan Matzner. Stav národního školství z roku 1889 přibližuje zpráva z této doby. Samotnému přehledu se věnuje *Popis obecného školství v království českém*. Obsahuje údaje o vzdělávacích institucích 45 školních obcí v působnosti školního okresu Písek. V rámci tohoto dělení se zde nacházelo 44 školních budov. Pokud jde o soukromé školy, mezi nimiž měla popisovaná písecká škola své místo, jsou uváděny dvě. Židovská soukromá s vyučovací řečí německou, měla své

sídlo v Zalužanech a druhá, soukromá škola katolická s vyučovacím jazykem českým se nacházela v Orlíku nad Vltavou.⁷⁷ V přehledu jednotlivých škol však písecká škola chybí, a tak v tomto případě nelze počítat s dalším sekundárním materiálem.

K zajímavostem technického stavu budovy patří doklad rozpočtu na instalatérské práce, které se v rámci úpravy vodovodu prováděly v roce 1900. Na těchto pracích se podílela strojírenská firma Adolfa Raaba.⁷⁸ Působení zmíněné židovské školy uzavírá historik August Sedláček. Ve svých dějinách města Písku v souvislosti se zmínkou o jejím uzavření v roce 1904 přibližuje instituci jako jednotřídní.⁷⁹

2.1.3 Osobnosti

Funkci učitele náboženství obecně definoval říšský školský zákon z roku 1868. Tuto profesi mohl provozovat ten, koho příslušný vrchní náboženský úřad prohlásil způsobilým k vykonávání svého povolání. V případě tématu této práce obsahuje šestý paragraf, že „k vyučování soukromému může sobě každý zvoliti vychovatele a učitele jakéhokoli vyznání náboženského“.⁸⁰ K dalším klíčovými úředními dokumentům, přibližujícím postavení učitele v písecké židovské škole, je nezbytné zařadit stanovy místní pospolitosti. Na základě těchto úředních dokumentů a současně s terminologií židovského náboženství přichází nutnost rozlišit důležité funkce, jež mohou být etymologicky snadno zaměňovány. V této terminologii se rozlišují funkce učitele, rabína a kantora.⁸¹ Tyto pozice ustanovovalo, případně pensionovalo či propouštělo, zastupitelstvo židovské obce.⁸² Bližší specifikování této funkce lze najít v paragrafu 15 stanov písecké židovské obce. Učitel tak měl vyhovovat požadavkům školních úřadů. K jeho povinnostem patřila přesná a svědomitá výuka náboženství ve smluveném rozsahu podle osnov.⁸³

Tato škola ve své historii poskytovala místo pro vyučující, působící rovněž jako kantoři. Vedle toho zde byla i pozice správce školy. K osobnostem, spojeným s píseckým židovským vzděláváním patřil mezi nejstaršími rabín David Löwy (1805–

⁷⁷ Srov. *Popis obecného školství v království českém*, s. 82.

⁷⁸ Srov. *Archiv Židovského muzea v Praze*, fond Židovská náboženská obec Písek, sig. 63243, Aktový materiál (1891–1900).

⁷⁹ Srov. SEDLÁČEK, A. *Dějiny královského krajského města Písku nad Otavou. Díl III.*, s. 172.

⁸⁰ Srov. KRÁL, J. (ed.) *Sbírka říšských zákonů školských*, s. 2.

⁸¹ Kantor, hebrejsky chazan, muž, který vede v synagoze společné modlitby. (Srov. NEWMAN, G.; SIVAN, G. *Judaismus od A do Z*, s. 82.)

⁸² Srov. *Archiv židovského muzea v Praze*, fond ŽNO Písek, sig. b. č., Stanovy ŽNO, tisk (1896), s. 8.

⁸³ Srov. *tamtéž*, s. 15.

1866)⁸⁴ nebo později doktor Moritz Janowitz (1850–1919), vykonávající svou funkci okolo roku 1876. Z doby působení v Písku (1880) se dochoval hebrejsky psaný midraš, kde se jako *ex libris* nachází otisk razítka s jeho jménem.⁸⁵ Janowitzův nástupce v pozici vyučujícího se jmenoval Jonas Heinrich Popper (1841–1893) a pocházel z Rychnova nad Kněžnou.

Dále je nutno zmínit kantora Marka Rosenfelda. Narodil se 19. ledna 1831 v obci Vrbovce na území dnešního Slovenska. Začátek Rosenfeldovy činnosti v Písku lze datovat rokem 1877. V letech 1890 a 1900 bydliště Marka Rosenfelda dokládá přehled obyvatel rabínského domu ve Smetanově ulici. Vedle funkce kantora působil coby výpomocný učitel. Rodinné zázemí tvořila manželka Johanna, s níž měl pět dětí.⁸⁶ V místě svého působiště také zemřel, a to 15. ledna 1905. Z nekrologu, uveřejněného v *Českožidovských listech*, mohou čtenáři ilustrovat průběh jeho pohřbu. Ten se podle židovské tradice konal o dva dny později. Rozloučení s tímto kantorem proběhlo v synagoze, kde se s ním kantor Rotter rozloučil zpěvem chorálu a žalmů, doprovázené varhanami. Při této příležitosti se pohřební řeči ujal rabín Friedländer. Obřad se konal rovněž za přítomnosti představitelů města.⁸⁷ Náhrobek Marka Rosenfelda se po devastaci židovského hřbitova ve druhé polovině 20. století nedochoval, přičemž místo pohřbení se podařilo identifikovat a označit v roce 2019. Pamětní kniha píseckého gymnázia uvádí pod dvojtřídní školou židovskou učitele Heřmana Birkenthala a Saula Fischera.⁸⁸ Přehled osobností, spojených s židovskou školou v Písku končí posledním známým učitelem Karlem Munkem, žijícím v Prokopově ulici 398.⁸⁹

Rabín a filolog Moritz Grünwald působil jako učitel na zmíněné škole v průběhu osmdesátých let 19. století. Jako rodák z Uherského Ostroha, narozený v roce 29. března 1853, vystudoval filologii na univerzitě ve Vídni a následně v Lipsku a Paříži. Po tomto studiu filosofie, orientálních a klasických jazyků působil v rabínském semináři

⁸⁴ Srov. BROCKE, M.; CARLEBACH, J. (ed.) *Die Rabbiner der Emanzipationszeit in deutschen. Böhmischen und großpolnischen Ländern. Band 2*, s. 633.

⁸⁵ Srov. *Midraš Lekah tov hatchuna Pesikta zutarta al Chamiša chumšej Tora. Tvuja Eliezer. Dil 3. Vajikra*. Vilnius, 1880.

⁸⁶ Srov. *Státní okresní archiv Písek*, fond Okresní úřad Písek I, inv. č. 1825, fascikl 99, sčítací arch z roku 1900 pro Písek město (čp. 53–82). Dostupné na WWW: <https://digi.ceskearchivy.cz/633813/167>.

⁸⁷ Srov. Z Písku. *Českožidovské listy*, 1905, roč. XI, č. 3, s. 5.

⁸⁸ Srov. *Státní okresní archiv Písek, Gymnázium Písek, 1778–2008*, Pamětní kniha Gymnázium Písek, sig. I/d, fol. 291.

⁸⁹ Srov. *Státní okresní archiv Písek*, fond Okresní úřad Písek I, inv. č. 1825, fascikl 113, sčítací arch z roku 1900 pro Písek–Budějovické předměstí (čp. 394–421). Dostupné na WWW: <https://digi.ceskearchivy.cz/633827/25/4688/973/54/0>.

v polské Vratislavi.⁹⁰ Jeho začátky jsou spjaté s místem učitele v Českých Budějovicích. Spojitost s Pískem se datuje rokem 1881, což potvrzuje absence jeho jména v dochovaném sčítání lidu pro Písek roku 1880. Zde se stal kromě jiného autorem německy psané studie k dějinám Židů v Písku, publikované v periodiku *Jüdisches Gemeindezeitung*. Na zdejší škole vyučoval do roku 1886 výuku náboženství, Bible a hebrejského písma. Vedle Grünwalda, který učil na této škole, působil rovněž učitel Popper, jenž ho po odchodu do Mladé Boleslavi částečně nahradil. Rabín Grünwald zemřel v Londýně v roce 1895. Z jeho bibliografie nese zvláštní význam práce, kterou lze považovat za jedno z prvních systematických pojednání k dějinám Židů v Písku.⁹¹

K dalším významným osobnostem této školy patří písecký rabín Max Hermann Friedländer. V pramenech je někdy také uveden pod jménem Markus Hirsch Friedländer. Pocházel ze Slovenska, kde se 27. března 1836 narodil v rodině rabína. Právě díky vzdělání svého otce a strýce začal na vídeňské univerzitě studovat hebraistiku. Po dokončení studií a doktorátu působil coby rabín v Krnově, Dolních Kounicích a dále v Golčově Jeníkově. Po Grünwaldově odchodu došlo roku 1887 k jeho ustanovení do funkce píseckého rabína. Zde se oženil s Katharinou Kohnovou. V roce 1901 odešel do Vídně, kde se po dvou letech nechal penzionovat.⁹² Zemřel 20. 3. 1917 v Písku.

Nelze opomenout pozici učitele českého jazyka, jímž se stal Ignác Prokeš. Narodil se roku 1835 v Třebechovicích pod Orebem. Zmíněný je znám jako autor několika článků s politickou tematikou. Na škole působil v osmdesátých letech 19. století. Jde o jediný případ učitele bez židovského vyznání. K jeho úmrtí došlo v roce 1893 v Písku, kde byl pohřben na svatotrojickém hřbitově. Přehled učitelů doplňuje dobová inzerce, zveřejněná v *Českožidovských listech*. Poptávka po místu učitele na popisované škole, znalého nejen český, ale i německý jazyk, se týkala obsazení pro školní rok 1903/1904.⁹³

⁹⁰ Srov. Moritz Grünwald. *Jewish encyclopedia*. [online]. [cit. 2019-08-11]. Dostupné na WWW: <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/6912-grunwald-moritz>.

⁹¹ Srov. GRÜNWALD, M. *Zur Geschichte der jüdischen Gemeinden in Pisek und Miroitz*, Prag: Reichenberg, 1885.

⁹² Srov. BROCKE, M.; CARLEBACH, J. (ed.) *Die Rabbiner der Emanzipationszeit in deutschen Böhmisches und großpolnischen Ländern. Band 1*, s. 344.

⁹³ Místo učitele. *Českožidovské listy*, 1903, roč. 9, č. 12, s. 6.

2.2.1 Protivín

Město Protivín se nachází přibližně 13 kilometrů jižně od Písku. Místní židovské osídlení má nejstarší doklady v 17. století. Ze třech židovských rodin, které zde žily, vystoupal jejich počet v následujícím století na devět. Rok 1837 je již spojen s informacemi o dvanácti rodinách. Z doby familiantského zákona se podle zpráv protivínského učitele Františka Krhouna za nejstarší jméno spojené se židovskými obyvateli považují Richterovi. V historii židovského osídlení Protivína jde o jednu z nejstabilnějších rodin, jež zde žila do třicátých let minulého století.⁹⁴

Vzhledem k tomu, že nešlo o početnou komunitu srovnatelnou s menšinami jiných větších měst, nenacházela se zde synagoga. Jako prostor pro bohoslužby však ve městě tuto funkci splňovala dřevěná modlitebna. Později se konání bohoslužeb přesunulo do pokoje domu číslo popisné 22 na dnešním Masarykově náměstí, patřícímu hoteliérově, Václavu Zelenkovi. Z archivních materiálů, zmiňujících konkrétní počty, lze přiblížit údaje k počtu místních Židů. Roku 1869, kdy byla židovská náboženská obec nejvíce početná, žilo v Protivíně 95 osob židovského vyznání.

Tehdejší pospolitosť zpočátku neměla svůj hřbitov. Z toho důvodu docházelo k pohřbívání zemřelých na hřbitově v Dubu u Prachatic. Samostatný hřbitov za městem založili členové protivínské židovské pospolitosti na východním okraji města, kde se začátek působnosti datuje rokem 1878. V krátké době vzniklo při protivínském židovském hřbitově pohřební bratrstvo. V roce 1880 nastal v této náboženské obci demografický pokles na 87 lidí.⁹⁵ V samotném Protivíně úřední statistiky v souvislosti s rokem 1887 uvádí počet Židů, čítající 31 obyvatel.⁹⁶ Členové komunity si okolo roku 1889 koupili dům Šalomonouna Ignáce Weila, uvedený v souvislosti s číslem popisným 113 v Blanické ulici, který sloužil až do doby, kdy se Protivín stal součástí židovské náboženské obce ve Vodňanech.⁹⁷ Pod tuto větší administrativní jednotku se kromě samotných Vodňan a Protivína patřila také obec Myšenec. Dispozice uvedené modlitebny nemohly být příliš rozsáhlé, neboť zpráva o židovských obcích uvádí v popisovaném období nejbližší prostor pro bohoslužby synagogu ve Vodňanech.

⁹⁴ Srov. KRHOUN, F. Dějiny Židů v Protivíně. In GOLD, H. (ed.) *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart. Band I.*, s. 512.

⁹⁵ Srov. ROZKOŠNÁ, B.; JAKUBEC, P. *Židovské památky Čech*, s. 330.

⁹⁶ Srov. RENNER, J.; PAROUBEK, O. G. *Popis okresního hejtmantství Píseckého*, s. 94.

⁹⁷ Srov. KRHOUN, F. Dějiny Židů v Protivíně. In GOLD, H. (ed.) *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart. Band I.*, s. 512.

2.2.2 Škola

Židovská škola je oproti předchozímu případu kvantitativně zastoupena menším počtem zdrojů. O starší židovské škole v Protivíně informují zápisy týkající se někdejšího schwarzenberského velkostatku, avšak časově zahrnuje dataci první poloviny 19. století.⁹⁸ Popisovaná vzdělávací instituce se nacházela v blízkosti staré protivínské modlitebny. Po požáru našla sídlo v domě číslo popisné 22 na náměstí. Poslední doložené prostory školy byly v domě číslo popisné 113 v Blanické ulici v budově místní modlitebny. Vzhledem k tomu, že žáci začali chodit do školy veřejné v Protivíně, tak židovské děti navštěvovaly židovskou školu v Dubu.⁹⁹ Ačkoliv doposud není známo spolehlivé určení protivínské školy, úzce spojené s modlitebnou, dům židovské obce později obývala rodina místního rodáka Jana Koštela.¹⁰⁰

Ve věci personální situace v protivínské židovské obci nejsou zmínky o rabínech, jak tomu bylo v jiných městech a obcích. Odborný učitel František Krhoun ve své stati o dějinách Židů v Protivíně uvedl odborný stručnou zprávu, že ve městě rabíni nepůsobili. Nejbližší rabín měl své sídlo ve Vodňanech a v Písku.¹⁰¹ Přesto zde v historii židovské komunity našly své místo pozice učitelů nebo kantorů, kteří měli na starosti výkon modliteb, předzpěvy. Mimo vzdělávání na úrovni židovské obce patřila funkce rituálních řezníků, tzv. „košeráků“.¹⁰²

Z učitelů nelze opomenout jméno Emanuela Trauba. Jmenovaný se narodil 18. března 1853. Během svého působení byl znám tím, že se jako kantor stal dobrým zpěvákem.¹⁰³ Jeho první manželkou se stala Luisa Herrmanová. Z tohoto manželství jsou uvedeny děti Irma, Artur a Rudolf, kteří se v Protivíně narodili. V roce 1900 je i se svou druhou ženou Bertou spojen s Pískem, kde působil v tamní židovské obci, jež jemu a jeho rodině poskytla byt v domě ve Smetanově ulici číslo 78 v blízkosti synagogy.¹⁰⁴ Poslední léta svého života strávil v Praze, kde působil ve funkci kantora a správce

⁹⁸ Srov. *Státní okresní archiv Třeboň*, fond Velkostatek Protivín, inv. č. 3589, sig. IIA 4E 2, kart. 955, Židé (židovské školství, konvertité).

⁹⁹ Srov. ROZKOŠNÁ, B.; JAKUBEC, P. *Židovské památky Čech*, s. 330.

¹⁰⁰ Podle sdělení pana Bohumíra Koštela se uvedená lokace v č. p. 113 nezakládá na pravdě, působiště prostor školy a modlitebny byl v domě Koštelů v č. p. 110 (Ústní sdělení dne 2. 11. 2018).

¹⁰¹ Srov. RENNERT, J.; PAROUBEK, O. G. *Popis okresního hejtmánství Píseckého*, s. 132.

¹⁰² Srov. KRHOON, F. *Dějiny Židů v Protivíně*. In GOLD, H. (ed.) *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart. Band I.*, s. 512.

¹⁰³ Srov. tamtéž.

¹⁰⁴ Srov. *Státní okresní archiv Písek*, fond Okresní úřad Písek I, inv. č. 1825, fascikl 99, sčítací arch z roku 1900 pro Písek–Vnitřní město (čp. 53–82). Dostupné na WWW: <https://digi.ceskearchivy.cz/633813/166>.

Jubilejní synagogy. V Praze také zemřel 13. ledna 1915 a místo svého posledního odpočinku našel na Novém židovském hřbitově na Žižkově.¹⁰⁵

2.3.1 Mirotice

Město Mirotice se nachází přibližně 15 kilometrů severozápadně od Písku. Počátky místního židovského osídlení existují od 16. století. Samotná židovská náboženská obec v Miroticích vznikla přibližně o sto let později. Veřejnost v současné době s židovskou obcí Mirotice nejčastěji spojuje především tamní židovský hřbitov ze 17. století. V situaci mirotických Židů došlo ke zjištění, že zde v roce 1852 žilo 15 rodin, což se týkalo 90 osob. Z údajů sčítání lidu roku 1880 dále pak vyplývá, že tato komunita čítala 81 Židů.¹⁰⁶ Vedle toho Jiří Fiedler uvádí informaci, kdy od poloviny 19. století dochází k početnímu oslabení a pravděpodobně kolem roku 1900 se lokální osídlení stalo součástí židovské náboženské obce Mirovice.¹⁰⁷ Židovští obyvatelé měli v Miroticích své domy v několika sídelních okrscích. K nejvýznamnějším objektům spojeným se židovskou komunitou se stala místní synagoga, postavená 1763. Ta se stala společně s částí židovského hřbitova obětí následků amerického náletu v dubnu 1945.¹⁰⁸ Zbytky budovy tak byly stavebně upraveny a dnes se na jejím místě nachází stavební parcela číslo 7.¹⁰⁹

2.3.2 Škola

O škole v Miroticích lze na základě dostupných pramenů a literatury poukázat na několik informací z období před jejím zrušením. Sídlo školy se nacházelo v blízkosti tamní synagogy, která se nacházela v dnešní ulici Stroupežnického, jižně od náměstí Mikoláše Alše. V popisované mirotické škole se podle jednotlivých zpráv vyučovalo německy. Ve školním roce 1886–1887 školu navštěvovalo devatenáct žáků.¹¹⁰ V následujícím ročníku (1893–1894) se zde již nevyučovalo. Škola v Miroticích byla zrušena společně s nedalekou židovskou školou v Zálužanech v průběhu let 1894–

¹⁰⁵ Viz. Obrazová příloha.

¹⁰⁶ Srov. ROZKOŠNÁ, B.; JAKUBEC, P. *Židovské památky Čech*, s. 253.

¹⁰⁷ Srov. FIEDLER, J. *Průvodce*. In *Židovské památky Čech*, s. 107.

¹⁰⁸ Srov. ROZKOŠNÁ, B. *Židovské památky v jižních Čechách*, s. 17.

¹⁰⁹ Srov. Synagoga. *Zničené kostely*. [online.]. [cit. 2020-11-15]. Dostupné na WWW: <http://www.znicenekostely.cz/index.php?load=detail&id=17146>.

¹¹⁰ Srov. KOŘÁN, J. J. *Židovské školy v Čechách. Kalendář česko-židovský*, 1886–1887, roč. VI, s. 99.

1895.¹¹¹ O stavu školy, stavebně patřící k budově místní synagogy, se dochoval úřední zápis, jenž vzdělávání Židů v Miroticích uzavírá. K zjištění stavu židovské školy po ukončení jejího fungování došlo k přizvání sousedů objektu, a to Františka Leitnera, majitele čísla popisného 6 a Josefa Hoštičky z nemovitosti číslo 7. Podle jejich sdělení je i možné načrtnout stavební věc školy. Vyučovat se mělo v horní místnosti a přízemí sloužilo jako učebna, později adaptovaná na skladiště dříví a různých potřeb židovské obce. Blíže neuvedený učitel se musel pro údajnou neshodu s rodiči vystěhovat.¹¹² Podobně jako v případě Protivína v Miroticích nesídlil rabín, nejbližší bylo sídlo této funkce zaznamenáno v Písku.¹¹³

2.4.1 Milevsko

Město Milevsko, v současné době spadající pod okres Písek, se nachází přibližně 22 kilometrů severovýchodně od Písku. Zdejší židovské osídlení mělo své počátky od první poloviny 16. století.¹¹⁴ Počet této minority v Milevsku začal od poloviny 19. století pozvolna vzrůstat. Například v souvislosti s rokem 1849 se v rámci evidence milevského obyvatelstva literatura uvádí 90 Židů.¹¹⁵ Před výstavbou Nové synagogy navštěvovali židovští věřící tzv. Starou synagogu na Husově náměstí v centru města, postavenou již v 18. století.¹¹⁶ Tento objekt po přestavbě splynul se stavbou předního domu. Synagoga se nacházela v úrovni sklepa přistavěného domu, což v průjezdu dokládá horní polovina žulového hrotitého portálu.¹¹⁷ Severovýchodně od Milevska se nachází také židovský hřbitov založený již v 18. století.

V roce 1881 došlo k ustanovení novodobé židovské náboženské obce.¹¹⁸ Ve městě byla až do školního roku 1896–1897 činná židovská škola s výukou v němčině. Stanovy schválené roku 1896 ve svém prvním paragrafu vymezují počet 27 oblastí, tvořící židovskou náboženskou obec. Jde o Blehov, Božetice, Chyšky, Držkrajov, Dmýštica, Hrejkovice, Jickovice, Klisín, Klisínek, Kučeř, Líšnice, Milevsko, Přeborov,

¹¹¹ Srov. Konfesijní školy židovské koncem školního roku 1894–95. *Českožidovské listy*, 1897, Roč. III, s. 6.

¹¹² Srov. Státní okresní archiv Písek, Archiv města Mirovice, inv. č. 609, sig. VI/1, karton 253, školní dohlížitel, mateřská škola a její zřízení, lidová škola hospodářská a její zřízení, židovská škola, polévková kuchyně–zřízení, dary, vyúčtování; školní platy a nedoplatky (1850–1944).

¹¹³ Srov. RENNEN, J.; PAROUBEK, O. G., *Popis Okresního hejtmanství Píseckého*, s. 97.

¹¹⁴ Srov. EBELOVÁ, I. Židé v Milevsku. In KÁLAL, J. (ed.) *Milevsko–830 let (1184–2014)*, s. 181.

¹¹⁵ Srov. ROZKOŠNÁ, B.; JAKUBEC, P. *Židovské památky Čech*, s. 251.

¹¹⁶ Srov. KYTKA, J. *Milevsko a jeho kraj: turistika, památky, historie*, s. 54.

¹¹⁷ Viz. Obrazová příloha.

¹¹⁸ Srov. FIEDLER, J. Průvodce. In FIEDLER, J. *Židovské památky v Čechách a na Moravě*, s. 106.

Rukáveč, Sepekov, Sobědraž, Nové Dvory, Střítež, Týnice, Velká, Vlksice, Olší, Osek, Vůsí, Zbelítov, Zhoř a Přestěnice. Mezi občany židovského původu společenský život města tvořilo také několik podnikatelů, z nichž například Efraim Reichner se stal členem městského zastupitelstva.¹¹⁹ Počátkem devadesátých let 19. století stoupl počet Židů v Milevsku na 172 osob, což oproti jiným údajům o počtu milevských obyvatel činilo v případě historie místní komunity maximum.¹²⁰

2.4.2 Škola

Vzdělávání pro milevské děti židovského vyznání se odehrávalo v působnosti školního okresu Milevsko. V rámci tématu zde své místo nachází německá soukromá židovská škola, která fungovala v blízkosti Staré synagogy v Milevsku. Ta poskytovala žákům z řad židovských rodin výuku v německém jazyce. Z hlavních vyučovacích předmětů se uvádí náboženství, vyučovací jazyk (čtení, mluvnice, pravopis), psaní, počty a geometrie, přírodopis, přírodověda, geografie a dějepis, tedy předměty definované zákonem.

Z dochovaných materiálů je zaznamenáno období působnosti od roku 1885 do 1897. O konkrétní podobě výuky a samotných tříd lze zaznamenané období specifikovat na dva školní ročníky, a to průběh let 1894–1895 a 1895–1896. Detailní situaci staršího období působnosti školy dostupné prameny neuvádějí. Pokud jde o výuku, školní rok 1887–1888 byl zahájen 1. září 1887 v počtu 36 dětí, konkrétně 22 chlapců a 14 dívek. Z několika učitelů patřil k významným vyučujícím, neboli správcem židovské školy, místní rabín Jakob Goldstein. V případě školního roku, prameny uvádějí slavení svátku Chanuka jako „svátek světla“ dne 10. prosince 1887. Kronika uvádí i věc úmrtí Oskara Gärtnera, zemřelého 5. října 1888. Ze statistik vyplývá, že v této škole studovalo v průběhu školního roku 1886–1887 35 dětí.¹²¹ Dále pak ve školním roce 1893–1894 23 žáků a v roce následujícím dokonce 27.¹²² K výuce se archivní materiály vyjadřují ve věci, kdy k zahájení školního roku docházelo zejména 1. září.

¹¹⁹ Srov. *Státní okresní archiv Písek*, fond Archiv města Milevsko, inv. č. 1075, karton 141, Protokolární spisy (1892).

¹²⁰ Srov. ROZKOŠNÁ, B.; JAKUBEC, P. *Židovské památky Čech*, s. 251.

¹²¹ Srov. KOŘÁN, J. J. *Židovské školy v Čechách. Kalendář česko-židovský*, 1886–1887, roč. VI, s. 99.

¹²² Srov. *Konfesijní školy židovské koncem roku 1894–1895. Českožidovské listy*, 1897, roč. III, č. 11, s. 6.

Z běžného života školy prameny poukazují na epidemii spalniček na jaře 1891. Dopis, poslaný obecnímu úřadu v Milevsku uvádí následující vyjádření: „*Vyšetřením, které z. p. okresní lékař dne 6. t. m. v Milevsku vykonal, bylo zjištěno, že tam zvláště mezi děti školy židovské spalničky epidemicky rozšířeny jsou.*“ V tomto případě šlo o upozornění rodičů s výzvou sledování zdravotního stavu svých dětí a případnému hlášení obecnímu úřadu, kdy došlo k pozastavení výuky na čtrnáct dní.¹²³

Badatelé se díky periodiku *Českožidovské listy* mohou dozvědět o napjaté situaci, kdy se vytvářela opozice vůči germanizaci v židovských obcích, jako bohoslužby, vedení matričních knih apod.¹²⁴ Zdejší výuka musela čelit opozici ze strany Národní jednoty českožidovské. Z článku *Českožidovských listů* z roku 1897 se dovídáme, že židovští občané z Milevska těžce nesli, že čeština neměla v záležitostech komunity své místo, a tak bylo tehdejšímu starostovi této obce Karlu Weilovi vytýkáno, že pečoval o „udržování německé školy.“¹²⁵ Později, ve školním roce 1896–1897 došlo k jejímu zrušení. Podobně ukončily svou činnost školy v Jičíně a Táboře.¹²⁶ Poslední zápis školní kroniky obsahuje poznámku o začátku školního roku 1897–1898 s datací 15. září 1897.

2.4.3 Osobnosti

Chronologický přehled milevských učitelů na zdejší židovské škole poskytuje kronika školy. Jejich jména a základní informace se nacházejí v níže přiloženém přehledu, vycházející z posloupnosti vyučujících zaznamenaných v kronice školy.

Jako jeden z nejstarších je uveden *Leopold Singer*. Zmíněný v této instituci působil v letech 1876–1880. Jeho nástupce, Gustava Glasera výše uvedený dokument spojuje s obdobím let 1881–1885.¹²⁷ K osobnostem spojeným s židovskou školou v Milevsku patří zejména rabín Jakob Goldstein. Narodil se v roce 1849 v Pacově jako syn Abrahama Goldsteina.¹²⁸ Studoval učitelský ústav v Českých Budějovicích a filosofii na pražské univerzitě. Během svého působení, které Hugo Gold odhaduje na

¹²³ Srov. *Státní okresní archiv Písek*, Archiv města Milevska, karton 139, Protokolární spisy (1891).

¹²⁴ Srov. Nejbližší úkol našich náboženských obcí. *Českožidovské listy*, 1895–1896, roč. II, s. 1.

¹²⁵ Srov. Z Milevska. *Českožidovské listy*, 1897, roč. III, č. 16, s. 4.

¹²⁶ Srov. Konfesijní školy židovské koncem roku 1894–1895. *Českožidovské listy*, 1897, roč. III, č. 11, s. 6.

¹²⁷ Srov. *Archiv Židovského muzea v Praze*, fond Židovská náboženská obec Milevska, sig. 34437a, Kronika školy, fol. 22.

¹²⁸ Pohřben na židovském hřbitově v Milevsku.

55 let, se stal rabínem v obcích Kasejovice, Rokycany, Nymburk a pro toto téma důležité, i v Milevsku.¹²⁹ Zde rabín Goldstein pronášel česká vlastenecká kázání a působil jako správce tamní školy. Publikoval také v periodiku *Kalendář česko-židovský*.¹³⁰ Jakub Goldstein zemřel v roce 1932 a místo svého posledního odpočinku našel v Trutnově. Z rodinného prostředí rabína Goldsteina lze uvést, že jeho manželkou se stala Berta Herrmannová (1853–1899). Mezi dětmi rabína Goldsteina, má své místo významný milevský rodák, Angelo Goldstein. Ten působil coby sionistický aktivista a poslanec za Národního shromáždění za Židovskou stranu, později jako právník v Tel Avivu.¹³¹

Na Goldsteinovo místo přišel v roce 1891 Maximilian Stránský, jenž však své místo zastával krátce. Následujícího roku 1892 zemřel ve Vídni, kde byl 3. dubna pohřben. Krátce se zde vystřídali ještě dva učitelé, Wilhelm Blann a Samuel Lampel. Posledním učitelem zaznamenaným v období zrušení školy se stal Izák Nettl později působící jako rabín v Kamenici nad Lipou.¹³² Nettl ve dvacátých letech 20. století vešel ve známost jako autor textu *Dějiny Židů v Mnichově Hradišti*. Rabín Nettl žil počátkem 20. století v Mnichově Hradišti.

¹²⁹ Srov. ROKYCANA, J. Dějiny Židů v Nymburce a okolí. In GOLD, H. (ed.) *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart. Band I.*, s. 464.

¹³⁰ Srov. GOLDSTEIN, J. Neřež větve, na níž sedíš! *Kalendář česko-židovský*, 1890–1891, Roč. X, s. 135–136.

¹³¹ Srov. Angelo Goldstein. Bibliografie dějin Českých zemí [online]. [cit. 14.11.2020]. Dostupné na WWW: <https://biblio.hiu.cas.cz/authorities/156829?locale=cs>.

¹³² Srov. *Archiv Židovského muzea v Praze*, fond Židovská náboženská obec Milevsko, Kronika školy, sig. 34437a (1885–1897), fol. 24.

Léta působení v Milevsku	Jméno	Narozen	Zemřel
1876–1880	Leopold Singer	14. 12. 1850, Luže u Chrudimi	20. 4. 1913, Jablonec nad Nisou
1880–1885	Gustav Glaser	16. 8. 1862, Ledhuj, Police nad Metují	18. 7. 1921, Rokytnice nad Jizerou
1885–1891	Jakob Goldstein	26. 9. 1849, Pacov	16. 7. 1932
1891–1892	Maximilian Stranský	5. 4. 1839, Uhelná Příbram	Duben 1892, Vídeň
1892–1893	Wilhelm Blann	19. 1. 1861	?
1893	Samuel Lampel	?, Strašice	?
1893–ukončení školy	Izák Nettl	26. 6. 1878, Velká Bukovina	?

Tab. č. 2 (Přehled vyučujících židovské náboženské školy v Milevsku)

2.5.1 Veselíčko

Tato lokalita se nachází sedm kilometrů jižně od Milevska. V případě židovské obce Veselíčko je nezbytné v souvislosti s touto židovskou obcí uvést také sousední lokality, Bernartice a Zběšičky. V případě Zběšiček šlo o místo, kam byli Židé z okolí pohřbíváni, nacházela se zde i starší synagoga a patrně i škola. Pro obtížnost cest však došlo ke koncentraci náboženského života do nedalekého Veselíčka, kde si členové této komunity v blízkosti kostela sv. Anny okolo roku 1850 vystavěli synagogu. Zmíněné

stavbě předcházela modlitebna v některém ze židovských domů.¹³³ Stavba fungovala k náboženským účelům do počátku 20. století, kdy byla zasažena bleskem a poškozena. Po jejím prodeji ve třicátých letech došlo k její přestavbě. V roce 1986 došlo k její demolici.¹³⁴ Funkci šamaše, odpovídající funkci známé jako šámes, podle pramenů zastával Urban Kafka.¹³⁵

Funkci nájemce dvora zastával Samuel Budlovský. Jeho význam pro tuto část nese jeho příbuzenská vazba k Norbertu Frýdovi, jehož babička pocházela z Veselíčka.¹³⁶ Ze zaměstnání tehdejších Židů lze uvést podomní obchod. Vedle obchodníků zde působili i řemeslníci, řezníci, hostinští a kupci se smíšeným zbožím. Většina z nich se také živila zemědělstvím.¹³⁷

2.5.2 Škola

Situaci vzdělávání ve Veselíčku je možné datovat do poloviny 19. století, kdy zde vznikla synagoga. V blízkosti této synagogy se nacházela místnost pro školu a byt pro učitele. Údaje sčítání lidu lokalizují místní modlitebnu v souvislosti s číslem popisným 61, kde výše uvedený Kafka žil. Zdejší výuka probíhala v německém jazyce. Žáci v této škole dostávali hodiny, především z němčiny, hebrejštiny a náboženství.¹³⁸ Co se týká známějšího případu, působila zde také místní obecná škola. Její kronika obsahuje jednotlivé statistické tabulky s poznámkami o dětech židovského vyznání. Tímto lze předpokládat, že židovská škola zanikla v důsledku zákona z roku 1890 a tak i detailnější situace není vzhledem k pozdějšímu docházení dětí ze židovských rodin do místní obecné školy tolik všeobecně známa.

V případě židovské školy ve Veselíčku se uvádí dva učitelé. Prvním z nich je Izák Stein, působící ve Veselíčku v letech 1866–1875.¹³⁹ Zmíněný se narodil v roce

¹³³ Srov. FOŘT, P. *Z dějin obce Veselíčko*, s. 88.

¹³⁴ Srov. Synagoga. *Zničené kostely*. [online.]. [cit. 2020-10-05]. Dostupné na WWW: www.znicenekostely.cz/index.php?load=detail&id=17278.

¹³⁵ Srov. *Státní okresní archiv Písek*, fond Okresní úřad Milevsko, inv. č. 1119, fascikl 1, sčítací arch z roku 1890 pro Veselíčko. Dostupné na WWW: <https://digi.ceskearchivy.cz/634947/133>.

¹³⁶ Srov. V hospodě se narodila babička Norberta Frýda. Obec Ratměřice [online]. Poslední změna: 29.1.2009 [cit. 21.9.2020]. Dostupné na WWW: <http://www.ratmerice.cz/clanek/view.php?clanek=15>.

¹³⁷ Srov. KLUZÁK, L. Dějiny Židů v Bernarticích, Veselíčku a Zběšičkách. In GOLD, H. (ed.) *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart. Band I.*, s. 31.

¹³⁸ Srov. KLUZÁK, L. Dějiny Židů v Bernarticích, Veselíčku a Zběšičkách. In GOLD, H. (ed.) *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart. Band I.*, s. 31.

¹³⁹ Srov. FOŘT, P. *Z dějin obce Veselíčko*, s. 88.

1815 v Dobříši. Z manželství s jeho ženou Františkou měl šest dětí.¹⁴⁰ Z potomků Izáka Steina se nejvíce proslavil zakladatel Židovského muzea v Praze a představitel českožidovského hnutí August Stein, kromě jiného absolvent gymnázia v Písku. Druhým významným učitelem byl Samuel Sametz, jehož syn se stal ředitelem banky Union.¹⁴¹

¹⁴⁰ Srov. *Státní okresní archiv Písek*, fond Okresní úřad Milevsko, inv. č. 944, fascikl 1, sčítací arch z roku 1869 pro Veselíčko. Dostupné na WWW: <https://digi.ceskearchivy.cz/632270/198>.

¹⁴¹ Srov. KLUZÁK, L. Dějiny Židů v Bernarticích, Veselíčku a Zběšičkách. In GOLD, H. (ed.) *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart. Band I.*, s. 31.

3 Asimilace

Pro nastínění výrazu asimilace vyvstává potřeba specifikovat význam tohoto termínu. S tímto pojmem pracují obory sociologie, interkulturní psychologie, případně kulturní antropologie. Interpretace sociologie se vysvětluje jako přizpůsobení menšiny okolní většinové společnosti. V interkulturní psychologii jde o proces postupného včleňování jednoho etnika a jeho kultury do jiné kultury tak, že znaky původní kultury se ztrácejí a jsou nahrazovány znaky dominantní, přejímané kultury.¹⁴² Asimilaci odborníci označují za jednu z forem akulturace, kdy se tato terminologie dotýká pojmů integrace, marginalizace či separace.

Rovněž ji lze charakterizovat splynutím s většinou a převzetí jejich hodnot. Dochází k ní dvěma způsoby. Jedna z nich přirozenou cestou ze svobodné vůle příslušníků skupiny, jež se asimiluje, přičemž druhá vnucením majority. Pro srovnání, pojem integrace je opačný proces. Zde se jedná spíše o začlenění do většinové společnosti bez ztráty vlastní identity.

3.1 Jazykový posun

Na nastíněných příkladech z pramenů a literatury z období druhé poloviny 19. století krystalizuje obecné vymezení tří hlavních jazyků zápisů. První z nich, hebrejšтина se svým písmem, je početně nejméně zastoupena. Její funkce ve sledovaném období měla ve větší míře význam v oblasti náboženské.¹⁴³ Ve vybraných periodikách věnovaných lokálním čtenářům (v případě Písku například *Otavan* či *Písecké listy*) se sdělení židovských obcí v hebrejštině neobjevují. V tomto směru se záznamy zapisovaly v latině, což bylo motivováno cílovou skupinou, za kterou lze považovat obecnější celek, a to občany města bez ohledu na náboženské vyznání. Hebrejšтина také ustupovala v souvislosti s činností spolků česko-židovských hnutí, kdy periodika jako *Českožidovské listy* nebo *Kalendář česko-židovský* a jiné poskytovala oznámení v češtině.

Němčinu mohou badatelé zaznamenat v úředních záležitostech všech sledovaných židovských obcí. Informace v německém jazyce jsou běžné nejen pro

¹⁴² Srov. PRŮCHA, J. *Interkulturní psychologie*, s. 50.

¹⁴³ V tomto případě je kromě nejpodstatnějšího textu pro židovskou komunitu, hebrejsky psaného svitku Tóry i několik hebrejsky psaných náboženských knih a učebnic.

úřední jazyk lokalit. Textům náhrobků na židovských hřbitovech bude věnována samostatná kapitola. Co se týká výuky, čeština coby vyučovací jazyk se dostala do popředí v osmdesátých a devadesátých letech 19. století (zejména v případě Písku).

Český jazyk se vedle hebrejštiny stal vyučovacím předmětem písecké židovské školy. Pronikání uvedené řeči do problematiky židovského školství a úředních záležitostí proběhlo ojediněle v průběhu druhé poloviny 19. století. Hlavním vyučovacím jazykem školy se stala čeština v průběhu roku 1893. Jiný přístup měly úřady, zapisující úřední zápisy spojené se sčítáním lidu, kde je tyto záznamy možné shledat dokonce v podobě bilingvní, konkrétně v řeči české a německé.

3.2 Jazyk bohoslužeb

K životu osob praktikujících židovské náboženství patří tradice spojená s bohoslužbou a modlitbami jako součást každodenního života. Ačkoliv se odborná literatura, zaměřená na judaistiku zabývá podobou bohoslužeb a modliteb, nejčastěji se odehrávajících v synagoze, není znám detailní lokální průběh těchto obřadů. Proto bude poukázáno na několik zmínek, podle nichž lze alespoň částečně ilustrovat po jazykové stránce vývoj podoby těchto obřadů.

Zpráva, kterou v roce 1893 zveřejnil *Kalendář česko-židovský*, informuje o postupné emancipaci židovské obce v Písku. Ač stav školství byl popsán optimisticky v duchu vlastenectví, bohoslužby v synagoze měly po stránce jazykové jinou situaci. Tou dobou zde stále probíhaly německé a hebrejské modlitby.¹⁴⁴ *Písecké listy* z roku 1895 v souvislosti s úmrtím doktora Grünwalda, někdejšího píseckého rabína, připomněly jeho význam jednoho z předních rabínů, vykonávajících česká kázání.¹⁴⁵ Ze stejné doby pochází zpráva, informující o valné hromadě píseckého odboru Národní jednoty Česko-židovské konané 8. září. Vedle funkcí, vyplývajících z konané volby, za pozornost stojí návrh Morice Kohna, „*aby byla náboženská obec židovská v Písku požádána, by prohlásky, jakož i pravidelná modlitba za J. V. císaře a krále konána byla v kostele židovském pouze v české řeči.*“¹⁴⁶

O dva roky později *Českožidovské listy* uvedly oblibu židovských souvěrců do české mateřštiny a víru v český jazyk jako bohoslužebný. Stejná situace se měla týkat

¹⁴⁴ Srov. FRANK, K. Z českých krajů. Písek. *Kalendář česko-židovský*, 1893-1894, roč. 13, č. 1, s. 144.

¹⁴⁵ Srov. Dr. Grünwald. *Písecké listy*, 1895, 16.6.1895, roč. 1, č. 11, s. 5.

¹⁴⁶ Srov. Valná hromada. *Písecké listy*, 1895, 15.9.1895, roč. 1, č. 24, s. 3.

jiných měst. Přesto se v tomto zdroji zmiňuje milevská synagoga, kde tou dobou stále probíhaly německé bohoslužby.¹⁴⁷ V lokačně obdobně zaměřeném oznámení byl autor šokován německy konanou bohoslužbou ve staré milevské synagoze u příležitosti bar micva anonymně představeného chlapce.¹⁴⁸

Z několika okrajových informací lze tedy překládat, že jazyk bohoslužeb pronášel jednotlivé složky z větší části v podobě hebrejštiny a němčiny. Čeština se stala záležitostí pozdější, přičemž rozpor mezi česky inklinujícími hnutími a lokalitami, kde se stále praktikovala němčina v podobě národního a úředního jazyka, se stal v některých obcích patrný až do první světové války. Na předpoklad ve fázi hypotézy o reformované podobě židovského náboženství je možné poukázat na hudbu, spojené s dvěma zprávami o varhanách, které se v písecké synagoze začátkem 20. století nacházely.¹⁴⁹

3.3 Jazyk úředních dokumentů

Pro uvedení úředních zápisů je klíčové poukázat na typologii úředních dokumentů. Vzhledem k tomu, že velká část z nich podléhala vlivu monarchie, došlo k jejich záznamům v německém jazyce. Šlo zejména o administrativní záležitosti, směřující k vnitřním organizacím židovských obcí. Konkrétně pro jádro této práce nutno uvést německé preference vedení jednotlivých knih k židovským školám. Z nastíněné skutečnosti lze analyzovat dvě okolnosti německy orientovaných pramenů a současně také židovských komunit. Jedna z nich nachází svůj původ v úředním a oficiálním založení tohoto jazyka. Druhá spadá do řeči, kterou mluvili místní učitelé. Na konkrétních příkladech lze poukázat na jazykovou orientaci židovské komunity. V rámci výuky na těchto školách působili současně rabíni a učitelé, jejichž jazyková orientace se týkala jazyka spíše jazyka německého.¹⁵⁰

Všechny úřední dokumenty týkající se škol obsahují německé zápisy. Klasifikace těchto pramenů a jejich orientace byla již popsána. Ostatní dokumenty jako akta se v pozdějších letech zapisovaly česky. Na příkladu Písku došlo roku 1896 ke

¹⁴⁷ Srov. Od Milevska. *Českožidovské listy*, 1894–1895, roč. 1, č. 10, s. 5.

¹⁴⁸ Srov. Z Milevska. *Českožidovské listy*, 1896–1897, roč. 3, č. 13, s. 5.

¹⁴⁹ Srov. Panu Janu Humlovi. *Otavan*, 1902, roč. 24, č. 17, s. 5.

¹⁵⁰ Více kap. 3.4 Demografická situace.

zveřejnění a aktualizaci starších německých stanov židovské obce v češtině.¹⁵¹ Obdobný dokument pro Milevsko tamní židovská obec zveřejnila v němčině.¹⁵²

K dalším zdrojům, na něž je potřeba v souvislosti s židovskými obcemi poukázat patří židovské matriky.¹⁵³ V rámci studia výzkumného pole jde o jeden z podstatných zdrojů pro rodinná zázemí jednotlivých žáků. Jejich vývoj v případě všech těchto knih na českém a moravském území rovněž zakotvilo úřední nařízení státu od 18. století. Vedení židovských obcí si ponechalo svou autonomii do roku 1949. Nicméně jejich pravidelnost začíná být mizivá na konci třicátých let minulého století v souvislosti s transporty do terezínského ghetta.

Co se týká matrik, detailnější pohled na jazyk a povahu dokumentů se pro písecké Židy nabízí s knihami týkajícími se narozených, oddaných a zemřelých. Po celé sledované období se všechna evidence zaznamenávala německy, a to jak v případě úředních hlaviček, tak i samotných informací. Bilingvní případ skýtají vodňanské matriční knihy, jež územně zahrnují Protivín. Původní verze tohoto dokumentu je vedena německy, přičemž úmrtní úřední záznamy od roku 1874 jsou psány dvěma jazyky. Zde se vedle německého textu v hlavičce vyskytuje stejný text v češtině, často oddělený pomlčkou, nebo zapsaný pod sebou. Problém nadepsaných dvou jazyků nezůstává bez povšimnutí i v případě matrik pro Mirovice. Matriční působnost spadala pod nedaleké Mirovice. Samotné údaje navíc místní matrikáři zapisovali v německém jazyce. Milevské matriky vedli úředníci zmíněné židovské obce pro město Milevsko a okolní obce. Vedení knih po celou druhou polovinu 20. století probíhalo v němčině. Obdobné dokumenty, týkající se Veselíčka jsou přiřazeny pod lokaci Bernartice. Tato data se ve starším období uváděla v němčině. Navazující kniha, datovaná od ročníku 1866 (pro zemřelé) a 1874 (pro narozené), již počínaje rokem 1874 obsahuje dvě jazykové verze. Pouze část dokumentující oddané byla zaznamenána německy. Příčinou může být rovněž změna matrikáře či úředníka. Jiné údaje, týkající se někdejší židovské obce Veselíčko nejsou v dostupných zdrojích detailně zastoupeny. Takřka ve všech případech postup přechodu od němčiny k češtině se vyvíjel v souvislosti s 20. stoletím, což současně ovlivnil vznik Československé republiky.

¹⁵¹ Srov. *Archiv Židovského muzea v Praze*, fond Židovská náboženská obec Písek, sig. b. č., Stanovy ŽNO, tisk (1896).

¹⁵² Srov. *Archiv Židovského muzea v Praze*, fond Židovská náboženská obec Milevsko, sig. 34453, Stanovy /něm., tisk/.

¹⁵³ Dostupné na webu Národního archivu.

K dalším podstatným zdrojům patří evidence obyvatelstva, spojovaná se sčítáním lidu.¹⁵⁴ Tento zdroj je možno považovat za důležitý pramen, odkazující na lokalizaci jednotlivých rodin v obci. Písek, rozdělený v roce 1880 na jednotlivé části, uvádí ve většině případů hlavičku v německém a českém jazyce. Informace o jednotlivých osobách jsou v drtivé většině uvedeny česky. Objevují se však případy německých verzí. Vše nasvědčuje řeči jednotlivých osob, která pro rok 1880 nebyla uváděna. Potřebné informace o osobách žijících v Písku se dotýkají jména, data a místa narození, domovské příslušnosti, rodinného stavu, náboženského vyznání a povolání. Po následující dekádě census pokračoval ve stávající podobě, přičemž rozrůstající městské části byly rozděleny na více fasciklů. Ve věci údajů došlo k doplnění o povolání hlavním a vedlejším, obcovací řeči a gramotnost. Změna v dalším sčítání z roku 1900 se týká uvedení data, od něhož dotyčný žije trvale v obci. V popisovaném případě jde o lokalitu Milevsko, kde nejstarší, byť nekompletní údaje, archivy datují rokem 1857 v německé podobě. V navazujících sčítacích operátech se nachází už bilingvní verze s poukázáním na rok 1890.

S rozdílem v zápisech a jazycích, v nichž úředníci zaznamenávali informace nejen o členech židovské komunity, ale i o jiných obyvatelích uvedených lokalit, se lze setkat s nepatrnými odchylkami. Často jde o uvedení rozdílných podob jmen. Současně dochází ke snaze počeštit i typicky německá příjmení (například Weisl–Veisl¹⁵⁵, Zuckermann–Cukrman¹⁵⁶). Nabízí se rovněž vysvětlení nižší úrovně gramotnosti. Při detailnějším studiu uvedených dat se badatelé mohou setkat s několika odchylkami. U mnohých starších osob jejich data narození spadala ještě do období přelomu 18. a 19. století, kdy se matriční knihy teprve začínaly psát. V jiných případech se při komparaci dat narození některých obyvatel v porovnání s matričními údaji mohou objevit rozdílná data narození.

¹⁵⁴ Uvedený pramen se nachází ve Státním okresním archivu v Písku. V současné době rovněž v digitální podobě na Digitálním archivu Státního okresního archivu v Třeboni.

¹⁵⁵ Srov. *Státní okresní archiv Písek*, fond Okresní úřad Písek I, inv. č. 1719, fascikl 26, sčítací arch z roku 1890 pro Písek–Pražské předměstí (čp. 1–40). Dostupné na WWW: <http://digi.ceskearchivy.cz/633579/3>.

¹⁵⁶ Srov. *Státní okresní archiv Písek*, fond Archiv města Písek, sig. B I 529, fascikl 510, sčítací arch z roku 1880 pro Písek (Vnitřní město). Dostupné na WWW: <http://digi.ceskearchivy.cz/636587/9>.

3.4 Demografická situace

Pro pozdější nastínění demografické situace židovské menšiny je klíčové poukázat na problematiku územních celků. V tomto tématu se badatelé mohou konfrontovat s několika termíny, které bývají geograficky odlišně chápány. Jde o samotná města a obce, jimiž jsou ve věci vytýčeného výzkumného pole například Písek nebo Milevsko. V dalším případě se mapování dotýká židovských obcí, jež neexistovaly pouze na území města. Jejich rozsah se dotýkal širě stanovených obvodů definovaných jejich stanovami. Tak lze kupříkladu ze svatby Adolfa Neumanna v roce 1890 uvést, že Židé z obce Putimi podléhali působnosti židovské náboženské obce v Písku.¹⁵⁷ Tím i nastává další úskalí tématu, zda šlo o praktikující Židy či osoby židovského původu, jež prošly náboženskou konverzí. V této věci bude postup práce směřovat obecně k těm, kdo uvedli při sčítání lidu židovské náboženství (respektive v zápisech uvedených označeními israelitské, mosaické, popř. mojžíšské). Během popisovaného období se některých lokací v obvodech židovských obcí dotýkala úřední evidence. Díky ní se badatelé mohou dozvědět nejen o samotných datech pro potřeby matričního záznamu, ale rovněž o stěžejních událostech života, jako obřizka, udělení jména, ohlášky a pohřeb. Z dalších územních celků, jejichž rozlišení může posloužit k porozumění tématu, je přiblížení dělení okresních hejtmanství, soudních a školních okresů.

V kontextu okresních hejtmanství nastává potřeba uvést, že zde jsou uváděny dvě lokace, okresní hejtmanství se sídlem v Písku a Milevsku. Se vznikem obecní samosprávy se v roce 1849 zrušila původní panství a vznikly politické okresy neboli hejtmanství. Nutno však zmínit, že síť okresů měla několik dělení, a to okresy politické a soudní. V rámci politického okresu se nacházel menší rozsah několika soudních okresů. Ty zajišťovaly působnost okresních soudů. Soudnictví bylo oficiálně odděleno od správy na základě Prosincové ústavy z roku 1867.¹⁵⁸ Konkrétně se soudní okresy pro popisované lokality nacházely v Písku, Milevsku, Mirovicích a Vodňanech. Na základě

¹⁵⁷ Srov. *Státní okresní archiv Písek*, fond Okresní úřad Písek I, inv. č. 1723, fascikl 39, sčítací arch z roku 1890 pro Putim. Dostupné na WWW: <http://digi.ceskearchivy.cz/633604/55/1724/1747/30/0>.

¹⁵⁸ Srov. BAUEROVÁ, V. Historický vývoj územní a profesní formy samosprávy. *Ústav práva a právní vědy*. [online]. [cit. 2020-09-19]. Dostupné na WWW: <https://www.ustavprava.cz/blog/2018/03/historicky-vyvoj-uzemni-a-prefesni-formy-samospravy/>.

soudních okresů došlo k definování hranic židovských obcí, jež z větší části zůstávaly platné až do druhé světové války.¹⁵⁹

Co se týká okresů, vyvstává potřeba uvést školní okres. V souvislosti se školstvím a jeho organizací je možné poukázat na příklad, že písecký školní okres tvořil Okresní hejtmanský úřad Písecký. Tím i jednotlivé obce spadaly pod jeho působnost.¹⁶⁰ Ten byl vymezen tím, že ve své působnosti zahrnoval školní obce na území politického okresu. Vzhledem k popisovaným lokalitám by mělo dojít k rozlišení na školní okres písecký (Písek, Protivín, Mírotice) a milevský (Milevsko a Veselíčko). Z pohledu přípravy této práce však došlo ke zvolení pohledu aktuálního stavu okresu Písek, který se stal součástí Jihočeského kraje a do něhož spadají všechny popisované lokality.

V rámci pokusu o demografickou reflexi jde o náročný záměr. Snahu o bližší analýzu bude možné přiblížit na základě zápisů sčítání lidu, jež budou detailně reflektovány ve výzkumné části. Následující části, nastiňující úřední statistiky z období 1869, 1880, 1890 a 1900, doplňují pro ilustraci přiložené grafy.

3.4.1 Písek

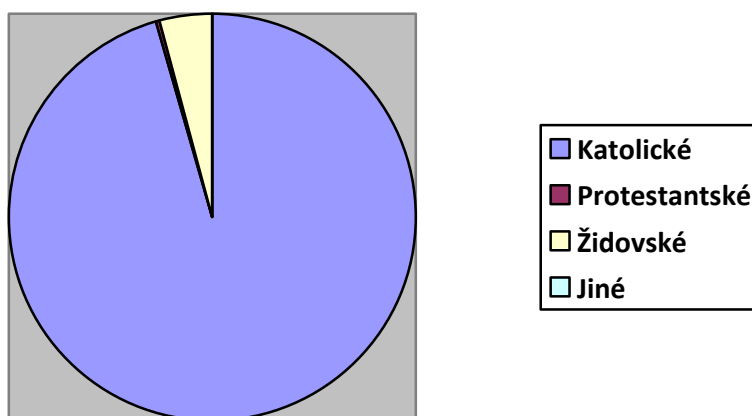
Pro samotnou demografii města mohou badatelé shledat jako zásadní fakt, že Písek je lokačně rozdělen na Vnitřní město společně s předměstími (Budějovické, Pražské, Václavské). V současné době jsou jeho součástí také obce Purkratice, Hradiště, Semice, Smrkovice a Nový Dvůr, které z důvodu minimálního výskytu popisované populace ve výzkumné části zahrnuty nebudou. V rámci této kapitoly půjde o jakési nastínění stavu oficiálních úředních statistik, které poslouží jako předpoklad k dílčí výzkumné otázce ve věci srovnání se zjištěným stavem obyvatelstva města Písku a jeho reflexi.

Ačkoliv je veřejně znám počet obyvatel censu 1869, nelze v tomto případě pracovat s detailními a konkrétními statistikami, jež by bylo možné porovnat či zhodnotit se samotnými archiváliemi. V následujícím sčítání pro rok 1880 město Písek demograficky utvářela populace o počtu 10 596 osob. Co se týká konfesí, šlo o obyvatelstvo tvořící 10 119 vyznavačů římskokatolického vyznání,

¹⁵⁹ Srov. SEDLÁK, P. Obnovování a organizace židovských náboženských obcí v českých zemích po druhé světové válce. *Federace židovských obcí v ČR*. [online]. [cit. 2020-06-12]. Dostupné na WWW: <http://www.fzo.cz/o-nas/historie/>.

¹⁶⁰ Srov. RENNERT, J.; PAROUBEK, O. G., *Popis okresního hejtmanského úřadu Píseckého*, s. 104.

17 řeckokatolického, 10 evangelického, 449 židovského a 1 jiného náboženství. Z celé řady specifikací vyvstává potřeba zmínit i stav jazykového rozdělení společnosti, kdy ji tvořilo 10 244 Čechů, 318 Němců, 19 Poláků, 13 Rusínů, 1 Srbochorvat a 1 Rumun.¹⁶¹ Na celkový přehled populace města v roce 1880 poukazuje graf č. 1. Jan Matzner přistupuje k tomuto sčítání lidu více detailně, s ohledem na jednotlivé čtvrti, kdy Vnitřní město tvořilo 3115 obyvatel, Budějovické předměstí 4319, Pražské 2110 a 278 osob Václavské.¹⁶² Z dostupných statistik dochází k rozdílu, kdy například *Historický lexikon obcí České republiky* uvádí pro Písek 12 156 obyvatel, přičemž jsou zde zahrnuty i údaje ze současných čtvrtí, jež úředníci do výše nastíněného sčítání lidu v roce 1880 nepočítali.¹⁶³

Graf č. 1 (Složení židovské populace podle uvedených náboženských vyznání v roce 1880).

Situace o deset později se oficiálně uvádí v souvislosti s výsledkem 10 950 osob. Pro potřebnou komparaci mohou výrazně posloužit statistiky v *Podrobném seznamu míst v Čechách*, specifikující stav jednotlivých hledisek, jako je jazyk, náboženství, apod. Celkový stav přibližuje jednotlivé konfese, a to 10 499 katolíků, 13 evangelíků, 408 Židů a 30 jiného vyznání. Německou řeč z celkového obyvatelstva uvedlo 179 lidí, přičemž vedle většinové češtiny na území města pobývalo 33 obyvatel, hovořící jinou řečí. Tento výsledek sčítání lidu čítá populaci o počtu 10 950 obyvatel.¹⁶⁴ Uvedený zdroj potvrzuje a doplňuje profesor Jan Matzner. V Matznerově průvodci po městě je

¹⁶¹ Srov. PRÁŠEK, J. *Písecké 2. tisíciletí*, s. 177.

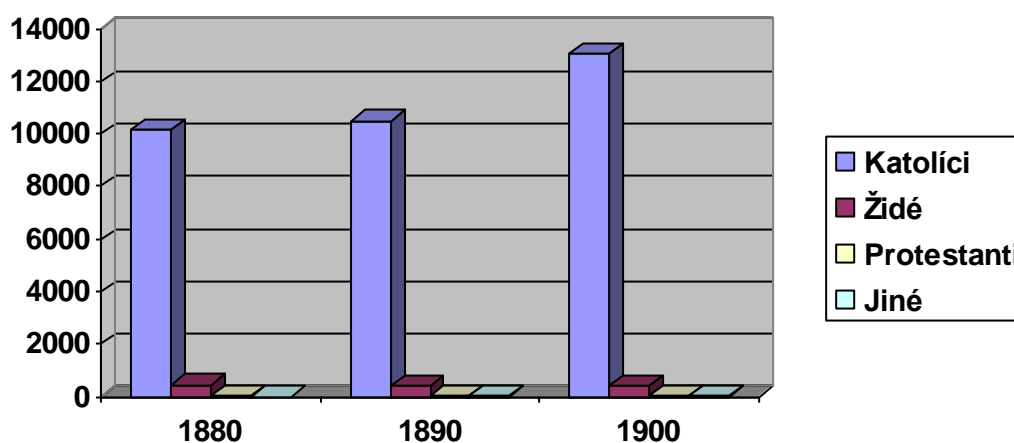
¹⁶² Srov. MATZNER, J. *Královské město Písek*, s. 240.

¹⁶³ Srov. ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Historický lexikon obcí České republiky. 1869–2005. 1. díl*, s. 230.

¹⁶⁴ Srov. K. K. STATISTISCHE CENTRAL-COMMISSION (CÍŠ. KRÁL. STATISTICKÁ ÚSTŘEDNÍ KOMMISSSE). *Special-repertorium von Böhmen (Podrobný seznam míst v Čechách)*, s. 513.

nastíněn stejný počet celkové populace. Přesněji řečeno členění se týká města (3053), Budějovického předměstí (4923), Pražského předměstí (2552), Václavského (327) a k tomu ještě bylo započteno 40 obyvatel z Purkratic a 55 z Horních Novosedel.¹⁶⁵ Pro srovnání *Historický lexikon obcí České republiky* poukazuje na stav 12 550 osob, přičemž důvody jsou obdobné jako u předchozího sčítání lidu.¹⁶⁶

Místní tisk po censu v roce 1900 zveřejnil informaci, že na území města žilo 13 628 lidí, přičemž stav židovské komunity tvořilo 395 Židů.¹⁶⁷ Rozdílné zprávy v celkovém výsledku však podává statistika z *Podrobného seznamu míst* pro rok 1900. Písek tehdy obývalo 13 608 osob. Konkrétně se podle vyznání dělily na 13 118 katolíků, 49 evangelíků, 395 Židů a 45 jiného vyznání. Ve věci uvedené řeči zde češtinu uvedlo 13 118 obyvatel, vedle toho 326 němčinu a 112 jiný jazyk.¹⁶⁸ *Historický lexikon obcí České republiky* doplňuje informaci o tehdejších 15 313 obyvatelích na území současného území města Písku.¹⁶⁹

Graf č. 2 (Složení židovské populace za jednotlivá sčítání lidu)

3.4.2 Protivín

Obyvatelé Protivína se v případě nastíněné typologie sídelních okrsků nacházeli v několika územních celcích o rozdílných katastrech. Předně jde o tehdejší členění

¹⁶⁵ Srov. MATZNER, J. *Královské město Písek*, s. 240.

¹⁶⁶ Srov. ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Historický lexikon obcí České republiky. 1869–2005. 1. díl*, s. 230.

¹⁶⁷ Srov. Obyvatelstvo král. města Písku. *Písecké listy*, 1901, 27.3.1901, roč. 7, č. 13, s. 4.

¹⁶⁸ Srov. K. K. STATISTISCHE ZENTRAKKOMMISSION. *Gemeindelexikon der im Reichsrat vertretenen Königreiche und Länder. Böhmen*, s. 608.

¹⁶⁹ Srov. ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Historický lexikon obcí České republiky. 1869–2005. 1. díl*, s. 230.

schwarzenberského velkostatku. Na základě údajů *Historického lexikonu obcí České republiky* zde v roce 1869 žilo 4362 osob.¹⁷⁰ V souvislosti s tímto rokem tematická literatura uvádí nárůst 95 Židů. Detailní, avšak rozsahem nekompletní informace k tehdejšímu obyvatelstvu se nacházejí ve fasciklech sčítání lidu.

Bližší informace nabízejí také údaje z roku 1880, kdy město obývalo 2587 občanů. V případě náboženství jde o zjištěný stav 2500 katolíků a 87 členů židovské komunity. Konkrétně jako doplnění rozdělení tohoto města v oblasti jazykové obyvatelé Protivína uvedli český a německý jazyk. Češtinu využívala většina o počtu 2557 lidí.¹⁷¹ Ačkoliv obecně uvedenou lokalitu Protivín je možné najít v *Historickém lexikonu obcí České republiky*, jsou zde zahrnuty i okolní obce. V samotném Protivíně se uvedený počet shoduje s výše nastíněnými statistikami, kdy celkové obyvatelstvo čítalo 2587 lidí na území tehdejšího města.

Na další census poukazuje *Podrobný seznam míst v Čechách*, jenž přibližuje stav k roku 1890. Protivín obývalo 2468 osob, z nichž jednotlivá náboženská vyznání tvořili, stejně jako při předchozím sčítání, pouze katolíci (2413) a Židé (55).¹⁷² Stejně jako v předchozím případě, *Historický lexikon obcí České republiky* počet všech obyvatel místní populace potvrzuje.¹⁷³

Konkrétní stav židovského osídlení v Protivíně v souvislosti s dochovanými písemnými podklady lze využít jen v souvislosti s rokem 1900. Statistika pro tento rok přibližuje celkovou populaci o počtu 3091 lidí. Konkrétní specifikace konfesí se dotýká 3031 vyznavačů katolického vyznání, 1 evangelického a 59 židovského. Nutno rovněž dodat, že německý jazyk uvedlo za svou řeč pouze 15 osob z populace.¹⁷⁴ Údaje ze *Statistického lexikonu České republiky* v tomto případě opět přibližují stejný počet celkové populace.¹⁷⁵

¹⁷⁰ Srov. ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Historický lexikon obcí České republiky. 1869–2005. 1. díl*, s. 230.

¹⁷¹ Srov. K. K. STATISTISCHE ZENTRAKKOMMISSION. *Gemeindelexikon der im Reichsrat vertretenen Königreiche und Länder. Böhmen*, s. 438.

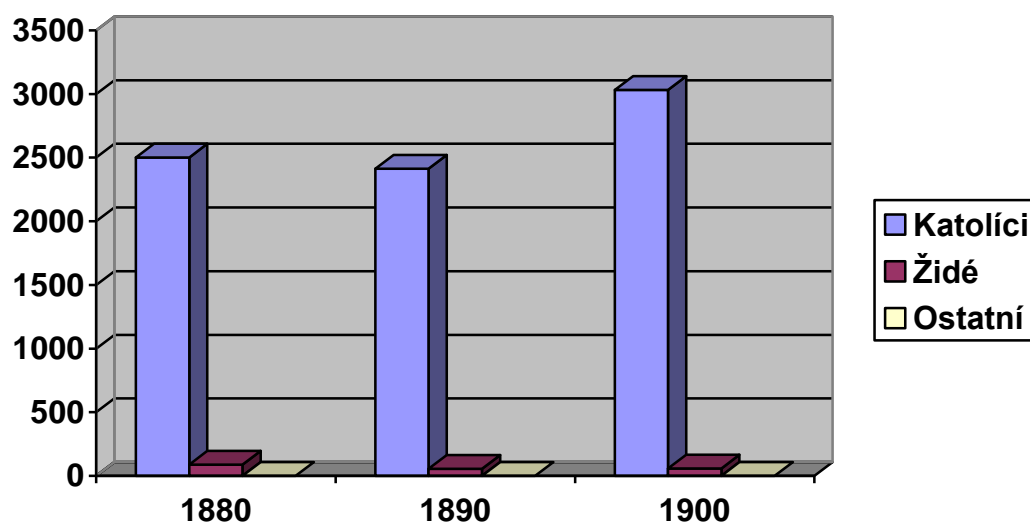
¹⁷² Srov. K. K. STATISTISCHE CENTRAL-KOMMISSION (CÍS. KRÁL. STATISTICKÁ ÚSTŘEDNÍ KOMMISSIE). *Special-repertorium von Böhmen (Podrobný seznam míst v Čechách)*, s. 520.

¹⁷³ Srov. ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Historický lexikon obcí České republiky. 1869–2005. 1. díl*, s. 230.

¹⁷⁴ Srov. K. K. STATISTISCHE ZENTRAKKOMMISSION. *Gemeindelexikon der im Reichsrat vertretenen Königreiche und Länder. Böhmen*, s. 612.

¹⁷⁵ Srov. ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Historický lexikon obcí České republiky. 1869–2005. 1. díl*, s. 230.

Jiné, již konkrétní příklady nastínil učitel František Krhoun ve své studii o dějinách protivínských Židů. Ve svém příspěvku uvedl členy židovské obce z roku 1870. Objevují se v něm jména spojená s Protivínem, a to Šimon Weil, Abraham Sametz, Salomon Weil, Moritz Richter, Jakob Weil, Veit Richter, Bernard Bloch, vdova Leopolda Wagnera. Uvádí však rovněž osoby z Myšence (Leopold Mautner), Skal (Ehrlich), Heřmaně (Leopold Fröhlich), Maletic (vdova Blumová) a Žďáru (L. Koschitschek).¹⁷⁶

Graf č. 3 (Komparace náboženských vyznání v Protivíně za jednotlivá sčítání lidu)

3.4.3 Mirovice

Obyvatelstvo Mirovic lze ilustrovat v několika sídelních okrscích. Je na místě rovněž uvést administrativní souvislost s velkostatkem v Cerhonicích. Census z roku 1869 je spojován obcí s celkovou populací 1506 osob.¹⁷⁷ Tento stav poukazuje na potřebu srovnání s konkrétními údaji zaznamenaných v dokumentech sčítání lidu a potřebu přiblížit úskalí, jimž bude věnována pozornost ve výzkumné části.

Statistika pro rok 1880 přibližuje ve věci počtu obyvatel výsledek 1449 osob. Ve věci vyznání se dělily na 1368 katolíků a 81 Židů. Za významnou lze považovat poznámku o jazykovém stavu populace, přičemž 1448 osob uvedlo za svůj jazyk

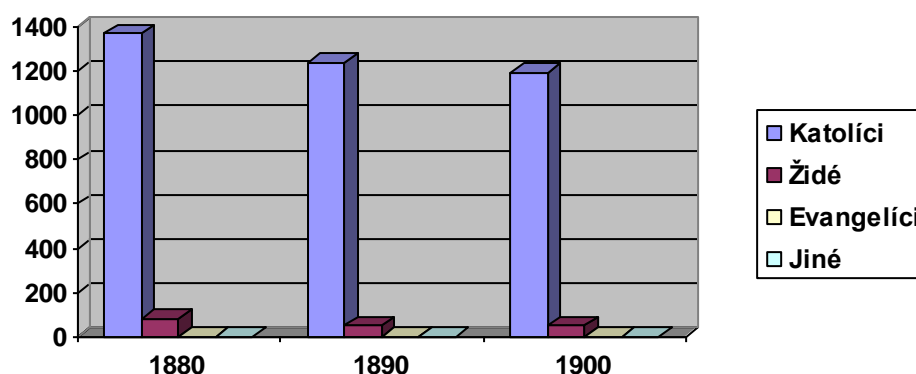
¹⁷⁶ Srov. KRHOUN, F. Dějiny Židů v Protivíně. In GOLD, H. (ed.) *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart. Band I.*, s. 512.

¹⁷⁷ Srov. ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Historický lexikon obcí České republiky. 1869–2005. 1. díl*, s. 228.

češtinu.¹⁷⁸ Při ověření těchto statistik se na základě údajů *Historického lexikonu obcí České republiky* potvrdil počet 1449 občanů města Mirotic.¹⁷⁹

O deset let později bylo při sčítání zjištěno 1287 osob, což poukazuje oproti minulému censu na menší počet. Z nich 1236 uvedlo katolické vyznání a 51 židovské.¹⁸⁰ V této věci je zmíněno 1286 lidí, hlásících se k českému jazyku. Stejný počet tehdejšího stavu mirotické populace uvádí *Historický lexikon obcí České republiky*.¹⁸¹

Rok 1900 je spojen s nejnižším zjištěným počtem (1246). V této věci se obyvatelstvo města dělí na 1195 katolíků, 1 evangelíka a 50 Židů. V oblasti jazykové se všichni hlásili k češtině.¹⁸² V souvislosti s demografickým úbytkem celkové populace zůstává otázkou, jaké byly důvody. Komparace s *Historickým lexikonem obcí České republiky* poukazuje na shodu s nastíněným výsledkem.¹⁸³

Graf č. 4 (Komparace náboženských vyznání v Miroticích za jednotlivá sčítání lidu)

¹⁷⁸ Srov. K. K. STATISTISCHE ZENTRALKOMMISSION. *Gemeindelexikon der im Reichsrat vertretenen Königreiche und Länder. Böhmen*, s. 430.

¹⁷⁹ Srov. ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Historický lexikon obcí České republiky. 1869–2005. 1. díl*, s. 228.

¹⁸⁰ Srov. K. K. STATISTISCHE CENTRAL-COMMISSION (CÍS. KRÁL. STATISTICKÁ ÚSTŘEDNÍ KOMMISSIE). *Special-repertorium von Böhmen (Podrobný seznam míst v Čechách)*, s. 507.

¹⁸¹ Srov. ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Historický lexikon obcí České republiky. 1869–2005. 1. díl*, s. 228.

¹⁸² Srov. K. K. STATISTISCHE ZENTRALKOMMISSION. *Gemeindelexikon der im Reichsrat vertretenen Königreiche und Länder. Böhmen*, s. 602.

¹⁸³ Srov. ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Historický lexikon obcí České republiky. 1869–2005. 1. díl*, s. 228.

3.4.4 Milevsko

Nejstarší, avšak blíže nedostupné údaje kolem demografie města Milevska pochází již z roku 1857. Ačkoliv z tohoto roku nelze na rozdíl od předchozích lokalit poukázat na celkový počet obyvatel, je nutné alespoň okrajově zmínit rozsahem nekompletní informace, jež by zasloužily hlubší reflexi. V případě dalšího zaznamenaného sčítání se nachází informace, spojené s censem 1869. V této věci není možné vycházet z konkrétních údajů.

Více přínosné výsledky sčítání přicházejí v souvislosti s rokem 1880. Milevsko bylo k roku 1880 obýváno 3006 osobami.¹⁸⁴ Rozdílný údaj přibližuje *Podrobný seznam míst v Čechách*, kdy dochází k výsledku 2728 osob. Konfese se v rámci statistik dělily na katolíky (2563), Židy (164) a jiné náboženství (1). Po stránce jazykové jde o češtinu, kterou uvedla většina o počtu 2642 a němčinu, jíž hovořilo 85 osob.¹⁸⁵ Pro úplnost je zmíněn i jeden případ blíže nespecifikované jiné řeči.

Ve věci sčítání v roce 1890 lze poukázat na výsledek v *Podrobném seznamu míst v Čechách*. Ačkoliv tato kniha přibližuje počet 2823 obyvatel¹⁸⁶, při komparaci v rámci sekundárního materiálu, *Historického lexikonu obcí České republiky*, mohou čtenáři zaznamenat 3079 osob.¹⁸⁷ Rozcházející se stav tehdejší populace současně nastiňuje situaci náboženských vyznání (2644 katolíků, 7 evangelíků a 172 Židů). Jiní autoři, Jiří Fiedler nebo Blanka Rozkošná, navíc potvrzují židovské osídlení právě tímto počtem.¹⁸⁸

Pozdější obyvatelstvo, spojené se sčítáním 1900 o něco poklesl, čímž dosáhlo výsledku 2693 lidí. Konkrétní rozdělení společnosti na konfese bylo specifikováno na 2573 katolického vyznání, 2 evangelického a 118 židovského. Češtinu jako svůj jazyk

¹⁸⁴ Srov. ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Historický lexikon obcí České republiky. 1869–2005. 1. díl*, s. 228.

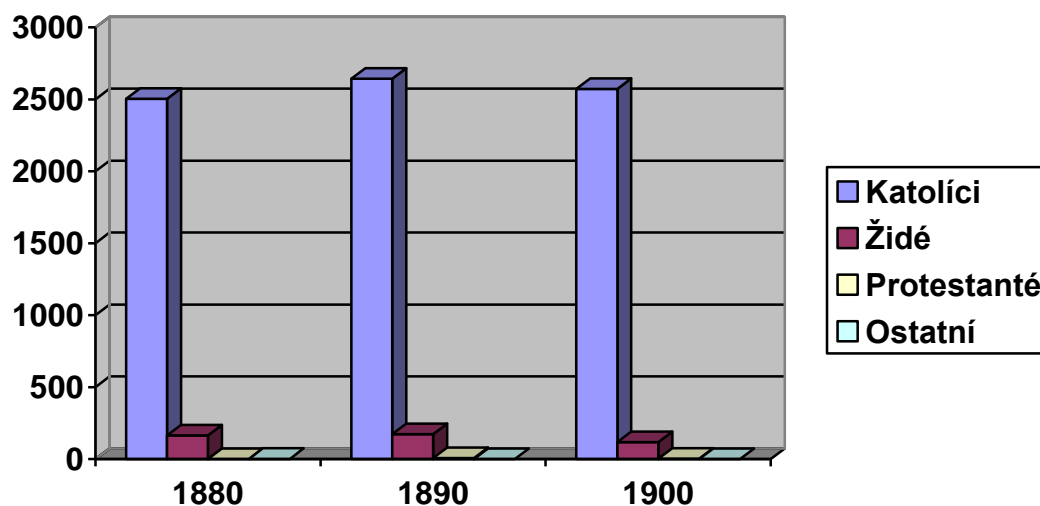
¹⁸⁵ Srov. K. K. STATISTISCHE ZENTRALEKOMMISSION. *Gemeindelexikon der im Reichsrate vertretenen Königreiche und Länder. Böhmen*, s. 365.

¹⁸⁶ Srov. K. K. STATISTISCHE CENTRAL-KOMMISSION (CÍS. KRÁL. STATISTICKÁ ÚSTŘEDNÍ KOMMISSÉ). *Special-repertorium von Böhmen (Podrobný seznam míst v Čechách)*, s. 426.

¹⁸⁷ Srov. ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Historický lexikon obcí České republiky. 1869–2005. 1. díl*, s. 228.

¹⁸⁸ Srov. FIEDLER, J. *Židovské památky v Čechách a na Moravě*, s. 106.; Srov. ROZKOŠNÁ, B.; JAKUBEC, P. *Židovské památky Čech*, s. 251.

uvedla většina populace, a to 2687 osob.¹⁸⁹ Rozdílný údaj podává *Historický lexikon obcí České republiky*, kdy v rámci roku 1900 zmiňuje počet 2934 obyvatel.¹⁹⁰

Graf č. 5 (Komparace náboženských vyznání v Milevsku za jednotlivá sčítání lidu)

3.4.5 Veselíčko

Obyvatelstvo Veselíčka administrativně podléhalo místnímu velkostatku. První zaznamenaný počet židovských obyvatel Veselíčka se týká roku 1869 (viz graf č. 6). *Historický lexikon obcí České republiky* v souvislosti s tímto rokem vypovídá o 569 obyvatelích obce.¹⁹¹ Tematická literatura pod tímto rokem uvádí počet židovské části populace 87 osob.¹⁹² Po stránce jazykové lze poukázat na fakt, že stejně jako u předchozích lokalit, řeč jednotlivých obyvatel nebyla v rámci této evidence sledována.

V roce 1880 zde žilo populace, čítající 503 lidí. Náboženská vyznání utvářeli katolíci, jichž bylo 443 věřících a 60 Židů. Z celkového obyvatelstva ve Veselíčku uvedli pouze dva lidé němčinu za svůj jazyk.¹⁹³ V celkových statistikách se při srovnání

¹⁸⁹ K. K. STATISTISCHE ZENTRAALKOMMISSION. *Gemeindelexikon der im Reichsrath vertretenen Königreiche und Länder. Böhmen*, s. 506.

¹⁹⁰ Srov. ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Historický lexikon obcí České republiky. 1869–2005. 1. díl*, s. 228.

¹⁹¹ Srov. ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Historický lexikon obcí České republiky. 1869–2005. 1. díl*, s. 232.

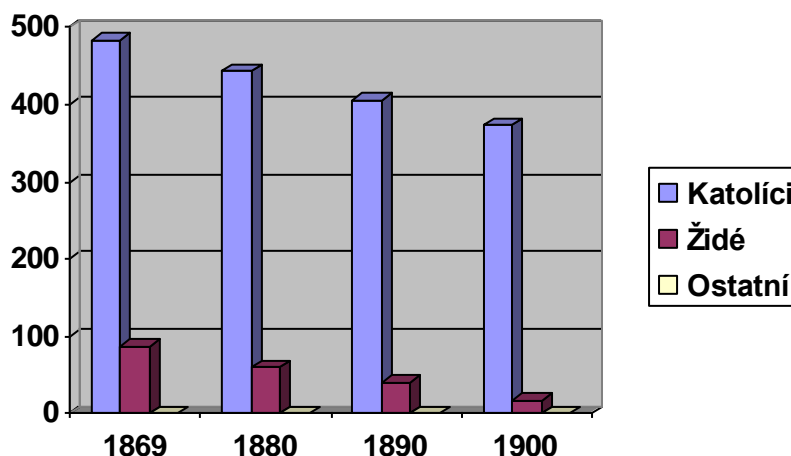
¹⁹² Srov. FIEDLER, J. Průvodce. In FIEDLER, J. *Židovské památky v Čechách a na Moravě*, s. 106.

¹⁹³ Srov. K. K. STATISTISCHE ZENTRAALKOMMISSION. *Gemeindelexikon der im Reichsrath vertretenen Königreiche und Länder. Böhmen*, s. 232.

s *Historickým lexikonem obcí České republiky* znovu potvrdil uvedený počet populace.¹⁹⁴

O deset let později byl zjištěn stav 445 osob. Židovské osídlení tvořilo 40 obyvatel oproti většinovému katolickému (405). Stejně jako při sčítání v roce 1880 zde i tentokrát německý jazyk uvedli jako svou řeč dva občané Veselíčka.¹⁹⁵ Počet obyvatel obce Veselíčka potvrzuje *Historický lexikon obcí České republiky*.¹⁹⁶

Poslední sčítání lidu, kterému je v rámci této práce věnována pozornost poukazuje v rámci statistik na počet 391 osob. Zde je patrný pokles nejen celkové populace, ale i židovské komunity, kterou tvořilo pouze 18 osob. Jazykový stav veškerého osídlení obce poukazuje na češtinu jako tzv. obcovací řeč.¹⁹⁷ *Historický lexikon obcí České republiky* se v této věci se samotnými čísly shoduje.¹⁹⁸

Graf č. Vývoj židovské populace ve Veselíčku v porovnání s místní majoritou

3.5 Literární život

K významnému příkladu z literatury lze přiřadit počátky tvorby známého píseckého rodáka a básníka židovského původu Richarda Weinera, vrstevníka Franze Kafky. Jak

¹⁹⁴ Srov. ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Historický lexikon obcí České republiky. 1869–2005. 1. díl*, s. 232.

¹⁹⁵ Srov. K. K. STATISTISCHE CENTRAL-COMMISSION (CÍS. KRÁL. STATISTICKÁ ÚSTŘEDNÍ KOMMISSIE). *Special-repertorium von Böhmen (Podrobný seznam míst v Čechách)*, s. 428.

¹⁹⁶ Srov. ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Historický lexikon obcí České republiky. 1. díl 1869–2005*, s. 232.

¹⁹⁷ K. K. STATISTISCHE ZENTRALE-KOMMISSION. *Gemeindelexikon der im Reichsrath vertretenen Königreiche und Länder. Böhmen*, s. 509.

¹⁹⁸ Srov. ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Historický lexikon obcí České republiky. 1. díl*, s. 232.

již bylo uvedeno, vzdělávací počátky jsou zaznamenány na písecké židovské náboženské škole. Jeho pozdější studia na písecké reálce dokládá autorova publikační činnost v literárních přílohách *Píseckých listů*. Samotný Weinerův pseudonym Jan Bol, interpretovaný jako počeštěná varianta německého weinen (plakat) může poukazovat na jistý asimilační vliv. Autor poválečné monografie o Weinerovi Jindřich Chalupecký zmiňuje literátovu pozůstalost, v níž se dochovalo několik sešitků s básněmi a krátkými prózami ze studentských let zejména datovaných rokem 1900.¹⁹⁹ K významným ukázkám, dokládající období studentské tvorby dokládá *Zábavná příloha Píseckých listů*, kde se v roce 1900 objevuje několik básní a v následujícím roce prozaické příspěvky.²⁰⁰ V pozdějším věku během Richardova působení v časopise *Rozvoj* užíval pseudonym Štěpán Golev.²⁰¹

Co se týká samotné ranné Weinerovy tvorby, v *Zábavné příloze* došlo k publikování autorových juvenilií poprvé ve věku sedmnácti let. Tímto je na místě uvést básně *Měsíc*, *Romeova „Air varié“ op. 16*. Později následují *Ironický hymnus*, *Myšlenka*, *Na rudý mák a Rispetti*. Poezii v jednotlivých vydání doplňuje také próza *Před samovraždou* a *Oni se setkali...* V tomto periodiku jsou jmenované prvotiny psány česky a vystihují autorův náročnější literární styl. *Rozvoj* datuje nejen svůj vznik, ale i zveřejnění autorových prací o něco později, a to 1904.

Jedna část textů obsahuje spíše lyrickou a přírodní tematiku. Mezi ně patří *Měsíc* či *Podzim*. Z velké většiny jsou texty psány v ich-formě, což podtrhává potenciál v rámci samostatné studie ilustrovat autorův vnitřní svět. Takovým případem se stává ona báseň *Podzim: Sonet beznadějně lásky*. Prozaické dílo se dotýká oproti samotným poetickým textům závažnější tematiky. Děj povídky *Oni se setkali...* se odehrává mezi mladou dvojicí a byl podán formou dialogu.

Weinerův vrstevník, Franz Kafka se v regionální literatuře příbuzensky spojuje s Pískem. Rodinné kořeny Kafků pochopitelně vedou do Oseka u Radomyšle. Lze předpokládat, že obvyklé příjmení Kafka je možné i pro Písek vyvodit z oblasti Strakonicka. Hrob obou Kafkových prarodičů se dodnes nachází na oseckém židovském hřbitově. Na základě díla Ladislava Stehlíka zůstává pravděpodobné, že se samotný

¹⁹⁹ Srov. CHALUPECKÝ, J.. *Richard Weiner*, s. 10.

²⁰⁰ Srov. HRUŠKA, J. *Zábavná příloha Píseckých listů*, roč. 1900.; HRUŠKA, J. *Zábavná příloha Píseckých listů*, roč. 1901.

²⁰¹ Velké množství Weinerovy pozůstalosti eviduje Památník národního písemnictví v Praze.

Kafka volně inspiroval zámek v Oseku pro svůj román stejného názvu.²⁰² Přímé písecké stopy významného německého autora nejsou spolehlivě prokázány. Existují písemné vzpomínky několika regionálních autorů uvádějící Kafkovu příbuznost k písecké obchodnické rodině Kafků.²⁰³ Konkrétnější informaci dokládá autor třísvazkové Kafkovy biografie Reiner Stach, kde cituje *Dopisy otci*.²⁰⁴ Při ověření úředních materiálů není možné se jednoznačně přiklonit k tezi, že jde o blízkou příbuznost. Nicméně, vzhledem k původu obchodníka Ludvíka Kafky, jež je možné lokalizovat do nedalekých Leskovic u Radomyšle²⁰⁵, pravděpodobnou příbuznost nelze ani vyloučit.

Z ostatních popisovaných lokalit ve věci místních autorů se zasluhuje uvést s oblastí Protivínska a zejména Vodňan Julia Zeyera. Jeho vazba k popisovanému etniku však není jako v předchozích případech k židovství přímočará, což je stejné jako se vztahem k stanovenému výzkumnému poli. Zeyerova matka byla Židovka, která přestoupila na křesťanskou víru.²⁰⁶ Stejný problém nastává s autorovým vztahem k Protivínu, jenž by bylo možné pouze předpokládat. Zde se uvádí zejména Vodňany, kde autor strávil svá poslední léta a našel inspiraci pro svá významná díla. Známé knihy Julia Zeyera jako *Radúz a Mahulena* nebo *Dům u tonoucí hvězdy* vznikla ve Vodňanech a tento básník je napsal v češtině.²⁰⁷ Z dalších autorů se krátce uvádí osobní vazba spisovatele Norberta Frýda k Veselíčku. Nicméně oba uvedení autoři své knihy píše převážně česky a ilustrace jejich vztahu k uvedeným lokalitám stále otevírá prostor pro podrobnější badatelskou činnost.

3.6 Židovské hřbitovy

Zpracování židovských hřbitovů patří k jedné z důležitých oblastí mapování židovských osídlení. Jednotlivými postupy na území České republiky se zabývá celá řada subjektů. Iniciativa obvykle vychází z pozice soukromých osob, občanských sdružení a spolků nebo samotných majitelů. Z větší části vlastnictví židovských hřbitovů pokrývá Matana,

²⁰² Srov. STEHLÍK, L. *Země zamyšlená. Svazek I.*, s. 279.

²⁰³ Srov. KOTALÍK, J. *Písek a Písecko v literatuře*, s. 34.; VOGL, J.; MANO, P. *Penziopolis: Dva dopisy o jednom městě*, s. 79.

²⁰⁴ Srov. STACH, R. *Kafka. Rané roky*, s. 36.

²⁰⁵ Srov. *Státní okresní archiv Písek*, fond Okresní úřad Písek I, inv. č. 1825, fascikl 98. Sčítací arch pro Písek–Vnitřní město (čp. 25–52). Dostupné na WWW: <http://digi.ceskearchivy.cz/633812/147>.

²⁰⁶ Srov. HUKOVÁ, M. *K poetice díla Julia Zeyera*. Hradec Králové, 2015. Bakalářská práce, s. 12.

²⁰⁷ Srov. ZEMANOVÁ, B., *Písecká literatura a její autoři*, s. 31.

což tato akciová společnost při Židovské obci v Praze přibližuje počtem více než 180 hřbitovů a dalších objektů. Ta je i majitelem zde nastíněných památek.

Ve věci mapování židovských hřbitovů, jež jsou součástí této práce nelze ve většině případů poukázat na veřejnou databázi či aktivitu, kde by byl kompletně předložený průzkum předložen. Vlastní dokumentaci zajišťuje Matana v rámci dlouholetého projektu *Dokumentace náhrobků a epitafů na židovských hřbitovech*.²⁰⁸ Veřejnost se rovněž může ve věci těchto památek seznámit s činností Jiřího Fiedlera, jehož významnou činnost nelze ani v této věci opomenout, nebo Blanky Rozkošné. Svým způsobem výjimku ve zpracování tvoří židovský hřbitov v Milevsku. Ten se dočkal dvou veřejně přístupných zpracování, což se týká elektronické databáze židovských hřbitovů na českém území *Keshet*.²⁰⁹ Z pozice Matany hřbitov zpracovala historička Iva Steinová, jež výsledky své činnosti publikovala v knize *Even zikaron: Paměť židovských náhrobních kamenů. Milevsko*.²¹⁰ Významné místo v rámci dokumentace židovských hřbitovů zastává archivnický a muzejnický spolek Tamus, který se ve věci mapování židovských hřbitovů neomezuje pouze na západní Čechy, ale i další oblasti.²¹¹ V této věci postupně vznikly soudobé podklady k budoucímu zpracování hřbitovů. Díky jeho členům tak lze pro snazší orientaci pracovat s aktuálními mapami hřbitovů pro všechny zde popisované lokality.

V této práci není předmětem systematická dokumentace, které se věnuje několik výše představených přístupů. Kapitoly věnované židovským hřbitovům poukazují na základě historických či již zpracovaných výstupů na jazykový vývoj dochovaných epitafů. V souvislosti s aktuální situací hřbitovů bude na základě tabulek zaměřena pozornost zejména na jazykový stav hřbitova v Písku, kde je k dispozici jediný historický podklad, dokumentující původní stav. U ostatních lokalit vzhledem k náročnosti samotného porovnání dojde ke zpracování formou výběru.

²⁰⁸ Srov. Dokumentace náhrobků a epitafů na židovských hřbitovech v r. 2017. *Židovská obec v Praze*. [online]. [cit. 2021-02-20]. Dostupné na WWW: <http://kehilaprag.cz/>.

²⁰⁹ Srov. Milevsko. *Kešet–elektronická databáze českých a moravských židovských hřbitovů*. [online]. [cit. 2021-03-02]. Dostupné na WWW: www.chewra.com/keshetnew/kweb/location_tombs.aspx?lid=185&kid=0.

²¹⁰ Srov. STEINOVÁ, I. *Even Zikaron–Paměť židovských náhrobních kamenů: Milevsko*. Praha: Sdružení přátel Lázeňského hosta, 2020.

²¹¹ Srov. Home. *Tamus: Tachovský archivnický a muzejnický spolek (Tachov archives and museum society)*. [online]. [cit. 2021-02-24]. Dostupné na WWW: <http://tamus.tachov.org/subdom/tamus/maps/>.

3.6.1 Židovský hřbitov Písek

Přesto, že je v okolí města uváděno místo, označované jako židovský krchůvek, nebyla jeho funerální funkce nijak doložena. Původní prostor, určený k pohřbům píseckých Židů se nacházel na židovském hřbitově v Miroticích. Hřbitov vznikl v polích za Pražským předměstím, 1,7 kilometru severozápadně od Písku. V souvislosti se vznikem samostatného hřbitova se datují rovněž základy místního pohřebního bratrstva.

Místní hřbitov pro židovské obyvatelstvo židovská komunita založila roku 1876. Areál uzavírala budova márnice, kde byl vyhrazen prostor pro rituální omytí zemřelých před pohřbem, obytná místnost hrobníka a vstupní hala. Na severozápadní straně hřbitova poblíž márnice se nacházelo oddělení dětských hrobů, z něhož se dnes dochoval minimální počet náhrobků.²¹² Tento dům číslo popisné 10 dnes už návštěvníci hřbitova nenajdou, neboť na konci šedesátých let došlo k jeho demolici. Následkem dlouhodobé devastace v průběhu totality hřbitov díky své odlehle poloze využívali vojáci z nedalekých kasáren jako cvičiště a proběhlo zde několik vandalských zásahů.²¹³ Dnes se na zmenšenou plochu hřbitova vchází novodobou kovanou branou, která zpravidla bývá zavřená a klíč půjčován Infocentrem Písek.

Jednotlivé řady jsou členěny do dochovaných deseti přehledných řad, jež v polovině rozděluje průchozí ulička. Na jihozápadní straně hřbitova se nachází několik torz často již neidentifikovatelných náhrobků. Ačkoliv lze ve věci dochovaných náhrobků počítat s pouhým zlomkem, výběr jednotlivých epitafů je možné dokumentovat ve věci samostatné hebrejštiny, kombinace hebrejsko–německých textů a hebrejsko–českých, po samostatné německé a české nápisy. Objevují se zde často i veršované texty, doprovázené jednotlivými doplňky jako symbolika, z nichž nejznámější reprezentují kohenské žehnající ruce nebo levitská konvička.

Mezi významnými členy židovské komunity lze předně uvést významné osobnosti, z nichž největší pozornosti se dostalo literátu Richardu Weinerovi nebo důvěrné přítelkyni Leoše Janáčka Kamile Stösslové. K ostatním osobnostem, které zde byly pohřbeny a jejichž náhrobky se nedochovaly, patří například lékař Simon Sachs nebo továrník Markus Spitz. V druhé polovině 19. století na hřbitově našel místo svého posledního odpočinku například student Leopold Abeles z Milína, tragicky zemřelý

²¹² Srov. MOTYKA, J. *Židovská náboženská obec Písek*. České Budějovice, 2017. Bakalářská práce, s. 29.

²¹³ Srov. KOLÁŘ, O. Příběh židovského hřbitova v Písku. *Otavín*, 2001, č. 4, s. 41.

roku 1882. Jeho hrob nesl nejen hebrejský text, ale zároveň češtinu. Význam hřbitova v oblasti sociální přineslo místo, kde se nacházel hrob píseckého obchodníka Jakuba Blocha, po jehož smrti v roce 1888 vznikla ve městě samostatná nadace pro sirotky.²¹⁴

K doplňující informaci patří zpracování fotodokumentace hřbitova v rámci projektu Dokumentace náhrobků a epitafů na židovských hřbitovech v roce 2017. K dalšímu významnému kroku v dokumentaci patří vytvoření soudobé mapy z pozice spolku Tamus.²¹⁵ Nelze rovněž opomenout instalaci tabulek se jmény pohřbených, jež proběhla v roce 2019. Na základě studia dochovaného *Plánu hrobů*²¹⁶ ze začátku 20. let minulého století mohli pracovníci společnosti Matana jednotlivá místa přesněji lokalizovat.

3.6.2 Židovský hřbitov Protivín

Ve věci lokace tohoto místa členové místní židovské komunity situovali svůj hřbitov přibližně 1,5 kilometru na východ od protivínského náměstí. Židovský hřbitov v Protivíně založila protivínská židovská obec v roce 1878. Do té doby se pohřbívalo na židovském hřbitově v Dubu u Prachatic. Rozloha popisovaného místa činí přibližně 719 metrů čtverečních.²¹⁷ V současné době je areál tohoto pohřebiště ohraničen rozpadlou hřbitovní zdí, která je postupně opravována. Plochu hřbitova uzavírala dnes již neexistující budova márnice, jejíž základy jsou při vstupu na toto místo dodnes patrné.²¹⁸

Po zmiňovaném zrušení židovské náboženské obce v Protivíně hřbitov spravovala židovská obec ve Vodňanech. Za druhé světové války došlo k jeho devastaci, jež pokračovala i v průběhu totality. Budova průchozí márnice se nedochovala a dnes je její půdorys patrný pouze v základech. Náhrobky se dochovaly pouze v minimálním počtu, a tak tomto případě nelze počítat s detailnější ilustrací jazykového rozvoje této komunity. Obecně lze na dochovaný stav poukázat několika

²¹⁴ Srov. MATZNER, J. Královské město Písek, s. 261.

²¹⁵ Srov. Maps. *Tamus*. [online]. [cit. 2021-02-24]. Dostupné na WWW: <http://tamus.tachov.org/subdom/tamus/maps/>.

²¹⁶ Srov. *Archiv Židovského muzea v Praze*, fond Židovská náboženská obec Písek, sig. 63285 d), Plán hrobů (b. r. 20. st.)

²¹⁷ Srov. HEŘMAN, J. *Židovské hřbitovy v Čechách a na Moravě*, s. 26.

²¹⁸ Srov. ROZKOŠNÁ, B. *Židovské památky v jižních Čechách*, s. 26.

náhrobky v hebrejštině, němčině a také v češtině. V roce 2018 hřbitov prošel úpravami části ohradní zdi, přičemž se ze strany majitele počítá s následujícími úpravami.²¹⁹

Pro uvedený hřbitov není znám historický podklad. K dokumentaci došlo v roce 2017 v rámci Dokumentace náhrobků a epitafů na židovských hřbitovech. Z pozice Spolku Tamus došlo v rámci práce na soudobém plánu hřbitova k určení počtu dochovaných 29 hrobových míst, přičemž vedle dochovaných náhrobků má své místo šest soklů.²²⁰

2.6.3 Židovský hřbitov Mirotice

Jeden z nejstarších hřbitovů popisovaných lokalit se nachází přibližně 400 metrů severně od mirotického náměstí. K jeho založení došlo před rokem 1681, přičemž nejstarší náhrobek je datován 1647. Při jeho zvětšení dosáhla plocha hřbitova rozlohy 3417 metrů čtverečních. Areál je oplocen kamennou zdí, jež uzavírá průchozí budova márnice. Hřbitov po zániku komunity spravovala židovská obec v Březnici. Poslední židovský pohřeb v Miroticích proběhl v roce 1946. Hřbitovu se dostalo rovněž označení Kulturní památka České republiky.²²¹

Samotný stav náhrobků lze na základě údajů soudobé dokumentační mapy spolku Tamus specifikovat počtem 402 hrobových míst.²²² K nejcennějším a historicky nejzajímavějším patří náhrobky renesančního a barokního typu. Emancipační náhrobky zdobí hroby jednotlivých obyvatel nejen samotných Mirotic, ale i nejrůznějších okolních obcí.

Mezi pochovanými je i několik židovských občanů města Písek. Mezi ty nejvýznamnější patří zastupující purkmistr města Písku Israel Kohn a Mojžiš Klepetář. Po jazykové stránce jde o dokonce trojjazyčné, kde je zastoupena hebrejšтина, němčina, a latina. Jako vysvětlení může posloužit vzdělání těchto osob. Israel Kohn působil ve

²¹⁹ Ústní sdělení Mgr. Blanky Rozkošné dne 6. 3. 2019.

²²⁰ Srov. Maps. *Tamus*. [online]. [cit. 2021-02-24]. Dostupné na WWW: <http://tamus.tachov.org/subdom/tamus/maps/>.

²²¹ Srov. ROZKOŠNÁ, B. *Židovské památky v jižních Čechách*, s. 17.

²²² Srov. Maps. *Tamus*. [online]. [cit. 2021-02-24]. Dostupné na WWW: <http://tamus.tachov.org/subdom/tamus/maps/>.

funkci píseckého advokáta²²³ a zastupujícího purkmistra města a Mojžiš Klepetář významný lékař chudých.

3.6.4 Židovský hřbitov Milevsko

Tato kulturní památka má svou polohu přibližně 2 kilometry severovýchodně od náměstí E. Beneše v blízkosti samoty Židovna. Areálu hřbitova dominuje secesní budova márnice, nesoucí nápis „Prach jsi a v prach se obrátíš“. V souvislosti s postupným rozšiřováním plochy dosáhl rozlohy 1942 metrů čtverečních a podle současné dokumentace vycházející z činnosti Lenky Havlové a Václava Freda Chvátala ze spolku Tamus se zde nachází 237 hrobových míst.²²⁴

V historii židovské komunity v Milevsku je zaznamenáno dřívější pohřebiště pro Židy v Jistebnici. K vybudování vlastního prostoru k místním pohřbům došlo v letech 1713 a 1714.²²⁵ Na hřbitově se nachází velké množství hrobů, jež je možné specifikovat na starší židovskou tradici a část emancipační. Nejstarší hroby se nachází v jihovýchodní části napravo od vstupu. Vzhledem k zaplnění kapacity byl hřbitov poprvé rozšířen roku 1785. Podruhé se tak stalo okolo roku 1840, kdy došlo k podání žádosti. Pohřebiště dosáhlo dnešní rozlohy roku 1888, kdy vznikl návrh nerealizovaného prostoru pro taharu.²²⁶

Jazykové stránce hřbitova se ve větší míře věnoval hebraista Jaroslav Achab Haidler v rámci projektu Keshet.²²⁷ Vedle samotné hebrejštiny zmiňuje situaci novodobé části. Významné poznatky však také přinesl průzkum pracovnice pražské Matany, Ivy Steinové, publikující výsledky své činnosti v tisku a konkrétně Milevsko se dočkalo knižní podoby.²²⁸ Samotná Matana věnovala pozornost dokumentaci hřbitova

²²³ Srov. MOTYKA, J. *Židovská náboženská obec Písek*. České Budějovice, 2017. Bakalářská práce, s. 34.

²²⁴ Srov. Maps. *Tamus*. [online]. [cit. 2021-02-24]. Dostupné na WWW: <http://tamus.tachov.org/subdom/tamus/maps/>.

²²⁵ Srov. ROZKOŠNÁ, B. *Židovské památky v jižních Čechách*, s. 16.

²²⁶ Srov. STEINOVÁ, I. *Even Zikaron–paměť židovských náhrobních kamenů: Milevsko*, s. 34.

²²⁷ Srov. Židovský hřbitov v Milevsku. Kešet–elektronická databáze českých a moravských židovských hřbitovů. [online]. [cit. 2021-02-29]. Dostupné na WWW: <http://www.chewra.com/keshetnew/kweb/kategorie.aspx?kid=87>.

²²⁸ Srov. STEINOVÁ, I. *Even Zikaron–paměť židovských náhrobních kamenů: Milevsko*. Praha: Spolek přátel Lázeňského hosta, 2020.

v roce 2017 ve věci projektu Dokumentace náhrobků a epitařů na židovských hřbitovech.²²⁹

3.6.5 Židovský hřbitov Zběřičky

V současné době kulturní památka České republiky se nachází 500 metrů severozápadně od návsi obce Zběřičky v blízkosti rybníka Zavadił. Volně přístupný objekt se nachází v lesní oboře, kde mu dominuje dochovaná budova márnice. K vybudování tohoto hřbitova došlo v roce 1750, kdy za dobu jeho existence na něm našlo místo svého posledního odpočinku mnoho Židů ze širokého okolí.²³⁰

Od konce působnosti hřbitova se podle soudobé dokumentace dochovalo 120 hrobových míst. Historicky nejstarší náhrobky se nacházejí v pěti řadách na východní straně po levé straně od vstupu. Dva náhrobky s hebrejskými texty jsou umístěny v budově márnice a byly zde umístěny pravděpodobně druhotně. Mladší náhrobky je možné sledovat téměř chronologicky až k poslední řadě na západní straně, kde se nacházejí žulové pomníky posledních pohřbených ve třicátých letech.

Hřbitovu nebyla dosud kromě základní mapy²³¹ a obecnému pojednání v rámci židovských obcí a památek věnována širší badatelská pozornost.

²²⁹ Dokumentace náhrobků a epitařů na židovských hřbitovech. *Židovská obec v Praze* [online]. [cit. 2021-03-02]. Dostupné na WWW: <http://kehilaprag.cz:8080>.

²³⁰ Srov. ROZKOŠNÁ, B. *Židovské památky v jižních Čechách*, s. 45.

²³¹ Srov. Maps. *Tamus*. [online]. [cit. 2021-02-24]. Dostupné na WWW: <http://tamus.tachov.org/subdom/tamus/maps/>.

4 Zhodnocení

Jak bylo již v úvodu nastíněno, dva stěžejní problémy se týkají vzdělávání v rámci lokálních židovských obcí a asimilace. Zpracování těchto problémů poskytuje v této části prostor, věnovaný hlubšímu přístupu k teoreticky zaměřeným kapitolám. Překročení popisné roviny proběhne na základě kritického přístupu v rámci reflektování dílčích témat a vzájemného srovnání. V následujícím textu bude brán zřetel na vlastní postup práce k nastíněným závěrům jiných přístupů v této oblasti. Předmětem dílčích částí není ze strany autora záměr přinést definitivní závěry pro některá témata, jako jsou například dokumentace židovských hřbitovů nebo úřední problematika ve vztahu k židovskému obyvatelstvu. Vzhledem k náročné situaci, jež směřují spíše k dlouhodobým projektům, je poukázáno na aktuální stav v komparaci s historickými podklady a na jejich případná úskalí pro další práci. Dílčí reflexe budou vést k zobecnění zjištěných poznatků a současně porovnány v rámci závěru.

4.1 Reflexe lokálního židovského vzdělávání

4.1.1 Prameny

Vlastní práce s prameny umožnila snadněji ilustrovat poněkud rozdílnou typologii úředních záznamů židovských obcí ve vztahu ke svým školám. Badatel pochopitelně musí brát v potaz dochovaný stav úředních dokumentů. V souvislosti s porovnáním typologie zdrojů k charakteristice výuky Písek vystihuje jakýsi úřední povahu škol Písek a Milevsko. V tomto případě pozornost badatelů zaujme několik knih písecké školy, nicméně celé dějiny tohoto školství není možné na základě jedné kroniky a již zmíněných zdrojů uchopit. Oproti tomu Milevsko ve svých knihách zastupuje jak kronika, tak také třídní kniha. Agenda jednotlivých žáků se v dostupných materiálech nedochovala. Ještě větším problémem zůstává nedostatečnost materiálů pro zbývající oblasti. Důvod absence rozsáhlejších školních fondů se může dotýkat členění oblastí, což by vysvětlovalo menší dosavadní povědomí o školách ve venkovských oblastech. Jistou zvláštnost nese fakt, že ačkoliv je detailně zpracované období v letech 1883–1892, fondy týkající se jednotlivých židovských obcí dále žádné obdobné dokumenty pro poslední roky písecké školy neobsahují. Lze pouze odhadovat, zda příčinou absence nějaké třídní knihy, popř. kroniky školy, nevzaly za své v průběhu druhé světové války

či zda nebyly zahrnuty do nějakého obecnějšího fondu. Jiný problém nastává i v rámci studia fondů k židovské škole v Milevsku. Za výhodu je možno považovat několik verzí seznamu žáků písecké školy, což lze využít na celkovou komparaci stavu dětí, jež do školy docházely v průběhu jejího zaznamenaného fungování. Současně, v rámci lidového označení Písku jako „města studentů“ se nabízí v souvislosti s archiváliemi k jiným školám možnost ilustrovat situaci postupného přechodu dětí židovských žáků na jiné školy, jak bylo již zjištěno v rámci kapitoly, věnované písecké vzdělávací instituci. Kriticky lze přitom nahlížet na jednotlivé zmínky o osobách se stejným příjmením, což při případném studiu lze bez celého jména a případné práce se sekundárními materiály být velmi zavádějící.

Význam pro další studium může nést rozšíření bádání v archivech a dostupných zdrojích. Vzhledem k tomu, že z nastíněných materiálů je zřejmé, že se školy nepohybovaly pouze na úrovni židovské obce, nabízí se případné objevení širších souvislostí v dokumentech, například Zemské školní rady. Dosavadní pátrání po uceleném fondu, jež se soustředilo na dva archivy. Detailnější reflexi celého období druhé poloviny 19. století však cíleně nezachycuje.

4.1.2 Školy

Z dosavadního studia jednotlivých zdrojů se v daných lokalitách písemně nepodařilo podchytit historicky zaznamenanou instituci, jež by v souvislosti s judaistickou terminologií byla považována za cheder nebo ješivu. V komparaci s židovskými školami, jež byly v teoretické části popsány, je zde stále patrný vliv náboženské tradice. Není však zároveň od věci, že nějakým způsobem muselo historické vzdělávání v rámci uvedených židovských komunit probíhat. V rámci obecného definování chederu²³² zde dochází k jasnému předpokladu již v rámci jeho účelu, kdy jde o zajištění základní znalosti hebrejštiny, Tóry, Mišny, židovských zákonů a zvyků. Dalo by se říci, že tradiční charakter těchto vzdělávacích institucí volně přešel na popisované židovské školy, které přetrvaly až do začátku 20. století. Zmiňovaná historická škola pro Židy v Písku, jak ji zmiňuje Jaroslav Rokycana, byla popsána velmi okrajově, ale lze předpokládat, že obecně na území tehdejšího státu hrál roli vliv josefínských reforem.

²³² Více např. NEWMAN, G.; SIVAN, G. *Judaismus od A do Z*, s. 56.

U všech popisovaných příkladů židovských škol hraje klíčovou roli vazba na instituci synagogy, popřípadě modlitebny. Na příkladu Protivína je možné poukázat na menší početní osídlení, ale nabízí se i vysvětlení možného provizorního prostoru, jak tomu bylo v prostorách Zelenkova hotelu na náměstí. Na příkladu Písku nebo s ohledem na okrajové zmínky dalších popisovaných institucí, budovy, v nichž se školy nacházely, tvořily pravděpodobně jakýsi víceúčelový prostor.

Při kritickém posouzení, sahající do judaistické terminologie se může objevit problém v definování samotných škol, jež mohly být stavebně zahrnuty do synagogálního prostoru, čímž by se nabízelo vysvětlení, že kromě funkce bohoslužebné měla instituce synagogy či modlitebny rovněž funkci vzdělávací. Je možné zároveň poukázat na příspěvky regionálních učitelů Františka Krhouna a Ladislava Kluzáka. Ti v Goldově sborníku publikovali své statě o židovských komunitách v Protivíně a Bernarticích, přičemž si neznalý čtenář patrně představí samostatnou školní budovu, což takto v českých židovských komunitách patrně nebylo. Tento význam lze na obecném příkladě poukázat tím, že v jidiš se synagoga překládá, jako *šul* (škola). Nicméně bez detailnějších podkladů, jež by v daném prostoru v této věci přiblížily náboženský charakter židovského vzdělávání, je prozatím nutné pohybovat se v rovině hypotéz. Co se týká situování škol, blízkost synagogy jako takové je prokázána v Písku, Miroticích a Veselíčku. Milevská židovská škola, ač ji z historické materiály lokalizují v blízkosti synagogy, je potřeba upozornit na nepotvrzenou přesnou lokaci. Protivínská škola byla spojována s modlitebnou, situovanou patrně v jedné místnosti, v tomto případě lze uvést, že význam náboženského vzdělávání neztratil svůj význam ani v druhé polovině 19. století.

Další významný fenomén, který byl v průběhu práce zjištěn, je pochopitelně význam vyučovacího jazyka. Z velké části zde vyniká společná německá orientace výuky, vedle níž samozřejmě hrála roli hebrejšтина. Tento případ se nachází jako společný pro Písek, Mirovice, Milevsko a Veselíčko. Pokud jde o Protivín, je možné předpokládat, že ve starších dobách probíhala výuka v německém jazyce. Otázkou zůstává, zda vzdělávací funkce školy v samotném Protivíně neprobíhala spíše na úrovni židovské obce. Zde se naskýtá problém docházky židovských dětí do školy v Dubu u Prachatic, popřípadě na místní školu. Nutno však poukázat na situaci, která narůstala významem česky mluvících Židů v českých městech. Ze všech škol v tomto případě

dosáhla češtiny jako svého vyučovacího jazyka pouze škola písecká, což bylo zapříčiněno českou orientací místní židovské obce a patričních úřadů.

4.1.3 Žáci

Situaci žáků na jednotlivých židovských školách lze ilustrovat na základě několika zdrojů, které mohou pátrání neurčitě nastínit. Jeden z nich byl již uveden a týká se píseckého příkladu. Údaje v tabulce č. 1 se zakládají na několika pramenech, u nichž lze obecně předpokládat nutnost podrobnějšího porovnání s dochovanými evidencemi žáků. V této věci se nabízí práce s matrikou žáků, třídní knihou a jako doplňující zdroj může posloužit sčítání lidu pro rok 1890, jež pro případné bádání ve věci konkrétních osob může být přínosné.

Proces vzdělávání se dotýká také školní docházky. Z jednotlivých materiálů děti začínaly docházet na tyto školy ve věku šesti let. To dokládají údaje ze sčítání lidu, kde v souvislosti s uvedenou gramotností (často formou poznámky „umí čísti a psáti“) žáci mladší pěti let nemají tento údaj zanesen a není uveden ani jejich status, jakými je označení „školák“ nebo „žák“. Po reformě z roku 1883 došlo k reorganizaci stanovené povinné školní docházky na dva stupně, školy obecné a měšťanské. Z uvedených evidencí z jednotlivých školních ročníků odpovídá předpokládaná výuka na škole do jedenácti let, kdy zejména žáci z Písku přecházely na jiné školy, jako byly nejčastější školy měšťanské či gymnázia.

Jiný problém nastává v případě žáků dalších oblastí. V souvislosti se sčítáním lidu pro Protivín nelze s konkrétními údaji v tomto případě počítat. V dochovaném přehledu obyvatel židovské obyvatelstvo zaznamenáno je, ale pro ilustraci stavu žáků na místní židovské škole nedostatečné, vzhledem k tomu že místní škola patrně před rokem 1900 zanikla. V případě širšího záběru, jež obecně nastíněné téma této práce nabízí, nutno alespoň okrajově zmínit, že v Protivíně vznikla samostatná škola, kam s největší pravděpodobností i židovské děti docházely. Navíc pro tento rok sčítací archy uvádějí obecné označení *žák*, které blíže nespecifikuje konkrétní školu.

Mirotické židovské žáky je možné datovat do roku 1869, kdy vzniklo pro tuto oblast sčítání lidu. Problém však nastává, že nebyly zjištěny historické zmínky o vzniku místní židovské školy a tím možnosti samotného porovnání.

Pro židovské děti z oblasti Milevska se nacházela možnost školní docházky v tradiční židovské škole a nebo na místních školách obecných, kterými byly obecná škola dívčí. Milevské děti roku 1900 pocházely převážně z rodin česky orientovaných Židů. Ačkoliv tou dobou škola již ve městě tou dobou nepůsobila, děti uvedené děti ve sčítacích operátech pravděpodobně docházely na místní školu.

Veselíčko stejně jako některé předchozí lokality nemá možnost srovnání. Ačkoliv již roku 1869 se zde zmiňují židovské děti, jež jsou definováni označení. Navíc zde nebyla ani uvedena jazyková orientace jednotlivých žáků. Přesto, že škola ještě v průběhu druhé poloviny 19. století zanikla, bylo možné podchytit situaci v roce 1900, kdy kronika obecní školy ve Veselíčku uvedla tři žáky židovského vyznání, doložené při komparaci se sčítacími archy sourozenci Kohnovými z čísla popisného 44.²³³ Tato souvislost se potvrzuje v případě poznámky, kterou nese Robert Kohn, Anna Kohnová a Růžena Kohnová.²³⁴

4.1.4 Učitelé

Význam učitele pro židovskou náboženskou tradici je nesporný. Dokazuje to schopnost výkladu Tóry nebo aplikace halachy v případě rabínů.²³⁵ Nicméně při bližším soustředění na etymologický problém, který vyvstává z definování funkce židovského učitele, se nachází několik úskalí. Tato funkce se ze zjištěného stavu pro Písek prolíná s funkcí kantora, který na příkladu Marka Rosenfelda nebo Emanuela Trauba dokazuje, že funkce náboženského vyučování nebyla jen doména nositelů funkce rabína. Svým způsobem významné po stránce jazykové bylo působení přijatého učitele Ignáce nebo Hynka Prokeše, který zde učil český jazyk. Ačkoliv na úrovni města vyniklo několik významných učitelů na poli literárním nebo společenském, zůstává otázkou, jaké by mohly být důvody současného povědomí těchto učitelů. Svým způsobem nesou pro Písek významnou roli i významní rabíni jako jsou Moritz Grünwald a Max Hermann Friedländer, kteří se stali díky svým činnostem na poli filologie nebo vzdělávání významnými osobnostmi i mimo popisovanou lokalitu.

²³³ Srov. *Státní okresní archiv Písek*, fond Základní škola Veselíčko, Kronika čili pamětní kniha při škole veselíčské započata r. 1876, fol. 136.

²³⁴ Srov. *Státní okresní archiv Písek*, fond Okresní úřad Milevsko, inv. č. 1209, fascikl 119, sčítací arch z roku 1900 pro Veselíčko. Dostupné na WWW: <https://digi.ceskearchivy.cz/635095/54>.

²³⁵ Srov. NEWMAN, J.; SIVAN, G. *Judaismus od A do Z*, s. 160.

4.1.5 Zobecnění

Obecný pohled na židovské školy v daném prostoru lze vyjádřit tím, že jejich místo se týkalo, dalo by se říci, výchozího postavení pro samotnou identitu pozdějšího židovského osídlení. Ačkoliv postavení těchto institucí lze v souvislosti se statistikami publikovanými v židovských periodikách, považovat na základě počtu studentů za regresivní, nezůstaly ve vnitřní politice tehdejšího židovstva bez povšimnutí. Místa jednotlivých židovských škol na úrovni lokálního školství se dotýkalo specifické funkce. Na konci 19. století školství v Písku utvářelo vyšší gymnázium, vyšší škola reálná, rolnická škola, lesnická škola, měšťanská dívčí škola, obecná škola dívčí, obecné školy chlapecké, pokračovací škola průmyslová, pokračovací škola obchodní a městská opatrovna. I když se téma dotýká zejména místní židovské náboženské školy, členové místní židovské komunity docházeli na velkou část místních škol, kde do druhé světové války dosahovali svého vzdělávání. Nesporné je, že někteří z nich dosáhli významného postavení v nejrůznějších profesích a funkcích.

4.2 Reflexe asimilace lokálního židovského obyvatelstva

4.2.1 Prameny

Při studiu termínu asimilace se nabízí mnoho různých přístupů. V rámci zadaného cíle se postup v této práci ve výběru poněkud zúžil na oblast jazyka, což nabízí využití nejrůznějších dokladů židovského osídlení, které lze podrobit pokusu o analýzu. Ačkoliv v této věci není možné pracovat s osobním přístupem konkrétních jedinců, byl zde výběr směřován spíše na příklady, kde lze poukázat na možný jazykový posun. V případě archiválií, jež jsou k dispozici, se podařilo nejvíce podchytit lokality Písek a Milevsko, jejichž význam je v této věci nepostradatelný. Ačkoliv se zde naskýtá velmi pravděpodobný předpoklad české jazykové orientace židovského obyvatelstva je nezbytné zjištěný stav reflektovat s ohledem na zvolená témata.

Kritické zhodnocení pramenů by nemělo opomenout samotné sčítání lidu. Ačkoliv její role pro mapování veškerého obyvatelstva nepostradatelný, je možné se setkat s několika úskalími. Mezi ně lze zařadit několik důvodů. Mezi ně patří nekompletní stav sčítacích archů, což na základě jednotlivých příkladů lze poukázat na jednotlivé lokality a městské čtvrti (např. pro Písek Václavské předměstí), nebo jejich

samotný rozsah (takovým příkladem je např. sčítání lidu pro Protivín z roku 1869, kdy je k dispozici pouhých šestnáct snímků). Při bližší práci s těmito dokumenty tak není vždy možné ilustrovat počet obyvatel na území města a ze strany badatele by měl brán zřetel na souvislosti, které se tehdejšího složení obyvatel města týkaly (domovská příslušnost, studium v jiném městě, vojenská služba, apod.). Snazší orientaci v samotném problému mohou usnadnit aktuálně (2021) zpracovávané elektronické rejstříky, jež archiváři Státního okresního archivu v Písku rozšiřují na excelové tabulky se specifikací na jednotlivá náboženská vyznání. Vzhledem k tomu, že jde o další možnost ze strany autora ověřit skutečný zaznamenaný počet židovských obyvatel na území Písku a Milevska, není možné bez širšího studia těchto dokumentů potvrdit přesný počet této menšiny ve shodě s úředními statistikami, tak jak byly popsány v teoretické části.

4.2.1 Židovské obce

V rámci položení otázky samotného vývoje židovské komunity a v jakých aspektech došlo k jejímu sblížení s místní majoritou, je třeba nejprve zmínit vývoj židovských obcí. Pozornost je věnována rovněž jazykové, čímž bude možné reflektovat předpokládaný přechod od hebrejštiny k češtině. Samotnou asimilaci neutvářelo pouze období vzniku monarchie. Pět popisovaných lokalit před vydáním zákona z roku 1890 tvořil stejný počet autonomních komunit s vlastní modlitebnou, popřípadě synagogou, školou a židovským hřbitovem. Po zveřejnění zákona se katastry jednotlivých židovských obcí výrazně změnily, přičemž emancipace několika židovských rodin zde pokračovala i nadále. Nelze také říci, že asimilace 19. století byla na přelomu století definitivně uzavřena.

Jazykový problém tehdejších židovských pospolitostí se úředně nacházel na rozhraní třech jazyků. Funkce hebrejštiny je v tomto případě evidentní, její role se týkala převážně náboženské roviny, ale je známa i role hebrejštiny ve vzdělávání, kdy se jí dostalo pozornosti jako jednoho z vyučovacích předmětů. Lze předpokládat, že do jisté míry někteří obyvatelé mohli jazykem jidiš, avšak to není potvrzeno. Základní problém přiblížil již Kieval na napjaté situaci ohledně uvádění tzv. obcovací řeči během sčítání lidu, ze strany státu měli Židé na výběr mezi němčinou a češtinou. Jidiš byla považována za odnož němčiny. Navíc v případě převládajících česky mluvících Židů je

málo pravděpodobné, že by se jidiš ve zmíněných městech a obcích dostala na roveň úředních jazyků pro jednotlivé židovské komunity.²³⁶

Používaná řeč v rámci této menšiny patrně nešla souběžně s národností, což dokládá postoj židovských obyvatel pro uvedení svého jazyka jako českého či německého. Dalo by se říci, že vztah k jazyku nebyl jen problém společenský ve věci tehdy probíhajícího národního obrození, ale i vnitřní pro židovské komunity ve věci nalezení své identity v přicházejícím dvacátém století. Důvody se nabízejí na více frontách. Nelze opomenout i politické aspekty, které se dotýkaly ve starším období myšlenek národního obrození, tak také postupnou snahou o emancipaci ze strany jednotlivých česky orientovaných židovských spolků. Není od věci, že jistou mohl sehrát více či méně rozvinutý antisemitismus, který byl ve sledovaném období asi nejvíce patrný během Hilsnerova procesu. Dokonce je evidentní, že asimilace nadále v případě Písku úspěšně pokračovala. Průmyslový a společenský život se rozvíjel svým způsobem paralelně s vnitřním fungováním židovské náboženské obce. Tento fenomén byl podtržen účastí jednotlivých členů židovské obce v pohřebním bratrstvu Chevra Kadiša nebo ve spolku židovských paní. 20. a 30. léta se nesla významnou účastí členů komunity na poli hudebním.²³⁷

Ve věci literatury byl shledán nedostatek veřejně známých memoárů, nebo literárních příkladů. V případě Písku je význam místního básníka Richarda Weintera takřka nepostradatelný, přičemž jeho studium na místní židovské škole v případě celé řady příspěvků nebylo nijak významné. Jistý potenciál by zmínka o dětství Richarda Weintera na úrovni židovské obce mohla sloužit jako impuls pro regionální mapování osudů tohoto významného literáta. Z prostředí města Písku zastává pozoruhodné místo zaznamenané vzpomínky píseckého rodáka Jiřího Vogla. Ačkoliv se konkrétně k tematice vzdělávání nevyjadřuje, je velmi pozoruhodné považovat jeho takřka lidově zaznamenané vzpomínky na písecké obyvatelstvo za doplňující zdroj, avšak nikoliv za věrohodný historický pramen. V této věci by Voglův pohled na písecký kolorit mohl být podnětem k historické reflexi, která by zejména pro mladší generace čtenářů neurčitě jmenovaná místa a osobnosti zasadila do historického kontextu.

²³⁶ Srov. KIEVAL, H. J. *Formování českého židovstva*, s. 96.

²³⁷ Za pozornost stojí např. písecký advokát a pěvec JUDr. Arnošt Weil. (Srov. PRÁŠEK, J. *Písecké XX. století*, s. 77.)

4.2.1 Demografie

Ve věci nastíněných statistických údajů nastíněných v teoretické části došlo k bližšímu studiu demografické situace spíše s ohledem na dochovaný stav. Uvedené informace lze považovat spíše jako ilustrativní s ohledem na potvrzení jazykové orientace.

Milevska s ohledem na místní židovskou komunitu. V této věci půjde o odpověď na dílčí otázku, jaká byla demografická situace místní židovské komunity v porovnání s teoretickými údaji, a především při práci s materiály odpověď, jaká byla jazyková orientace v této oblasti. Na konkrétní stav židovského osídlení v Protivíně lze v souvislosti se sčítáním lidu poukázat pouze pro rok 1900.

Milevsko patří vedle Písku k celkové populaci s tisícovým počtu obyvatel. V souvislosti s rokem 1880, kde je oproti Písku možné čerpat informace o jazykové orientaci jednotlivých obyvatel, lze uvést, že byl zjištěn počet 209 věřících. Z těchto údajů současně vyplývá, že všichni uvedli za svůj jazyk češtinu. Výjimky tvoří Vágnerovi, Königovi, Ludvík Šrock, Voglovi, Gärtnerovi, Penížkovi, Leontina Hermannová, Ignác Žalud a Karl Bloch, Schleisnerovi, Kafkovi, Singerovi, jež hovořili německy. Objevují se dokonce dva případy bilingvní rodiny, Reichnerovi a Vrkočovi. To potvrzuje i gramotnost, kde znalost čtení a psaní nebyla uvedena pouze u dvou lidí.

Ve věci židovské populace na katastru obce Veselíčka lze pro rok 1869 předně uvést, že není možné ilustrovat jazyk jednotlivých obyvatel. Jiná situace nastává při dalším sčítání v roce 1880. Z dostupných sčítacích archů je možné uvést, že veškeré obyvatelstvo uvedlo za svou řeč češtinu. Výjimku pouze tvořil učitel Samuel Sametz se svou ženou a dcerou Kamilou, kteří uvedli němčinu. Sčítání, jež proběhlo roku 1900, se dotýká již konkrétních kroků, které lze považovat za více přínosné pro další studium. To se ukazuje v případě Veselíčka, kdy vlastní průzkum v porovnání s úředními statistikami potvrdil nejen 18 židovských obyvatel na území obce, ale také jejich jednotnou českou jazykovou orientaci.

Pokud jde o početní zastoupení členů židovských obcí, lze obecně počítat s větší komunitou v případě větších měst. Ostatní židovské obce jako Protivín, Mirostice nebo Veselíčko, spojuje problém demografický, který byl na základě úředních statistik již nastíněn. Ač zde byl prostor nejen pro školství, ale i tradiční úlohu židovských hřbitovů a synagog, do této takřka venkovské ukázky popisovaného územního celku zasáhl zákon z roku 1890. Židovské rodiny tak mnohdy podstupovaly volbu, zda zůstat

a docházet do větších měst, jež se staly sídlem těchto obcí, nebo zda se do těchto míst odstěhovat. Bez povšimnutí jistě nelze ponechat i fakt, že docházelo k odchodům ať už za studiem, prací či odchodů do zahraničí, z nichž asi nejvíce byly pro většinu obyvatelstva monarchie odjezdy do Spojených států či do Vídně.

V případě uvedených sčítání lidu je potřeba uvést úskalí, provázející snahu uvést jednoznačný výsledek přesného počtu obyvatel na území popisovaných lokalit. V rámci průzkumu došlo bez hlubších souvislostí k počátečnímu předpokladu autora, že dochované sčítací archy pro jednotlivé lokality poukazují na spolehlivý stav, jenž by se ve výsledku shodoval s oficiálními statistikami. Po prostudování se výsledek, s ohledem na sledovanou židovskou populaci, rozcházel. Možných příčin je několik, počet lze pro Písek bezpochyby doplnit o trestance ve věznicích, vojáky a jiné případy.

4.2.2 Židovské hřbitovy

4.2.6.1 Náhrobky židovských hřbitovů

Na příkladu židovského hřbitova v Písku, kterému díky historickému podkladu může být věnována větší pozornost, je primární omezit se na dochovaný stav hřbitova. Z celkového počtu epitafů se dochoval pouze jejich zlomek, což dokládá značné množství prázdných soklů. Současná podoba židovského hřbitova v Písku se stala výsledkem snahy o jeho pietní zachování z počátku devadesátých let. Vzhledem k tehdejší situaci tehdy nebyla respektována dochovaná dokumentace hřbitova, čímž celá řada náhrobníků nestojí na svých původních místech.

Pro přesnější ilustraci původní podoby hřbitova zastává zcela klíčové postavení tzv. *Plán hrobů*, ilustrující stav do období dvacátých let 20. století. Při bližším zkoumání je patrné, že nejstarší hroby se nacházely v zadní části, čímž pohřby probíhaly odzadu dopředu, a to zprava doleva. Situace kolem vzniku tohoto důležitého zdroje poukazuje na sedm řad hrobových míst. Současný prostor dochovaných deseti řad a několika torz v jihozápadním rohu hřbitova pozbyl přibližně tři čtvrtiny jednotlivých kamenů. Přesné umístění a stav zbývajících hrobů nelze bez jiné historické dokumentace blíže identifikovat.

Dětské oddělení, které bylo nastíněno v teoretické části, podle uvedeného plánu zahrnovalo dvě řady hrobových míst. Za ukázky mohou posloužit náhrobky Moritze

Blocha, Pauliny Zuckermannové, Arnošta Stránského (pocházející z 1. řady dětských hrobů), Marie Fišerové a Josefíny Königové (dříve 2. řada dětského oddělení). Zatímco v Blochově případě jde o vznik kamene do roku 1878, u ostatních se tak stalo až v roce 1892 a 1898. Blochův náhrobní kámen poukazuje na dvojjazyčný nápis, kdy hebrejštinu doplňoval text v latině, konkrétně německém jazyce. Veršovaná část se dotýká funerální tematiky („*Ein holder Knabe. Unsere schönste Habe. Schläft hier im kühlen Grabe.*“). Stránský, jehož náhrobek je datován 1892 obsahuje rovněž německy psaný text. Navíc zde v tomto případě hebrejšтина chybí. Společně s veršovaným textem jde o běžnou podobu textu, přibližující jméno zemřelého („*hier ruht Ernst Stransky*“). Na nastíněných příkladech bylo v komparaci současného stavu a Plánu hrobů zjištěno, že zatímco první řada dětského oddělení praktikovala spíše dvoujazyčné texty v podobě hebrejštiny a němčiny, tak následující řada již používala k připomínce svých zemřelých pouze jeden jazyk.

Samotná podoba náhrobků se většinou podobá pomníkům reformovaných hřbitovů. V několika zachovalých případech se zachovalo několik ikonografií, z nichž nejznámější byly již uvedeny. Vyjadřovaly mnohdy rodinnou příslušnost k jednotlivým rodům. Vyobrazení lze najít celou řadu, avšak důležité uvést, že jsou zastoupeny tři tradiční jazyky epitafů pro tuto komunitu. Hebrejšтина se objevuje v souvislosti s označením „*zde leží*“ a závěrečné formule *tanceva*. Texty epitafů najdeme zejména na starších náhrobcích, kde v podstatě zastává dominantní funkci. Latinka, se přidává později, a to, kdy dokládá nejen jména nositele náhrobku, ale také data úmrtí, popřípadě úmrtí. Texty jako básně, popřípadě datace, později doplňovala němčina.

Nejstarší dochovaný náhrobek v hebrejštině je z roku 1877, připomínající Alberta Wildauera. V tomto případě lze zaznamenat akronym z hebrejských písmen uvádějící jméno Abraham. Nachází se zde však mnohé náhrobní kameny, u nichž se text nedochoval. Příčinou je vliv vegetace nebo odcizení samotné desky s textem. Zvláštním případem pro orientaci v epitafech jsou dekorativní prvky v podobě teček nad hebrejským textem. Často jde o označení akronymu, datace či čísel. Z přehledu jednotlivých hrobových míst lze „rekonstruovat“ tradiční způsob pohřbívání. Hrob tradičně sloužil pouze jednomu člověku. Pokud šlo o někoho z rodiny, zejména partnera vedlejší místo se využilo až po úmrtí příbuzného, čímž k příkladům patří například Sachsovi, Sattlerovi nebo Neumannovi. Sblížení písecké židovské komunity s místní majoritou navíc podtrhává doklad v podobě kamenických značek místních kameníků.

Tak lze najít zmínku o Františku Touškovi a dalších.²³⁸ Zvláštní případ, zaznamenaný na hřbitově se stala situace hrobu Leopolda Abelese, který v současné době se nachází na třech místech. Původní sokl s českým nápisem se nachází v přední části, na jiném místě stojí samotný hebrejský náhrobek se zdobenou iniciálou „A“, přičemž samotné místo pohřbení podle uvedeného *Plánu* se nacházelo v zadní řadě.

Níže uvedená tabulka se zakládá na komparaci třech zdrojů *Plánu hrobů*, matričních záznamů pohřbených a průzkumu autora pro účely této práce. Celková situace je částečně usnadněná díky plánu a přehlednému rozložení hřbitova. Za předpokladu, že lze prozatím ilustrovat situaci hřbitova s původními místy náhrobků, je zde evidentní že dominantní postavení zde měla hebrejščina. To v případě první řady v zadní části hřbitova potvrzuje několik dosud dochovaných hebrejských náhrobků a soklů bez latinky. Jejich počet lze stanovit na čtyři případy, přesněji na stav, kde je dosud patrný text. Dosud se zde nachází náhrobky, jejichž texty již nejsou patrné ať už následkem eroze, nebo zásahům v období devastace židovského hřbitova v období totality.

Je potřeba také z pozice autora upozornit na stále proměnlivou situaci, která v souvislosti s odlehlostí hřbitovů, nabízí stále větší problém určit přesný počet zastoupení jednotlivých jazyků a kompletně zmapovat celé dějiny. Další problém, jež se naskýtá, může být problém jazykový, kdy hebrejščina pronikající na náhrobky jednotlivých hřbitovů stále může být poněkud zavádějící. Nastíněnou tabulku lze považovat pouze za ilustrativní a je potřeba brát ohled na nekompletnost většiny lokalit.

²³⁸ Srov. STEINOVÁ, I. Mistři kameníci: Kamenické značky jihočeských židovských náhrobků. *Roš Chodeš, červenec 2020*, roč. 80, s. 14.

Řada	Počet hrobových míst (Plán hrobů)	Časový rozsah	Současný stav (hrobová místa)	Zastoupení jazyků na původních náhrobcích		
				hebrejštiny	němčiny	Češtiny
1.	41	1877–1889	37	16	12	3
2.	39	1887–1893	32	9	8	1
3.	39	1894–1911	35	1	0	3
4.	39	1902–1908	36	1	1	0
5.	39	1907–1917	32	2	2	3
6.	39 (obsazené 21)	1911–1919	22	3	0	5
7.	39 (obsazená 2)	1919	24	1	0	1
1. (dětské odd.)	31	1876–1895	Původní místo není na současné ploše hřbitova	3	3	0
2. (dětské odd.)	8	1895-1903		0	2	0

Tab. č. 3 (Stav jazykové stránky náhrobků židovského hřbitova)

Z ostatních hřbitovů je možné poukázat spíše na dlouhodobý záměr mnoha subjektů na jeho popularizaci a přiblížení veřejnosti. To i uvádí strohé informace, které informace o těchto hřbitovech byly dosud autorem zjištěny. V tomto případě půjde spíše o obecné uvedení důležitých poznatků, které doplní přílohy v části obrazových příloh.

Protivínský židovský hřbitov se potýká v této věci s velkou náročností určení jednotlivých obyvatel. Je zde možnost rozlišit tradiční hebrejské náhrobky, pocházející z doby založení hřbitova a mohou tak díky své symbolice, jakou je například Davidova hvězda neurčitě přiblížit na význam náboženství, které židovská komunita v době založení hřbitova mohla nést. Židovský hřbitov v Milevsku stojí za zmínku již v souvislosti se samotným vzděláváním. Z celé řady historicky zajímavých náhrobků je možné poukázat na hrob Abrahama Goldsteina, kterému se již věnovala Iva Steinová. Ve Zběšičkách ve své emancipační části poukazuje na početně větší zastoupení novější části datovaných od druhé poloviny 19. století, přičemž historicky nejmladší pocházejí z roku 1932. Jednotlivé náhrobní kameny lze stejně jako v předchozích případech specifikovat na tradiční hebrejské macevy a emancipační náhrobky. Ty označují místa posledního odpočinku židovských obyvatel jednak v tradiční hebrejštině a objevují se zde i náhrobky německé a české. Jde nejen o obyvatele Bernartic a Veselíčka, ale i vzdálenějších lokací (Sudoměřice, Podolí, Neznašov). Symbolika se zde objevuje u Filipa Kohna z Bernartic, jenž má na svém náhrobku kohenské žehnající ruce. Jazyková podoba epitafů se je často pro sledované období v hebrejštině a němčině (Kanderová, 1886; Moses Konas, 1896). Objevují se také verze hebrejských a českých náhrobků, jak tomu je u již zmíněného Kohna. Pozdější náhrobky jsou převážně české. Za jisté specifikum, dokládající vztah židovské komunity s majoritou, jsou kamenické značky píseckých kameníků Touška a Zobala.

4.2.7 Zobecnění

Konkrétní podobu asimilace v rámci výzkumného pole utvářela z velké části konfrontace s tehdejší majoritou. Problém přiblížení se tehdejší společnosti však nevznikla v poměrně krátkém čase, jak by se dalo předpokládat. Popisovanému období předcházelo období zvané *haskala*, židovské osvícenství. Pro uzavřené komunity význam *ghett* či jasně vymezených hranic, kde by Židé tvořili samostatnou čtvrť, nelze v popisovaných městech a obcích najít. Avšak na příkladu Protivína a Milevska,

výjimku tvoří samostatné ulice a židovské domy, které však v rámci slábnoucího počtu židovské populace postupně ztrácely význam.

Již při výběru materiálů byla předpokládána mezi všemi pěti lokalitami určitou kontinuitu. Ačkoliv lze vzhledem k počtu obyvatel předpokládat jako jádro město Písek, je potřeba uvést, že všechny lokality byly svým způsobem rovnocenné ve svobodě pohybu. Díky ní se mohli mnozí členové židovských komunit z menších měst, více dostávat do větších, kde byla možnost nejen vzdělání, ale i pracovního uplatnění. V rámci administrativního členění je nutné zdůraznit jednotlivé rozdíly, které židovské obce řešily spíše individuálně z pohledu občanů monarchie. Jistou vazbu lze považovat i ve věci dřívějšího pohřbívání píseckých Židů v Miroticích.

4.3 Zhodnocení

Problém interakce mezi vzděláváním a asimilací byl prozatím samostatně sledován v oblasti jazykové. Pokud jde o základní předpoklad, jakým je tato otázka v souvislosti s českou jazykovou orientací, vyvstává potřeba poukázat na kontext tehdejší společnosti. Politická situace se pochopitelně dotýkala i samotných Židů, na základě ústavy jako rovnocenných občanů monarchie. Tu lze zaznamenat zejména z písemných zdrojů, jež v souvislosti s okolnostmi a datací vzniku poukazují na postupný význam českého jazyka.

Předně již z poznatků, vyplývajících z práce se sčítacími archy jednotlivých sčítání lidu, je nutno dodat, že se předpoklad české jazykové orientace potvrdil. Tento význam podtrhává podoba epitafů na židovských hřbitovech, jež je místy zaznamenána i samostatně bez hebrejských textů. V podstatě i charakter literatury, poukázaný na díle Richarda Weinera, popřípadě i jiných autorů, jakými byli později Norbert Frýd či Julius Zeyer, vykazuje tendence k českému jazyku. Příklad Franze Kafky přibližuje spíše odlišný přístup. Autor je spojován s německy psanou tvorbou, čímž by v souvislosti s prostředím Prahy směřovalo k jiné oblasti badatelského zájmu.

V rámci výzkumné otázky si autor práce položil základní problém, jak probíhala interakce mezi vzděláváním a asimilací. V této věci by bylo na základě popsáných poznatků potřebné uvést, že asimilace židovských obcí ovlivnila jejich vzdělávání. Možná námitka může vyvstat v tom, že židovské vzdělávání v popisované podobě utvářelo na základě školského zákona takřka rovnocenně i školství tehdejší monarchie.

V této věci se nelze obejít bez přínosu státu, který povahu těchto škol vedle zřizovatelů dohlížel. Z tohoto pohledu není vliv asimilace na vzdělávání zcela přímočarý. Z pohledu asimilace jako procesu je možné přiblížit jistý vývoj, kdy Židé ve společnosti, v níž se přizpůsobovali místním majoritám, dokázali svým způsobem najít cestu i k takřka specifickému charakteru vzdělávání, přičemž neztratili prostor pro pěstování vlastní náboženské identity, na něž uvedené příklady poukazují.

Závěr

Z kontextu údajů reflektovaných v této práci je zřejmé, že tematika židovského vzdělávání se dotýká širšího celku. Směřování této práce bylo zaměřeno na oblast vzdělávání v židovských školách 19. století, jejichž fungování má písemné doklady na území pěti lokalit. U těchto oblastí jsem předpokládal určitou kontinuitu. Ve srovnání s přístupem dosavadních autorů, zabývajících se regionálním židovským osídlením se mi ve věci vzdělávání a školství více doplnit lokality jako jsou Písek a Milevsko. Pokud jde o kvantitativně menší množství materiálů u zbývajících měst a obcí, tak do budoucna shledávám u případného příspěvku k této tématice nutnost do budoucna více rozšířit zajímavé, avšak místy okrajově citované zdroje činnosti regionálních autorů, kteří o těchto vzdělávacích institucích v minulosti psali.

Otevřenost problematiky tak do budoucna nevidím pouze v deskripci jednotlivých škol v rámci kvalifikační práce. Detailní pohled by zahrnoval bezpochyby dlouholetou a detailní práci. Jak jsem se s přípravou materiálů k tématu přesvědčil, prameny ke zmíněným školám jsou mnohdy deponovány pod obecnějším fondem nebo zahrnují velmi okrajové zmínky. Výraznou shledávám i přirozenou absenci pamětníků či písemných vzpomínek, jež by nastínily možná specifika. Potenciál však může narůstat v kontextu asimilace. Po obhájení mé bakalářské práce na obdobné téma jsem měl možnost zúčastnit se projektu Kameny zmizelých. Ze spolupráce se studenty píseckých středních škol, kteří jsou schopni efektivně popularizovat tematiku holocaustu, mám zkušenost, že zde chybí podklad k důležitému pochopení problému, jak byli Židé vnímání v rámci tradice judaismu a jak jsou nahlíženi z pozice úřadů. Tematika vzdělávání by mohla v regionálním kontextu být nejen rovnocenná s popularizací židovských památek nebo problémem holocaustu, ale zároveň může být minimálně pomůckou pro orientaci v charakteru předválečné židovské komunity.

V případě dosavadního přístupu byla otázka identity poukázána v souvislosti s Richardem Weinerem. Motivací mého postupu v této kvalifikační práci byl poukázat na širší celek. I po závěru, který jsem uvedl, musím dodat, že závěr je závislý na dostupnosti materiálů a v této věci je možné hovořit o možnosti hlubšího bádání.

Vedle cílů chci doplnit samotný význam tématu pro další činnost. Téma vzdělávání, může v případě dalšího rozpracování zahrnovat i další oblasti, jež by

usnadnily bližší pohled na židovskou komunitu 19. století. Z vlastní zkušenosti mohou říci, že dosavadní popularizační aktivity a studentské projekty se potýkaly s nedostatkem podkladů. Na jejich základě by se mohli zejména studenti středních škol snadněji orientovat v základním kontextu nejen židovského náboženství, ale také charakteru židovských osídlení na území konkrétní lokality.

Zdroje

Literatura:

BROCKE, M.; CARLEBACH, J. (ed.) *Die Rabbiner der Emanzipationszeit in den deutschen, böhmischen und großpolnischen Ländern. Teil 1.* Berlin: Walter de Gruyter GmbH & Co. KG, Berlin, 2009. ISBN 978-3-598-24874-0.

CHALUPECKÝ, Jindřich. *Richard Weiner.* Praha: Aventinum, 1947.

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005. 1. díl.* Praha, 2006. ISBN 80-250-1310-3.

FIEDLER, Jiří. *Židovské památky v Čechách a na Moravě.* Praha: Sefer, 1992. ISBN 80-900895-1-8.

FOŘT, Petr. *Z dějin obce Veselíčko.* Milevsko: Milevské muzeum, 2008. ISBN 978-80-254-2344-8.

FOŘT, Petr. *Z dějin obce Veselíčko.* Milevsko: Milevské muzeum, Obec Veselíčko, 2015. ISBN 978-880-254-2344-8.

GOLD, Hugo (ed.). *Die Juden und Judengemeinde Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart I.* Brünn [Brno]: Jüdischer Buch- und Kunstverlag, 1934.

GRÜNWARD, Moritz. *Zur Geschichte der jüdischen Gemeinden Pisek und Miroitz. Reichenberg [Liberec], 1885.*

HEŘMAN, Jan. *Židovské hřbitovy v Čechách a na Moravě.* Praha: Rada židovských náboženských obcí v ČSR, 1981.

HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie.* Praha: Eurolex Bohemia, 2005. ISBN 80-86861-71-6.

HLAVAČKA, Milan; KAŠE, Jiří; KUČERA, Jan P.; TINKOVÁ, Daniela. *Velké dějiny země koruny české XI.b.* Praha; Litomyšl: Paseka, 2013. ISBN 978-80-7432-348-5.

JÍŠA, Zdeněk. *Historie a současnost podnikání na Písecku.* Žehušice: Městské knihy, 2000. ISBN 80-902919-0-2.

KIEVAL, Hillel J. *Formování českého židovstva: Národnostní konflikt a židovská společnost v Čechách 1870-1918.* Praha; Litomyšl: Paseka, 2011. ISBN 978-80-7432-174-0.

KAEMPF, Saul Isaac. *Sicchat Jicchak: Modlitby pro dni všední, šabaty a svátky jakož i Jom Kipur Kátan*, Praha, 1903.

K. K. STATISTISCHE CENTRAL-COMMISSION (CÍS. KRÁL. ÚSTŘEDNÍ KOMMISSE). *Special-Orts-Repertorium von Böhmen (Podrobný seznam míst v Čechách)*. Wien: Alfred Hölder, 1885.

K. K. STATISTISCHE CENTRAL-COMMISSION (CÍS. KRÁL. ÚSTŘEDNÍ KOMMISSE). *Special-Orts-Repertorium von Böhmen (Podrobný seznam míst v Čechách)*. Wien: Alfred Hölder, 1893.

K. K. STATISTISCHE ZENTRAALKOMMISSION. *Gemeindelexikon der im Reichsrate vertretenen Königreiche und Länder. IX. Böhmen*. Wien: K. U. K. Hof- und Universitäts- Buchhändler, 1904.

KÁLAL, Jiří (ed.) *Milevsko–830 let (1184–2014)*. Milevsko: Milevský kraj, 2014. ISBN 978-80-260-6507-4.

KOTALÍK, Josef. *Písek a Písecko v literatuře*. Písek: Okresní knihovna, 1966.

KRÁL, Josef (ed.) *Sbírka říšských zákonů školských*. Praha: tisk, papír a náklad Aloisa Wiesnera, 1894.

KYTKA, Josef. *Milevsko a jeho kraj: turistika, památky, historie*. Milevsko: Spolek pro rozvoj kultury v Milevsku, 1996.

MATZNER, Jan. *Královské město Písek: Průvodce městem a okolím, jakož i dějiny jeho*. Písek: Jaroslav Burian, 1898.

Midraš Lekah tov hatchuna Pesikta zutarta al Chamiša chumšej Tora. Tvuja Eliezer. Díl 3. Vajikra. Vilnius, 1880.

NEWMAN, Jaakov; SIVAN, Gabriel. *Judaismus od A do Z: Slovník pojmů a termínů*. Praha: Sefer, 1992. ISBN 80-900895-3-4.

PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer, 1993. ISBN 80-900895-4-2.

Popis obecného školství v království českém. Praha, 1889.

PRÁŠEK, Jiří. *Písecké XX. století*. Písek: J&M, 1999. ISBN 80-86154-18-1.

PRÁŠEK, Jiří. *Písecké 2. tisíciletí*. Písek: J&M, 2000. ISBN 80-86154-24-6.

- PRŮCHA, Jan. *Interkulturní psychologie: sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-885-6.
- RENNER, Josef; PAROUBEK, Otakar G. *Popis okresního hejtmanství Píseckého*. Brno: GARN, 2015.
- ROZKOŠNÁ, Blanka; JAKUBEC, Pavel. *Židovské památky Čech: Historie a památky židovského osídlení Čech*. Brno: ERA group, 2004. ISBN 80-86517-64-0.
- ROZKOŠNÁ, Blanka. *Židovské památky v jižních Čechách*. České Budějovice: Jihočeská centrála cestovního ruchu.
- RŮŽIČKA, Jaroslav. *Vývoj Milevska a okolí od pravěku až do r. 1939*. Milevsko: Spolek pro rozvoj kultury v Milevsku, 1996.
- SEDLÁČEK, August. *Dějiny královského krajského města Písku nad Otavou. Díl III.: Dějiny zvláštních částí*. Druhé autentické vydání. Písek: František Podhajský v Písku, 1930.
- STACH, Reiner. *Kafka. Rané roky*. Praha: Argo, 2016. ISBN 978-80-257-1992-3.
- STEHLÍK, Ladislav. *Země zamýšlená. Svazek I.*, Praha: Československý spisovatel, 1986.
- STEINOVÁ, Iva. *Even zikaron-paměť židovských náhrobních kamenů: Milevsko, Sdružení přátel Lázeňského hosta*, 2020.
- STEMBERGER, Günter. *Úvod do judaistiky*. Praha: Vyšehrad, 2010. ISBN 978-80-7021-988-01.
- ŠINDELÁŘ, Vladimír. *Židé na Milevsku*. Milevsko: Milevské muzeum, 2005. ISBN 80-29-5536-5.
- ŠINDELÁŘ, Vladimír (ed.) *Vzpomínky starého mlynáře*. Milevsko: Milevské muzeum, 2011. ISBN 978-80-260-1065-4.
- VOGL, Jiří; MANO, Petr. *Penziopolis: Dva dopisy o jednom městě*. Praha: 65. pole, 2019. ISBN 978-70-88-268-15-4.
- Výroční zpráva cis. král. Gymnasia v Písku za školní rok 1874*. Tábor: nákl. Ústavu, 1874.
- ZEMANOVÁ, Blanka. *Písecká literatura a její autoři*. Písek: J&M, 2005. ISBN 80-86154-57-2.

Kvalifikační práce:

DIBELKOVÁ, Monika. *Vzdělávání židů v triviálních školách na příkladu obcí Miroslav a Šafov*. Brno, 2016. bakalářská práce (Bc.). MASARYKOVA UNIVERZITA V BRNĚ. Filosofická fakulta.

HUKOVÁ, Markéta. *K poetice díla Julia Zeyera*. Hradec Králové, 2015. bakalářská práce (Bc.). UNIVERZITA HRADEC KRÁLOVÉ. Pedagogická fakulta.

MOTYKA, Josef. *Židovská náboženská obec Písek*. Č. Budějovice, 2017. bakalářská práce (Bc.). JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH. Teologická fakulta.

SEDLÁČKOVÁ, A. *Mezi tradicí a úplnou sekularizací: Pohled do historie židovského triviálního školství v 18. a 19. století na příkladu židovských škol v Jičíně, Hořicích, Novém Bydžově, Turnově a Mladé Boleslavi*. Jičín, 2017. Středoškolská odborná činnost. Lepařovo gymnázium Jičín.

Periodika:

Českožidovské listy, 1894-1895.

Českožidovské listy, 1895-1896.

Českožidovské listy, 1896-1897.

Českožidovské listy, 1903.

Českožidovské listy, 1905.

Kalendář česko-židovský na rok 1886-1887.

Kalendář česko-židovský na rok 1890-1891.

Kalendář česko-židovský na rok 1893-1894.

Kalendář česko-židovský na rok 1894-1895.

Kalendář česko-židovský na rok 1896-1897.

Písecké listy. Ročník 1895.

Písecké listy. Ročník 1901.

Otavan. Ročník 1902.

Otavín. Ročník 2001.

HRUŠKA, J. Zábavná příloha Píseckých listů. Ročník 1900.

HRUŠKA, J. Zábavná příloha Píseckých listů. Ročník 1901.

Prameny:

Archiv Židovského muzea v Praze, fond Židovská náboženská obec Milevsko, sig. 34429, Třídni kniha (1894–1896).

Archiv Židovského muzea v Praze, fond Židovská náboženská obec Milevsko, sig. 34453a, Stanovy /něm., tisk/.

Archiv Židovského muzea v Praze, fond Židovská náboženská obec Milevsko, sig. 34437, Kronika školy (1885–1896).

Archiv židovského muzea v Praze, fond Židovská náboženská obec Písek, sig. b. č., Stanovy pro israelitskou náboženskou obec v Písku, tisk (1896).

Archiv Židovského muzea v Praze, fond Židovská náboženská obec Písek, sig. 20965, Třídni kniha (1883–1884).

Archiv Židovského muzea v Praze, fond Židovská náboženská obec Písek, sig. 20969ab, Hlavní matriky školy v Rychnově n. Kn. a v Písku (1876 –1885; 1886).

Archiv Židovského muzea v Praze, fond Židovská náboženská obec Písek, sig. 20971, Školní kronika (1866–1892).

Archiv Židovského muzea v Praze, fond Židovská náboženská obec Písek, sig. 56323, Třídni kniha (1886–1887).

Archiv Židovského muzea v Praze, fond Židovská náboženská obec Písek, sig. 20962, Katalog docházky a prospěchu (1884/5, 1886/7).

Archiv Židovského muzea v Praze, fond Židovská náboženská obec Písek, sig. 20966, Katalog docházky a prospěchu (1882–1884).

Archiv Židovského muzea v Praze, fond Židovská náboženská obec Písek, sig. 20967, Katalog docházky a prospěchu (1889/90, 1891/2).

Archiv Židovského muzea v Praze, fond Židovská náboženská obec Písek, sig. 63243, Aktový materiál (1891–1900).

Státní oblastní archiv Třeboň

Státní okresní archiv Písek, fond II. střední škola Písek (měšťanská škola dívčí Písek), sig. I/15, Školní matrika měšťanské školy dívčí.

Státní okresní archiv Písek, fond Archiv města Milevsko, karton 892, protokolární spisy (1892).

Státní okresní archiv Písek, fond Archiv města Milevsko, inv. č. 1075, karton 141, Protokolární spisy (1892).

Státní okresní archiv Písek, Archiv města Mirotice, inv. č. 609, sig. VI/1, karton 253, školní dohlížitel, mateřská škola a její zřízení, lidová škola hospodářská a její zřízení, židovská škola, polévková kuchyně–zřízení, dary, vyúčtování; školní platy a nedoplatky (1850–1944).

Státní okresní archiv Písek, fond Archiv města Písek, kniha 310. Jak vypadal Písek po roce 1820 (Pamětní kniha Marie Axamitové).

Státní okresní archiv Písek, fond Archiv města Písek, sig. D IV 29, kart. 1883.

Státní okresní archiv Písek, fond Gymnázium Písek (1778–2008), Pamětní kniha Gymnázium Písek, sig. I/d, fol. 291.

Státní okresní archiv Písek, fond Okresní úřad Milevsko, inv. č. 1119, fascikl 1, sčítací arch z roku 1890 pro Veselíčko. Dostupné na WWW: <https://digi.ceskearchivy.cz/634947/133>.

Státní okresní archiv Písek, fond Archiv města Písek, sig. B I 529, fascikl 510, sčítací arch z roku 1880 pro Písek (Vnitřní město). Dostupné na WWW: <http://digi.ceskearchivy.cz/636587/9>.

Státní okresní archiv Písek, fond Okresní úřad Písek I, inv. č. 1825, fascikl 99. Sčítací arch z roku 1900 pro Písek–Vnitřní město (čp. 53–82). Dostupné na WWW: <https://digi.ceskearchivy.cz/633813/166>.

Státní okresní archiv Písek, Okresní úřad Písek I, inv. č. 1825, fascikl 100, sčítací arch z roku 1900 pro Písek–Vnitřní město (čp. 83–115). Dostupné na WWW: <https://digi.ceskearchivy.cz/633814/102>.

Srov. *Státní okresní archiv Písek*, fond Okresní úřad Písek I, inv. č. 1719, fascikl 26, sčítací arch z roku 1890 pro Písek–Pražské předměstí (čp. 1–40). Dostupné na WWW: <http://digi.ceskearchivy.cz/633579/3>.

Státní okresní archiv Písek, fond Okresní úřad Písek I, inv. č. 1825, fascikl 98. Sčítací arch pro Písek–Vnitřní město (čp. 25–52). Dostupné na WWW: <http://digi.ceskearchivy.cz/633812/147>.

Státní okresní archiv Písek, fond Okresní úřad Písek I, inv. č. 1825, fascikl 113, sčítací arch z roku 1900 pro Písek–Budějovické předměstí (čp. 394–421). Dostupné na WWW: <https://digi.ceskearchivy.cz/633827/25/4688/973/54/0>.

Státní okresní archiv Písek, fond Okresní úřad Písek I, inv. č. 1723, fascikl 39, sčítací arch z roku 1890 pro Putim. Dostupné na WWW: <http://digi.ceskearchivy.cz/633604/55/1724/1747/30/0>.

Webové odkazy:

Angelo Goldstein. Bibliografie dějin Českých zemí [online]. [cit. 14.11.2020]. Dostupné na WWW: <https://biblio.hiu.cas.cz/authorities/156829?locale=cs>.

Archiv. *Židovské muzeum v Praze*. [online]. [cit. 2018-06-25]. Dostupné na WWW: <https://www.jewishmuseum.cz/sbirky-a-vyzkum/sbirky-a-fondy/archiv-sbirky-a-fondy/>.

BAUEROVÁ, V. Historický vývoj územní a profesní formy samosprávy. *Ústav práva a právní vědy*. [online]. [cit. 2020-09-19]. Dostupné na WWW: <https://www.ustavprava.cz/blog/2018/03/historicky-vyvoj-uzemni-a-prefesni-formy-samospravy/>.

Císařský patent. *Společnost pro církevní právo (SPCP)* [online]. [cit. 2019-12-09]. Dostupné na WWW: <http://spcp.prf.cuni.cz/lex/195-1855.htm>.

Moritz Grünwald. *Jewish encyclopedia*. [online]. [cit. 2019-08-11]. Dostupné na WWW: <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/6912-grunwald-moritz>.

SEDLÁK, P. Obnovování a organizace židovských náboženských obcí v českých zemích po druhé světové válce. *Federace židovských obcí v ČR*. [online]. [cit. 2020-06-12]. Dostupné na WWW: <http://www.fzo.cz/o-nas/historie/>.

ŠINDELÁŘ, A. V 70. letech 19. století založili židovští studenti českožidovské hnutí. *Český rozhlas*. [online]. 4.12.2016 [cit. 2019-10-14]. Dostupné na WWW: https://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/zpravy/_zprava/v-70-letech-19-stoleti-zalozili-zidovsti-studenti-ceskozidovske-hnuti--1676274.

Synagoga. *Zničené kostely*. [online.]. [cit. 2020-11-15]. Dostupné na WWW: <http://www.znicenekostely.cz/index.php?load=detail&id=17146>.

Synagoga. *Zničené kostely*. [online.]. [cit. 2020-10-05]. Dostupné na WWW: www.znicenekostely.cz/index.php?load=detail&id=17278.

V hospodě se narodila babička Norberta Frýda. Obec Ratměřice [online]. Poslední změna: 29.1.2009 [cit. 21.9.2020]. Dostupné na WWW: <http://www.ratmerice.cz/clanek/view.php?clanek=15>.

ZAHRADNÍKOVÁ, M. Nejstarší údobí českožidovského hnutí. *Český rozhlas*. [online]. 1. 3. 2009 [cit. 2018-03-05]. Dostupné na WWW: http://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/salom/_zprava/nejstarsi-udobi-ceskozidovskeho-hnuti--553796/.

Zákon č. 57 ze dne 21. března 1890 o vnějších poměrech israelitské náboženské společnosti. [online]. [cit. 2020-11-12]. Dostupné na WWW: spcp.prf.cuni.cz/lex/57-1890.htm

Židovské vzdělávání a školství. *Židovské muzeum v Praze*. [online]. [cit. 2019-12-12]. Dostupné na WWW: <https://www.jewishmuseum.cz/program-a-vzdelavani/vystavy/putovni/120/zidovske-vzdelavani-a-skolstvi/>.

Přílohy

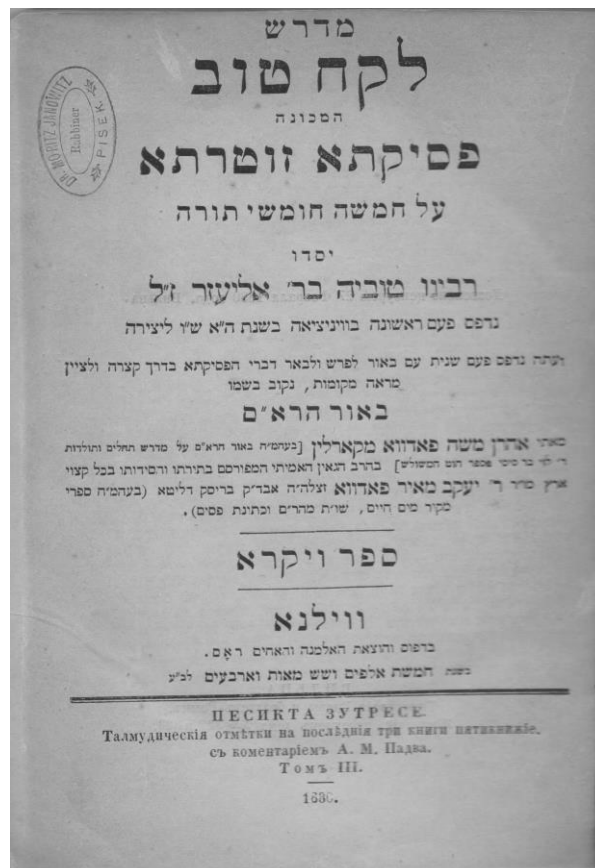
- 1. Historické vyobrazení písecké synagogy podle obrazu V. Valchy (převzato z SEDLÁČEK, A. Dějiny královského krajského města Písku nad Otavou. Díl II.: Od zřízení král. úřadu, s. 457.)**

2. **Pohled do Smetanovy ulice, kde se nacházela židovská škola v Písku.**
Akvarel píseckého malíře Tomáše Štětky (1905).

3. **Titulní list midraše s razítkem rabína Janowitze.**

4. Písecký rabín Dr. Moritz Grünwald (převzato z GOLD, H. *Die Juden und Judengeschichte Mährens in Vergangenheit und Gegenwart*)

5. Ukázka juvenilií Richarda Weinerja

ZÁBAVNÁ PŘÍLOHA

„Píseckých Listů“ k číslu 32.

R. BURNS:

Má láska — poupě růžové.

Má láska — poupě růžové,
již jara venčil ret,
má láska — píseň rozkoše,
a žalná píseň hned.

Jak mám tvých, dívko milostná,
opustit zraků skvost,
vždyť láska někde u moře
mne vžene v zoufalost.

Byt v poušti nebo na moři,
byt nad propastmi skal,
pro ztrátu srdce drahého
bych věčné nafikal.

Má sladká dívko, předrahá,
žij blaze, — s bohem buď!
Byt mil bych vzdálen milion,
zas stisknu Tvoji hrud.

Přeložil Zdeněk Otavský.

JAN BOL:

Měsíc.

Široké koše kaštanů
osvětlil bílý měsíc —
slyšel jsem smutné ballady,
slyšel jsem bzučení jepic.
Široké koše kaštanů —
brzo se ubohých zastanu,
zastanu, zastanu.

Echo! Zoufalý skřek
přefílil moře a hukot fek,
letěl skrz koruny kaštanů.
Andante lásky, mráčky žal,
chtěl plakat jsem, ale neplakal!
Vřivé echo řvalo
a srdce spalo.

Banalnost! Nízká, bídná
skládala kaštanů básně —
smutně se třásl třásně
rudého jejího práporu.

Furie zpívaly eposy,
eposy lásky a pomsty.
Široké koše kaštanů
osvětlil bílý měsíc.
Slyšel jsem pláče bídných žen,
když vyšel přesmtný měsíc.

Variace s finalem.

.. Že to, co milujem, nás vždycky marně volá,
že hypochondřij jsem a nevěřím v nic —
chcem býti nešťastní a jsme přec šťastní — zpola.

.. Že máme jenom pláč a malované vrásky,
že místo úrody my máme scvrklé klásky.

.. Že chceme lásku mít a nedovedem žítí
a duši tlukoucí tlačíme do forem
a nutíme ji v pláč a chceme vše tím krýtí.

My chceme milovat a učíme se plakat
a když pak milujem, nemáme pro pláč kdy.
My pro pláč pláče a nedovedem chápat.

Vid, miláčku, dnes přijdeš v sad
se na má prsa vyplakat!

PODZIM:

Sonet beznadějně lásky.

Sl. H. Sk . . . kově.

Já nudím se, a stesk mě drásá,
a smutek roste stále jen . . .
Mne netěší už oblak krása,
ni soumrak, noc, ni lesů stena.

A stále chvěje se má řasa
Tvým rozbouřeným povzdechem:
má duše celá s Tebou jásá,
a stále ret můj rozechvěn.

Ó, chtěl bych, Hedvo, zlíbat snivě
Tvou teplou hlavu, žhavý ret,
ó, chtěl bych k Tobě zaletět.

Leč rozum sny mé ruší divě:
»Vše života se změní hrou
a za čas nebudeš už mou!«
— 21. srpna 1899.

(Archiv židovského muzea v Praze, fond Židovská náboženská obec Písek, sig. 20967,
 Katalog docházky a prospěchu.)

20967

Katalog

über den

Schulbesuch und Fortgang

der

Schüler der Klasse

an der

Volkschule

in

Schuljahr 18.....

Datum der Ausstellung

der

I. Schulnachricht.....

II. „.....

III. „.....

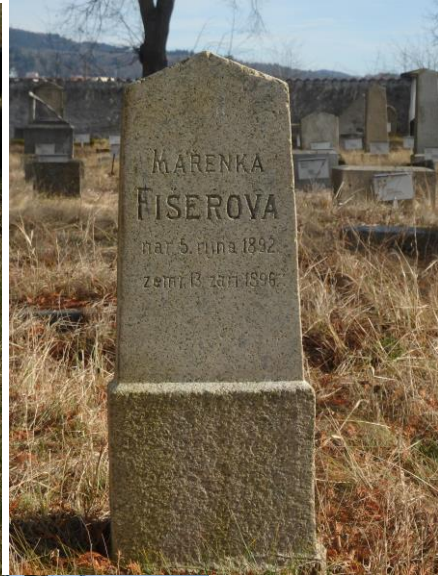
IV. „.....

Noten-Scala.

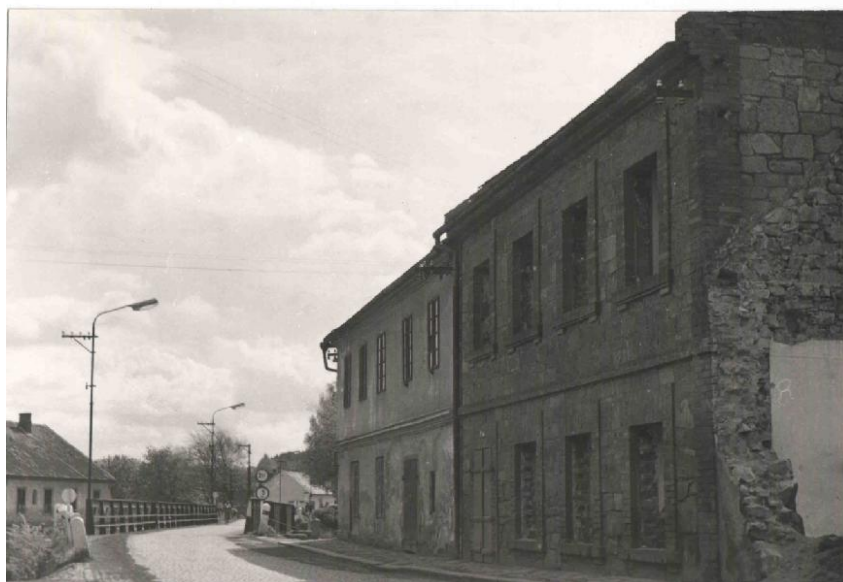
Noten	1	2	3	4	5
Sittlicher Betragen	ausnehmend entzückend	entsprechend	mittel angenehm	nicht entsprechend	
Fortgang	sehr gut	gut	genügend	faul gering	ungenügend
Preis	ausnehmend	entsprechend	ungleichmäßig	gering	

7. Vybrané náhrobky židovského hřbitova v Písku

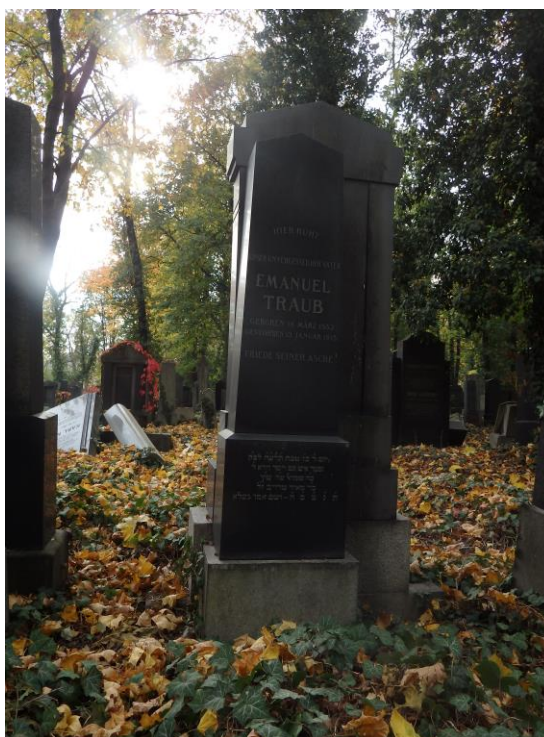
(Soukromý archiv autora)

- 8. Blanická ulice v Protivíně, kde se nacházelo několik židovských domů,
včetně modlitebny a školy
(Prácheňské muzeum v Písku, Podsbírka historická, inv. č. K+S 10469.)**

- 9. Hrob protivínského učitele Emanuela Trauba na Novém židovském
hřbitově v Praze na Žižkově (Soukromý archiv autora)**

10. Židovský hřbitov v Protivíně, ukázka německy psaného náhrobku Julia
Ofnera, datovaný rokem 1888
(Soukromý archiv autora)

11. Historický snímek mirotické synagogy
(Prácheňské muzeum v Písku, Podsbírka historická, inv. č. K+S 5449.)

12. Ukázky vybraných náhrobků na židovském hřbitově v Miroticích
(Soukromý archiv autora)

**13. Současný stav tzv. Staré synagogy v Milevsku
(Soukromý archiv autora)**

**14. Detail hebrejského textu náhrobku ze židovského hřbitova v Milevsku
(Soukromý archiv autora)**

15. Historické vyobrazení synagogy ve Veselíčku

(převzato z webu: www.znicenekostely.cz/index.php?load=detail&id=17278)

16. Židovský hřbitov ve Zběšičkách (Soukromý archiv autora)

ABSTRAKT

MOTYKA, J. Židovské školství v okrese Písek, České Budějovice, 2021. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra pedagogiky. Vedoucí práce Mgr. Martin Klapetek, Ph.D.

Klíčová slova: Písek, Protivín, Mirovice, Milevsko, Veselíčko, Židé, školství

Diplomová práce se zabývá židovským školstvím v průběhu 19. století. Práce popisuje pět lokalit Písek, Protivín, Mirovice, Milevsko a Veselíčko

ABSTRACT

Keywords: Písek, Protivín, Mirovice, Milevsko, Veselíčko, Jewish school system, 19. century

The master thesis deals with Jewish school system during 19. century. The thesis describes five localities where was noticed the school near local Jewish community.

The first chapter describes the theory from history and school systém. Besides it are described the Jewish communities with schools and local personalities. The second chapter describes the asimilation process. The concrete example are from local administration books, demography and Jewish cemeteries. The third chapter compares both chapters and makes the result for the question.